

**B. KOVÁCS
ANDRÁS**

LAM

Stiftung • Fundație • Alapítvány

AZ ERDÉLYI ÚJPOLGÁROSODÁS KOVÁCSA

Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács
2012

20 éves az illyefalvi székhelyű LAM Alapítvány

B. Kovács András

Az erdélyi újpolgárosodás kovásza

Húszéves az illyefalvi székhelyű LAM Alapítvány

B. Kovács András

Az erdélyi újpolgárosodás kovásza

Húszéves az illyefalvi székhelyű LAM Alapítvány

Sepsiszentgyörgy, 2012

A kéziratot Klárik Attila gondozta
A borító Kisgyörgy Sz. Tamás munkája
Tördelőszerkesztő Mózes Tünde
Korektúra Kozma Csaba

© LAM Alapítvány, 2012

© Charta, 2012

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
KOVÁCS, ANDRÁS B.

Az erdélyi újpolgárosodás kovásza / B. Kovács András.
- Sfântu Gheorghe: Charta, 2012

ISBN 978-973-8326-80-4

001.891:061.27(498 Ilieni) LAM

Tartalom

Előszó	7
I. rész	9
1. Az alapítvány jelene: A huszadik év	9
Vadgazdaképzés és pályázatírás a LAM-nál	9
Interjú Orbán Miklós oktatási programfelelőssel, alapító taggal	
Új utakon a LAM Alapítvány	15
Interjú Klárik Attila alapítványi igazgatóval	
Egy adomány sáfárai	21
Interjú Kotró Adéllal, a LAM Mikrohitel Rt. igazgatójával	
2. A múlt és a jövő	28
A hit és fejlesztés „dream team”-je	28
Franz Schüle, a HEKS volt főtitkára emlékezik	
Az egyéni kezdeményezésen és felelősségvállaláson áll vagy bukik minden	33
- állítja Leo Meyer, a svájci HEKS munkatársa	
A fejlesztés ötlete és buktatói	37
Interjú Kinda Zsolt agrármérnökkel, alapító taggal	
„A mozgalom erkölcsi felelősségének tartom magam”	48
Kató Béla kuratóriumi elnök vallomása	
A LAM elősegítette a középmezőny csoportjának megerősödését	70
Interjú Popica Mariussal, a mezőgazdasági kifizetési ügynökség igazgatójával	

II. rész	75
3. A támogatottak beszámolói	75
Precíz ember, pontos terv	75
Költő Sándor – kőröspataki tejgazdaság tulajdonosa	
Nyolctoósos száraztészta	81
Váncsa Attila – tésztagyáros	
Malommese	87
Benedek József – illyefalvi molnár	
Mintha Svájcban	93
Müller Zoltán – bükszádi tehenes gazda	
Beablakozni Európát	99
Miklós Ervin – a nyílászárókat gyártó sepsiszentkirályi üzem igazgatója	
Szabad tartás	105
Puczirák Miklós – a LAM-tangazdaság bérlője	
4. A svájci élmény emléke	111
A LAM-legendárium feloldódása a népi folklórban	111
Kisgyörgy Béla, Árkos	112
Napnyugati zárándoklat	112
Józsa Béla, Barátos	115

A svájci óra	115
Sántha Attila, Gidófalva	117
Svájci szabad tartás	117
Függelék	121
A RaiffCoop-LAM megalakulását bejelentő füzet szövege 1999-ből	121
Franz Schüle interjójának német nyelvű változata	127
Leo Meyer interjójának német nyelvű változata	132
Interviu cu Dl. Popica Marius, director adjunct al APIA, Direcția Județeană Covasna	137
Fotógaléria	136

Előszó

A LAM-modell

Mára a LAM Alapítvány immár történelmi jelentőségűnek nevezhető regionális modernizációs kísérletet kezdeményezett a Székelyföldön. Az ezredfordulón olyan gazdaság- és társadalomfejlesztési mozgalmat indított útjára, mely előbb szűkebb, majd egyre táguló körökben gyűrűzött tovább. Az ezredvégi újrakezdés rendjén, a második székelyföldi polgárosodás kovászaként alaposan kivette részét a vidékfejlesztésből, s mára Marosvásárhelyig terjedő hálózattal segít az övezeti felzárkóztatásban.

A modell meghatározásán alighanem még sokan fogják törni a fejüket, az alapítvány ugyanis alaposan feladta a leckét a Székelyföld ama részének is, mely más utakra tért a sorsfordító 1989-es decemberi napokat követően. Viszonylag szerény anyagi eszközeit egy olyan szociális korrektség vonalán haladva tudta gyümölcsöztetni a poszt szocialista lehetőségek között, mely mintegy felerősítette ama mozgásszabadság morális üzenetét, mely mozgásszabadsággal 1989 után oly sokan nem tudtak mit kezdeni, illetve amelyet oly sokan eltékoztak.

Mondjuk ezt ama két évtized egyik tanulságaként – huszonkét év telt el a rendszerváltás és húsz a LAM hivatalos megalapítása óta –, mely az önzés hihetetlen elharapózását, a társadalmi közérdek még hihetlenebb semmibe vételének rengeteg példáját nyújtotta, melyben a meggazdagodás vágya sok egyént az elvadulásig egoistává és szűklátókörűvé tett. A minden erkölcsi elven átgázolók ellenében a LAM a népi kollektív érdek felkarolásával hívta fel magára figyelmet, úgy tudott a gazdasági reform élvonalában haladni, hogy közben a tőkével való bántani tudásra is megtanította a hozzá fordulókat, a szabadpiaci viszonyok közti eligazodásra is oktató szakmai ismeretek átadása mellett, és sikeres üzletemberek, vállalkozók első lépéseinek megtételében nyújtott számottevő, nemegyszer létfontosságú támogatást. Nem véletlen, hogy a védnökséget fölötte a kezdeményező lelkesznek köszönhetően a re-

formátus egyház és svájci társa vállalta el, miként az sem, hogy az általa ajánlott nyugati minták forrásvidéke szintén az Alpesek tájékán keresendő. Nem utolsó sorban ezeknek tulajdoníthatóan, a LAM-hitellel indulók privilégiuma lett, hogy nyugodt lelkiismerettel nézhetnek az utókor szemébe. Ők a Rockefeller et co.-tól elütően nyilvánosság előtt is bármikor beszámolhatnak első milliójuk megszerzésének körülményeiről.

A LAM-modell ennek folytán egyedülálló a maga nemében. S mivel feladatát nem tekinti befejezettnek, megalapítói most a húsz éves számadás pillanataiban a további kibontakozás mellett is hitet tesznek.

Évfordulós kötetünk felépítése ennek megfelelően könnyen áttekinthető.

Az első részben az intézménycsalád mai vezetői számolnak be az alapítvány, illetve a részvénytársaság jelenéről, majd külön alfejezetben annak múltjáról összegezi nézeteit és jövőjéről fejt ki elképzeléseit a kulcsemberek közül egy pár, bepillantást engedve a belső viták és nézeteltérések világába is, melyek a kisiklás veszélyének voltak hivatottak elejét venni az rendszerváltó két évtized ideológiai, erkölcsi és politikai zűrzavarában. Az első rész tehát a belülről világítja meg e páratlan fejlesztési tevékenység mozgatórugóit, míg a második rész kívülről, a támogatottak szemszögéből közelít az alapítvány gyakorlatához. Célszerűnek véltük, hogy ezt vállalkozói portrékba, életpályákba ágyazzuk, elvégre a LAM-impulzus eme cégek önállóvá tételében éri el a maga legsajátabb célját és jutalmát.

Sepsiszentgyörgy, 2012

I. rész

1. Az alapítvány jelene: A huszadik év

Vadgazdaképzés és pályázatírás a LAM-nál

Interjú Orbán Miklós oktatási programfelelőssel, alapító taggal

Maholnap két évtizede teljesíti a Székelyföldön és a tágabb régióban a maga vállalt küldetését a LAM Alapítvány, melynek pontos nevét az évforduló és az eredmények kapcsán érdemes ma felidézni: a Landwirtschaft, Agricultură, Mezőgazdaság kezdőbetűiből képezte-tett, pontosabb önmeghatározása szerint a „Mezőgazdaság és a Helyi Gazdaság Fejlesztéséért Alakult” intézményről van szó. Olvasóink emlékeznek rá, akik a hazaiakkal együtt bölcsőjét ringatták és évekig fő támogatói voltak, azok a Svájci Evangéliumi Egyházak Segélyszervezete (HEKS) Zürichből, a Svájci kantonok Szövetsége (DEZA) és a Kelet-Európai Országokkal való Együttműködési Iroda (AZO) Bernből.

Elmondható, a nagyvonalú és önzetlen svájciak által elvetett mag llyefalván nemcsak kikelt, mára szépen termő fává terebélyesedett.

Magvetők

A helvét sikerprojektből mára igazi székely, sőt erdélyi intézményhá-lózat született.

Nem történt ez mindenütt így, moldvai hasonló kísérletük elsorvadt, a pénzeket elnyelte a homály, el az önző és gondatlan kezelés, melynek mibenlétét nem nehéz kitalálni. A székely miliő, a gondnokságot fel-vállaló egyházi támasz és ellenőrzés, a toborozott szakembercsoport lelkiismeretességét dicséri, hogy a LAM nem csupán addig tolthette be a maga civilizatórikus szerepét, amíg az „ingyen pénzt” folyósították Svájból, hanem utóbb is. Immár évtizede saját lábbon áll, önfenntartó, s noha sem a gazdasági konjunktúra, sem a környezet nem játszott min-

dig a kezére, alkalmazkodni tudott és fennmaradt az Unió csatlakozás után is, némileg funkciót váltva persze, hiszen korábban a belépésre való felkészítésből vette ki részét, utóbb ezt már a jövő mezőgazdálkodásának kimondott korszerűsítése szolgálatában végzi. A folyamatos-ságot a kettő közt az EU felzárkóztatási programjaiban való részvétele biztosítja.

ORBÁN MIKLÓS¹ agrármérnökkel, a képzési programok felelőseivel egy hat évvel ezelőtti számbavételünk szálait bogozgatjuk. Tanfolyamokról, gép- és földvásárláshoz nyújtott hitelekéről, sokirányú és összetett tevékenységről beszélgettünk akkor, nem feledkezve meg a nagysikerű külföldi, főleg svájci gazdánál eltöltött gazdagyakorlat élménydús hónapjairól. Bátran elmondhatom, aki falujáró riporter voltam akkor, hogy ezek emlékeitől volt hangos az idő szerint a megye, a vidéki települések gazdálkodni kívánó népének a svájci családi gazdálkodás példáival való szembesülés olyan élményévé vált, mely számukra máig felejthetetlen ígérete marad egy racionálisabb termésnek és létezésnek.

Új minőségi lépcső

– Valóban, minden faluban van legalább öt-hat olyan ember, aki megjárta magát nálunk mint hallgató vagy kölcsönfelvevő – kezdi Orbán Miklós. – Nem mondanám, hogy az utóbbi években nagyot változtak volna tevékenységünk hangsúlyai, felnőtt agrárképzésünk éppúgy működik, mint hitelezési tevékenységünk. A nagy szerkezeti változást már jeleztük a múltkor, az Alapítvány alapított egy részvénytársaságot, a

¹ (1950, Vajdakamarás). 1969-ben szerzett szőlész-borász technikus diplomát Csombordon, 1979-ben diplomázik a Kolozsvári Agrártudományi Egyetem Agrármérnöki Karán, majd az illyefalvi MTSZ főmérnökéként dolgozik a rendszerváltásig. Az 1991–2000 közti időszakban a Kovászna Megyei Mezőgazdasági Vezérigazgatóság munkatársa. Ma a LAM alkalmazottja, felnőttképzési programvezetői minőségben. A LAM Alapítvány alapító tagja, képzési programok és tananyagok szerzője, illetve fejlesztője, szakelőadó.

LAM Mikrohitelezési Rt.-t, melynek főreszvényese, és amely piaci alapon végzi tevékenységét. Az Alapítvány saját magát, oktatási programját, infrastruktúráját a befolyó kamatokból tartja fenn.

Nos, ennek ismertetésére még visszatérünk egy más alkalommal, lásuk az alábbiakban, hogyan folyik a képzés a mai változott körülmények között.

– A kezdeti gazdatanfolyamok és a svájci praktikum kettősébe belépett 2004-től egy német partner, a Bajor Parasztszövetség (BBV), oda is küldtünk embereket, főleg lányokat vártak turisztikai panziókba. Nagyon sikeres programunk volt. Vagy három éve nincs rá jelentkező, alighanem mást kell helyette kitalálni. Ugyanezt mondhatom el a korábbi tanfolyamokról. Ahhoz, hogy jelentkezzen egy ilyesmire, valamilyen motivációnak kell mozgatnia. Mi szaktudást is adtunk, főleg 1995-től, ahogy a tangazdaságunk felépült, már nem csak az osztályteremben folyt az oktatás. A másik vonzerő, nem tagadjuk, a svájci tapasztalatgyűjtés vágya volt. Elvileg működne még, de elapadtak a jelentkezők. 2007-től, ahogy megnyíltak a határok, megcsappant az érdeklődők száma. Szerintem azonban, ha a falvak ifjúsága oda érik, erre még lehet igény. Visszaesett a képzésre jelentkezők száma, emelkedett viszont a színvonal. Megjelent az új román felnőttoktatási törvény, 2004-től akkreditáltattuk a kurzusainkat, ami azt jelenti, hogy azóta országosan is elismert szakképesítési oklevelet adunk. Mindez új, minőségi lépcsőt jelent tevékenységünkben. 2004-ben az országosan kiemelt három úttörő program egyike a LAM-é volt. Egy ideig egyedül voltunk a térségben a „piacon”, ma már rengeteg felnőttképző van. Nem félünk a konkurenciától, de az illojális verseny sokat árt, megjelentek az általam „aktatáskás képzőknek” nevezett diplomagyárok. Ugye könnyebb nem látogatni a kurzust, kifizetni a tandíjat és majd valamikor vizsgázni... Megnézném, milyen tartalom van ama oklevelek mögött. Mi is kötünk kompromisszumokat például óraszám dolgában, intenzívebben oktatunk, mint korábban, de a törvényeket betartjuk és a képzést legjobb

tudásunk szerint bonyolítjuk le. Noha másutt könnyebb diplomát szerezni, megvannak a hallgatóink, tavaly (2011) százhusz oklevelet adtunk ki.

Változó kínálat

A LAM kimondottan találékonynak bizonyult a kiéleződött versenyben.

– Legrövidebb képzésünk 360 órás, ahogy a törvény előírja, de a tavaly volt egy 720 órás is, mégpedig az ún. vadgazdatanfolyam, amely a legújabb szakmánk. Egyébként az eredeti növénytermesztési-állattenyésztési szakmán kívül van még akkreditált képzésünk agroturisztikában, és helyi idegenvezetői szakon (ghid de turism local). A vadgazdaképzés első évfolyama a tavaly végzett. Merőben új szak vidékünkön, a térségben magyar nyelven és akkreditált formában mi vagyunk ebben az elsők.

– *Ennek itt nyilván lesz jövője.*

– Ebből indultunk ki. Romániában nem létezik ilyen szakma, vadgazdamérnökök Brassóban végeznek románul, de az más. A foglalkozások jegyzékében csak a vadőr (paznic de vânătoare) és a vadász szerepel. Vadászni sokan szeretnek, de a vaddal gazdálkodni is kell, különösen most a sok magán vadásztársaság korában. Ha nem ügyelünk, pár éven belül nem lesz, mit lőni.

A LAM központ, kihasználható lépéselőnyét, nyitott az európai programok felé is, melyeknek köszönhetően új szakmák jelentek meg kínálatában. Tavalytól beszálltak egy EU-s HEFOP-projektbe (azaz Humán Erőforrás Fejlesztési Operatív Program – POSDRU), a hazai Középrégióon belül tartanak képzéseket, és vállalkozásfejlesztési szaktar ácsadást tartanak fenn. Február folyamán humánerőforrás-menedzseri képzés indul, pillanatnyilag ez köti le az előadói gárdát, s hamarosan pályázatiírási, vagy, ahogy az új zsargonban nevezik: projektmenedzseri programba is be lehet nevezni. Ennek lebonyolításakor 180 embert kell felkészíteniük feladatára a vállalkozók vagy vállalkozni szándékozók köréből a régió-

hoz tartozó 46 kisvárosban, tehát mind magyarul, mind románul folynak majd a kurzusok. Gyakorlatilag a tanfolyamon kis- és középvállalkozók fognak részt venni, illetve az egyik potenciális vállalkozókat vesz célba. Hogyan gazdálkodjunk a humánerőforrással, illetve hogyan írjunk pályázatot az Unióban, e kérdésre felel az első kettő, a harmadik pedig az üzleti tervekészítés, a cégalapítás stb. titkaiba avat be.

A hálózat

Ezek szerint jócskán elszakadtak a svájciaktól és nyugati kapcsolattól, – vetem fel, mire Orbán úr közli, a svájci állam 2001-ben teljesen kivonult a finanszírozásból, azóta nincs vétőjoga sem, az alapítvány pedig önelátó. De Leo Meyer úr, aki alapító tag a HEKS részéről, a mai napig tagja a kuratóriumnak. Kik a többiek? Egy gyergyói állatorvos – Baróti Lajos, egy csernátoni gazdálkodó – Csáki Béla, az APIA aligazgatója – Popica Marius, egy sepsiszentgyörgyi vállalkozó – Bereczki Kinga és Kató Béla püspökhelyettes, aki továbbra is az elnöki tisztséget tölti be. A svájci államszövetség különben tíz éven át évi egymillió frankot fektetett be, viszsa nem térítendő segély volt. A beérkezett pénzek 70%-a svájci államtól, 30%-a HEKS-től származott. Ebből van most az alapítványnak 4 és fél millió eurós portfóliója, mely az Rt.-ben forgótőke formájában gyümölcsözik.

A bankalapítási kísérletről le kellett mondaniuk, annyira megnehezítették a feltételeket. (Érdemes lenne elgondolkodni, kinek a javát szolgálta ez.) Utóbb hitelszövetkezetet alapítottak, de mindössze két évig élt, mert a szövetkezeti törvény rendkívüli követelményeinek megfelelni nem tudott. A mai napig csak országos hálózatokat engedélyeznek, azokat a központból tartják kézben... A LAM is hálózatépítésbe fogott, Maros megyei kirendeltsége a napokban nyílt meg, rendelkezik még képvisellel Hargita megye székhelyén, továbbá Székelyudvarhelyen, Gyergyóban, nálunk a megyében három helyen.

No, de ezekről legközelebb. Itt most inkább arról, hogy az önállósodás hogyan hatott ki arra, hogy a kurzusok kezdetben teljesen ingyenesek

voltak, térítésmentes ellátással és bentlakással, Ezt már nem lehetett utóbb tartani, ma a tandíjak 60%-át az alapítvány utalja át, 40 százaléka a hallgatókra hárul.

Illyefalván nem lőnek

A mentorokat és a hőskort illetően Orbán úr csupa nosztalgia:

– A svájciak rávezettek a tennivalókra. Jön az Unió, szükség lesz agrár felnőttképzésre, gazdasszonyokat képző tanfolyamra stb. És valóban, minden jóslatuk, előrejelzésük bejött. Mások talán még nem is hallottak róla, mi már csináltuk, s elsőként akkreditáltattuk a bejáratott programokat.

Ma persze az Unió a sláger:

– Annyira be vagyunk épülve az Unió intézményrendszerébe, hogy tanfolyamaink mind ilyen jellegűek, részt veszünk szaktanácsadásban, pályázatiírásban, foglalkoztam jómagam is fiatal gazdák letelepedését szolgáló pályázatok elkészítésével, bárki bejön – akár üzleti tervkészítésben is segítünk. A 2010-es évfolyamon az egyik csoportban harmincvahányan végeztek, abból 22-en pályáztak sikeresen. Leo Meyer sugallta legutóbb, és talán meglesz: nyisson a LAM mezőgazdasági szaktanácsadói irodát. Oda embereket kell felvenni.

De miféle szerzet ez a csodaember, ez a helvét mindenes?

– Leo Meyer agrárközgazdász, az evangélikus HEKS alkalmazottja, járja a nagyvilágot. Illyefalva után Afganisztánban, Pakisztánban, Moldáviában is beindított hasonló próbálkozásokat. Kenyában, Etiópiában is van programjuk. Részben önkéntesekkel dolgoznak, részben olyan aktivistákkal, akik erre teszik fel az életüket. Ő is egy rendkívül odaadó ember, háborús régiókban az életét is kockáztatja. Pár évvel ezelőtt Moldáviában indított be egy projektet, és az ott végzett gazdák idejöttek hozzánk gyakorlatra.

A LAM tangazdasága önálló farm különben, bérbe van adva, már nem az Alapítvány működteti, de továbbra is kiszolgálja annak tanfolyamait.

(2012 februárjában)

Új utakon a LAM Alapítvány

Interjú Klárik Attila alapítványi igazgatóval

Folytatásaképpen az előző összegező írásnak az Alapítvány történetében fordulatot hozó kétezres évek új fejleményeiről számol be az alábbiakban KLÁRIK ATTILA², aki 2008 óta vezeti azt.

A negyven jelentkező közül versenyben kiválasztott új vezető, pályázati dolgozatban előterjesztett elképzeléseinek köszönheti, hogy ő nyerte el a kuratórium bizalmát, s arra kértük fel, fejtse ki, *miért volt szükség váltásra az intézmény tevékenységében, milyen külső és belső feltételek határozták meg azt, illetve mire sikerült jutnia az eltelt fél évtized alatt, a megújulás rendjén milyen kibontakozási lehetőségeket tárt fel munkatársaival, s mit várhat még a régió – a Székelyföldet lefedték, de ezen kívül is részt vesznek uniós hangoltságú országos programokban – eme az átlagnál jóval sikeresebbnek tekinthető nonprofit vállalkozástól.*

Mint ismeretes, a korábbi LAM a feladatkörök mentén kettévált, az alapítvány – miközben a maga munkáját folytatja – létrehozott egy a kölcsönzésre szakosodott részvénytársaságot is.

Az átszervezés

Az új igazgató átfogó átszervezésbe csöppent 2008-ban, pályázata annak kiteljesítését szolgálta egy új munkamegosztás rendje szerint:

– A 2006-tól önálló részvénytársasági keretek között működő, különálló hitelezési tevékenység elindított egy folyamatot. Az addigi közös tér szűknek bizonyult, az új intézmény – a kedvező gazdasági konjunktúra és a tetőződő beruházási, hiteligénylési láz következtében – „vésszes” gyorsasággal ívelt felfelé, a képzéssel stb. foglalkozó alapítvány

² (1974, Sepsiszentgyörgy). A Bukaresti Tudományegyetem magyar–angol szakának végzőse. Bölcsészkarai doktorandusz, fordító, publicista. Karrierje során volt az oktatási minisztérium tanfelügyelője, a Romániai Magyar Szó szerkesztője, a Kovászna Megyei Könyvtár munkatársa, művelődési és vallásügyi kormánytanácsos, az Etnikumközi Hivatal kabinetjének igazgatója. A LAM Alapítvány igazgatói állását 2008 áprilisától tölti be.

tevékenysége viszont egyre jobban beszűkült. Románia 2007-ben vált az Unió tagállamává, ami az addigi sikertörténet, az addig oly sikeres külföldi agrárpraktikum számára végzetes lépésnek bizonyult. A határok megnyitása, a külföldi tömeges munkavállalási lehetőség következtében a külföldi gyakorlattal egybekötött képzési csomagok túlzottan megterhelőnek, hosszúnak bizonyultak, egyszerűbb volt egy munkaközvetítő cég segítségével betörni az olaszországi vagy spanyolországi munkapiacra. 2008-ra az alapítvány akkreditált képzéseire beiratkozott hallgatók száma 29-re csökkent, pedig az előző években még a százat súrolta. Paradigmaváltásra, „új idők új dalai”-ra volt szükség.

Ugyanebben az évben, 2008 áprilisában vállaltam el az alapítvány vezetését. Akkor még három alkalmazottja volt az alapítványnak, ma már heten vagyunk, a külső munkatársakat leszámítva. Az alkalmazás fő oka az volt, hogy a több megyében is hitelezési tevékenységet folytató részvénytársaság igazgatóját teljes mértékben lefoglalták az új intézmény kihívásai, amelyek, valljuk be, nem kevés időt és energiát emésztettek fel, hisz egy pénzügyi intézményről van szó. Tehát külön vezetőre volt szükség, tágítani kellett az alapítványi kereteken, paradigmaváltást, a körülményekhez igazított stratégiát kért a kuratórium.

A szakkínálat változásai

Az elmúlt öt évben befektetésekre is sor került, a hangsúly mégis a tanfolyamok reformjára esett:

– Az infrastrukturális fejlesztések voltak a leglátványosabbak, a székhely, a farm felújítási munkálatai, sikerült egy csaknem százezer lejes beruházással új udvart varázsolni a tangazdaságunkban, búbos kemencével, lugassal, miegymással, amelyet a falunapok alkalmából szervezett hagyományos tevékenységekkel (kézi aratóverseny, hagyományos pékipari termékek sütése, gyermekek foglalkoztatása stb.) avattunk fel 2009-ben. Ma már a korszerű technika eszköztárával dolgozunk képzéseink során,

bútorzatot újítottunk bajor partnereink segítségével, külön irodát tartunk fenn Kézdivásárhelyen pályázati pénzekből. Egyébként eszközbeszerzéseink során többnyire pályázati forrásokra támaszkodunk.

Az addigi 3 akkreditált képzés mellé újabb szakokat jegyeztettünk be, *jelenleg öt fő szakunk van, a turisztikai idegenvezetői és vadgazda szakunkat 2010-ben jegyeztettük be. Egy hatodikkal is számoltunk, de a borpincéri (sommelier) szak* előzetes felméréseink alapján nem tartott számot akkor a érdeklődésre, amekkora az akkreditációt indokolta volna. 2009-ben már 151 hallgatónk volt a fő szakokon, de a későbbi években sem csökkent 80 alá a számuk. Tematikus tanfolyamaink is sikeresnek bizonyultak, gépi varrótanfolyamokat szerveztünk, gasztronómiai kurzusokat, háztáji munkák oktatását, népi díszek készítését és a sor nem zárul le, mindezt a Nők iskolája tanfolyam sorozatába illesztve.

Képzés iskolásoknak

Az alapítvány új orientációját az iskolásokra fordított gond is jelzi:

– Más tájakra is eveztünk: svájci bátorításra programot bonyolítottunk az őrkői roma óvodás és iskola korú gyermekek számára, a magyarországi AGRYA szervezettel partnerségben bevezettük a TELLUS-t, azaz a modern mezőgazdasági és élelmiszeripari ismeretek játékos oktatását 10–14 éves diákoknak, a megyei tanfelügyelőség segítségével öt sepsiszentgyörgyi iskolában sikerült opcionális órakeretben bonyolítani ezt a programot, újabban felvállaltuk az egykori Gámán János Szakközépiskola mezőgazdasági osztályaiba beiratkozott, ma a Puskás Tivadar Szakközépiskolában tanuló gyermekek gyakorlati képzését alapítványunknál, illetve mintafarmunkon. Megújult arculattal is próbálkoztunk, új reklámstratégiát alkalmaztunk, cseréltük honlapunkat, hatástanulmányt készítettünk a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemmel, évente mérleget vonunk, jobb-rosszabb döntéseinket körüljárjuk, kielemezzük. Igyekszünk a lehető legkevesebbet bízni a véletlenre.

Pályázati források

A két nagy protektor, a svájci egyház és állam saját szárnyára bocsátotta alkotását, elvárta, hogy önállósodjon. Az igazgatónak új források után kellett néznie:

– A svájci tőke 2007-től teljes mértékben kivonult az alapítvány életéből. 2001 és 2007 között még érkezett egy-egy kis programra némi támogatás, de ez attól az évtől teljesen megszűnt. Azóta teljes mértékben önellátók vagyunk, jövedelmünk fő forrását az alapítvány tőkéjéből létrehozott részvénytársaság biztosítja. Természetesen, a pályázati lehetőségek kiaknázása is fő tevékenységgé lépett elő. Az elmúlt négy évben számtalan pályázatot nyertünk, bonyolítottunk, számoltunk el. A legjelentősebb egy 2 000 000 euró összértékű HEFOP-pályázat (POSDRU) amely folyamatban van, de megemlíthetem a 2 000 000 forint értékű tavalyi képzési pályázatunkat (Bethlen Gábor Alap), vagy az újabbat (ugyancsak Bethlen Gábor Alap - 800 000 forint), volt egy Grundtvig-pályázatunk is (a Kovászna Megyei Tanfelügyelőség vont be partnerként, több uniós tagországgal közösen bonyolítottuk). Véget ért két TÁMOP-pályázat (Társadalmi Megújulás Operatív Program) is a PannonForrás Klaszter keretén belül, ezekre kecskeméti és békéscsabai partnereink teremtettek alapot, tehát például csak a 2011-es év során megnyert összeg (a nagy HEFOP-programot leszámítva) mintegy 10 000 eurót hozott. Emellett megjegyzem, hogy négy munkatárs teljes kétévi bérét pályázati pénzekből fedezzük, ami évente 25 000 euró fölötti megtakarítást jelent az alapítvány számára. Idén benyújtottunk egy Leonardo da Vinci-pályázatot, tárgyalásokat folytatunk svájci partnereinkkel, ha sikerül, a svájci kohéziós alapokat is megcélozzuk még ebben az évben akár ún. grant, akár partnerségi támogatás formájában.

Bízzunk önmagunkban

Ünnepelni készül a LAM, közben új terveket kovácsol:

– Ebben az évben 20 évesek leszünk. Az 1992-ben alapított LAM Alapítvány immár túlmutat egykori önmagán. A visszatekintésbe sű-

rítve 20 esztendő nem sok, a mindennapok bontásában azonban jóval gazdagabb és sokrétűbb, hisz felszínre kerül mindaz a számtalan apró lépés, küzdés és nekilendülés, amely a ma sikereit többnyire megalapozta. Nemzetközi képzőművészeti alkotótáborral, rendezvényekkel, tudományos tevékenységgel és számtalan egyéb programponntal szeretnénk ezt megünnepelni. Amint előbb a teljesség igénye nélkül említettem, az alapítványnak mint a hitelezési, mind a képzési tevékenysége több fejlődési stádiumon ment keresztül azóta, mióta Kató Béla kuratóriumi elnök úr kezdeményezésével és svájci finanszírozással a mezőgazdászok, valamint a kis- és középvállalkozások, a régió fejlesztésének szolgálatába állt.

Számtalan érvényesülési és kudarclehetőség, veszély és esély rejlik egy mai romániai civil intézmény működésében. Ezeknek a befolyásolása nagymértékben az összeforrt, szakmailag felkészült csapaton, a stratégiai gondolkodás és a gyors döntés képességén, a céltudatos és kreatív hozzáálláson múlik. Régióinkat olykor lehúzza a pezsgő szellemi műhelyek hiánya, az ifjabb generáció kivándorlási hulláma, az apátia, amely a maradék mindennapjait átszövi, a tévképzet, hogy csak identitásunk feladásával válhatunk hatékonyá, sikeressé – olyan jellemzőként, amely ezeknek a kényszerpályáknak a veszélyességére hívja fel a figyelmet. Ebben szerephez jut az a tény is, hogy Románia létrehozta, ám nem minden esetben tudja működtetni azokat a nyugati típusú intézményi rendszereket, amelyek működése egyébként elengedhetetlen feltétele az igazi demokrácia létrejöttének. Itt jelenthet valós segítséget a regionális érdekeket megfogalmazó és felvállaló helyi intézmények léte, sikeres működtetése. A katalán regionális identitás gazdaságélénkítő erejét volt szerencsém közvetlenül meg tapasztalni, mindenképpen követendő példának tartom a mi esetünkben is.

A LAM-sikertörténet nem volt mentes a zökkenőktől, a nehézségek leküzdésében, az útkeresésben a legtanulságosabb talán az alapítvány eddigi tapasztalata. Miként a fentiekben az új igazgató is jelezte, a mai román valóság talaján nem egy akadály és gáncsvető tényező áll a fejlesztés, a polgári viszonyok meghonosításának útjában. Az a munka, az a csapat, melynek szeme előtt egy kiforrottabb svájci, holland, dán vagy német példa lebeg, olyan gyakorlat, melynek működéséről saját szemével győződött meg, nemegyszer kerül csapdahelyzetbe itthon az ellenérdekelte vagy más logika szerint forgó hazai közeg miatt.

Ezek felvázolásával folytatjuk hát beszámolóinkat, előbb azonban a hitelezés mai formáját ismertetjük, amelyet a fentiekben emlegetett Rt. végez.

(2012 márciusában)

Egy adomány sáfárai

Interjú Kotró Adéllal³, a LAM Mikrohitel Rt. igazgatójával

A LAM Alapítvány által ma kölcsönökben kihelyezett tőke hasznát tehát főleg az oktatási program emésztí fel, egy másik részét, a nekik jutott kamatot a svájciak a Diakónia Alapítvány emberbaráti, jótékony tevékenységére fordítják vissza. Valóban példászerű konstrukció, ismerjük el, párját ritkítja ebben az önzés fele elcsúszott világban. No, de hogy fenntartható legyen, magát az üzleti tevékenységet szigorú kontroll alatt kellett tartani.

Stratégiaaváltás

– *A kezdetek kezdetén a svájci adományok a mezőgazdaság privatizációjának, a magántermelés beindításának céljával érkeztek, ebben működött közre közvetítőként az alapítvány. Hallottam, még ingyen szolgáltatást is nyújtottak, de a hiteleket is másként helyezték ki, mint ma.*

– Az adományozás legelején a hiteleket a gazdák kamatmentesen kapták. Viszont dollárban fejeztük ki őket, dollárosítottuk a hiteleket. Az első időszakban ún. start up típusú hiteleket folyósítottunk, azaz kezdő vállalkozók kapták őket, mivel addig állami monopóliumok állottak fenn minden téren, és az egyszerű embereknek nem volt, amivel újból nekilássanak a mezőgazdálkodásnak. A magángazdálkodást kellett talpra állítani. Mi tehát a magánszféra létrehozásában játszottunk szerepet. Az első négy évben finanszíroztuk a sajtgyáralapítást, a pékségeket, a malmokat, a húsfeldolgozókat, ezek voltak a legjelentősebb formák, persze, a gépvásárlás mellett. 1996 után fokozatosan nőtt az új gépek beszer-

(1968, Sepsiszentgyörgy). A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem pénzügy-könyvelés szakán szerzett közgazdasági oklevelet. Öt év banki tapasztalat után, a budapesti Bölöni Farkas Sándor Alapítvány által meghirdetett ösztöndíjjal posztgraduális képzésen vett részt a Corvinus Egyetemen, üzleti menedzsment szakon. 1996 óta tagja a LAM csapatnak, kezdetben mint az Alapítvány gazdasági szakreferense, majd 1999–2008 között az Alapítvány igazgatója. Megalakulásától fogva a LAM Mikrohitel Rt. vezetője.

zésére és a földvásárlásra fordított hitelek súlya, de akkor még a telek-
könyvezés hiánya ezt nagyban fékezte. 1998–1999-ben következett a
farmok modernizálásának ideje, tehát a nagyobb farmok építésére és új
technológiák meghonosítására folyósítottunk kölcsönöket, szabadtartá-
sú istállók építésére például. Kezdő vállalkozásoknak akkor már kevésbé
adtunk pénzt, az kockázatos volt, a piac is nagyrészt telítődött, ezért a
vállalkozásfejlesztés került előtérbe.

– *Megjegyzem, nem egy sajtógyár stb. az uniós csatlakozás és az elírt nor-
mák erőltetése folytán csődbe ment az önök protezsztjai közül is. Nem min-
denik, persze. Riporterként még az elszabadult infláció okozta nehézségekre
panaszkodtak a kölcsönfelvevők. No, de ezeket nem önöknek kell felróni. Aki
viszont bírta a lépéstartást, abba lehetett bátran fektetni továbbra is.*

– 1998-ban jelentős stratégiaváltás volt az, hogy fejlesztési célokat
kezdünk támogatni. Ma is van természetesen start up típusú termékünk
kezdő vállalkozóknak, de már jóval kisebb, maximum tízezer euróig terjed,
az sem a mezőgazdaságot célozza meg, hanem a szolgáltatások szféráját.
Vállalkozásfejlesztésre viszont igen, tehát a gazdának ha van legalább öt
hektár földje, egy kis gépparkja, akkor már vissza tudja adni, amit kap.

Hitelszövetkezet - egy álom

– *Mégis nem fáj a szíve, amiért banki alapokra kellett helyezkedniük?*

– 2005 után a törvénykezés változása hátrányosan érintett minket.
1999-ben volt ugyanis egy próbálkozásunk. Mindig tudtuk, az alapítványi
keret nem alkalmas arra, hogy hitelezést folytassunk. Szükségmegoldás
volt, nem lévén más. Kerestük a kiutat, de nem létezett más jogi keret
arra, hogy ezt a tevékenységet végezhessük. A hitelezés sajátos ágazat,
a kockázatai nagyban elütnek egy fodrászi vagy asztalosműhelyi mun-
káétól. Mikor 1999-ben megjelent a hitelszövetkezetekről szóló törvény,
akkor úgy gondoltuk, ez a mi jövőnk. Létrehoztunk két hitelszövetkeze-
tet a mi ügyfeleinkkel, egyet Illyefalván, a másikat Csernátonban, ahol
több mint 150 személy bizalmát nyertük meg, ők bizonyos összegekkel

szálltak be. Szövetkezetei részeket lehetett vásárolni, s ha jól működik, betéteket is elfogadhatunk. Megvalósíthattuk volna igazi célunkat, hogy helyi lakosok pénzét, helyi vezetők helyi vállalkozóknak sokkal felelősségteljesebben adják ki, ezért a kockázat kisebb, és emiatt a kamatok is alacsonyabbak, mert egyértelmű, a kettő összefügg.

– *A két világháború közt komoly hálózata létezett a hitelszövetkezeteknek.*

– Mi az, hogy! Oda nyúltunk volna vissza. Tanulmányoztuk a svájci Raiffeisen-típusú hitelszövetkezetei rendszert, abból vettünk át elemeket, voltak svájci konzulenseink.

– *Romániában miért számolták fel a kísérletet?*

– Mi elkezdtünk működni, és bátran elmondhatjuk, ha engedték volna, hogy kifussuk magunk, akkor máig messzire jutottunk volna. Viszont nagy hirtelen létrejöttek a nem a legprofesszionálisabb alapokon álló hitelszövetkezetek egész Romániában, ezek sok embert becsaptak, s akkor a román kormány úgy megszigorította a feltételrendszert, hogy nem működhattunk tovább, nekünk is be kellett zárunk, mert azt már nem tudtuk teljesíteni.

Nem banki bank

– *Senki nem tudta?*

– Senki. Megmaradt a régi, a kommunizmus idejébeli hitelszövetkezeti hálózat. Szerintem az ő részükről is nagy volt a lobb, meg a Román Nemzeti Bank is attól tartott, nem tudja megfelelő módon ellenőrizni a rendszert és emiatt „betartott” neki. Ezért 2000-ben fel kellett számoljuk mind a kettőt. Mindenik megszűnt, nem csak a mienk, már amelyik nem ment korábban csődbe. Visszaköltöztettük a hiteltevékenységet a LAM Alapítvány keretei közé. Tudni kell, létezett még pár alapítványi alapon működő mikrohitelzési intézmény, egyiket a Soros Alapítvány finanszírozta, a másikat pedig az amerikai World Vision vagy az Opportunity International Network, és létezett egy eléggé befolyásos amerikai lobb, melynek köszönhetően aztán 2005-ben megjelent az ún. nem banki

pénzüntézményekről szóló jogszabály. Így hozta létre az alapítvány az év decemberében a LAM Mikrohitel Rt.-t és ettől kezdve a szakmai képzés, szakmai tanácsadás stb. és a hitelezés elváltak egymástól. A Mikrohitel Rt. a Román Nemzeti Bank felügyelete alatt végzi munkáját. Ehhez fogható tehát még van Romániában három-négy, így Marosvásárhelyen, Bukarestben, az említett alapítványok mindenike létrehozott egy-egy ilyen nem banki intézményt. Az érdekes, hogy mindenik erdélyi székelyű, másutt nem is próbálkoznak. Fordulópont a történetünkben, nagy kihívás, mert a Nemzeti Bank komoly előírásokat támaszt a mai napig, minden hónapban jelennek meg az újabb és újabb rendelkezések. Ma már elmondhatjuk, a tevékenység megfelelőképpen szabályozott. Mi nem féltünk a felügyelettől, mindig azon voltunk, amit végzünk, szakmailag állja meg a helyét. Folyamatos jelentési kötelességnek kell eleget tennünk. Sokat tanultunk, nyugat-európai partnerek segítettek a pályázatírásban. A 2005-ös esztendő választóvonal, de ebből az ügyfelek semmit sem vettek észre. Látták, más a névtábla, de az emberek, az irodák ugyanazok, és az felfogásunk is hasonló maradt.

– Hányan? Most tizenhárman dolgozunk a Rt.-nél, van hat jogi személyiség nélküli irodánk, területi fiókunk, mégpedig Illyefalván kívül Sepsiszentgyörgyön, Csernátonban, Csíkszeredában, Udvarhelyen, Gyergyószentmiklóson és március 1-jén nyitottuk meg a hatodikat Marosvásárhelyen. Úgy néz ki, nagy az érdeklődés. Mindenütt két ember dolgozik, kivéve Marosvásárhelyt és Gyergyót. A külső munkatársak informatikusok, jogászok. Lehet, két papírral többet kell kitölteni, de iparkodunk kordában tartani a bürokráciát. 2005–2006 a gazdasági növekedés időszaka volt, nagy volt az igény és kevés a forrás, folyamatosan pénzt kellett felkutatni, a központban intenzív munka folyt. 2005 előtt a jogi keret hiánya miatt nem tudtunk külföldről hitelt felvenni, ez mára megoldódott. A svájci partnerre, az elnök úr kapcsolataira támaszkodva lett volna pénz, de a jogi hátrány megakadályozott a felvételben. Most már könnyebb az EU-tól is forrásokat szerezni. Az ügyfelek nem sokat

vesznek észre, de munkánk nagy változáson ment keresztül. A feltételek, a sok pénzügy előírás, az audit kötelezettséget mind teljesítettük és 2010-ben elvégeztettük az első pénzügyi ratinget egy erre szakosodott olasz cég, a Microfinanza révén. Van egy nemzetközi mércével elfogadott minősítésünk, ratingünk azóta a „B plusz”, tényleg nagyon jónak számít, ráadásul válság idején kaptuk. Ne feledjük, a válság minden pénzügyintézetet sújtott, a nem bankiak még jobban megsínylették. A LAM hitelportfóliója nemhogy nem csökkent, hanem egy kicsit még növekedett is. Megvan a létjogosultságunk tehát, ha a fejlődés kisebb léptékű volt is az utóbbi két évben, de folyamatosnak bizonyult.

A kudarc leckéje

– *Eljutott a sajtóba is pár kényszervégrehajtásnak a híre. A kudarc, egyes hitelek bedőlése nem került el önöket sem. Nem titok előttem, hogy ezekre sajtós történelmi körülmények közt került sor.*

– Tevékenységünknek főleg a kezdetén valóban megtörtént, nagyobb értékű start up hitelekéről volt szó. Persze, hitelezés kockázat nélkül nincs, ez benne van az életünkben, s nem mindig sikerül elejét venni. Fő tanulság az, hogy a meghitelezett személy szakmai és egyéni felkészültségét fel tudjuk mérni, rá tudjunk érezni arra, vissza fogja-e tudni fizetni, amit felvett. Nem kell félni attól, hogy nemet mondjunk, ha azt látjuk szükségesnek, mert nemcsak magunkat, őt is megkíméljük a kellemetlenségektől. A LAM mindig tudta, nem szabad nagy összegeket folyósítani, mert arra nincs felkészülve. Mi a 15–35 ezer euró közti hitelek folyósításában vagyunk szakszerűek, e pázsmán kell mozognunk a jövőben is. Fontos megnéznünk, hogy az illető személynek van-e olyan vagyoni tárgya, amit, ha bajba kerül, értékesíteni tud. De bármennyire elővigyázatosak legyünk, bármennyire kizárjuk a személyi és magának a vállalkozásnak a kockázatát, bármennyire gondoskodunk a garanciális feltételekről, sok esetben annyira megváltoznak hirtelen a gazdasági körülmények, hogy az végzetesnek bizonyul, mint történt az említett esetekben is.

– *Az uniós csatlakozás, azt megelőzően a hiperinfláció, mely a dolláralapú hiteleket nagyon megrágította... Beszéljünk a tej- és húsfeldolgozókról.*

– Ezek mértékét nem volt honnan előre látni. Őszintén szólva, e kudarokat főleg ezek számlájára lehet írni. Amikor a sajtgyárakat meghitteztük, az első időkben, 1993-ban még állami monopólium állt fenn a tejfeldolgozásban, a célkitűzés, hogy azt monopóliumot megtörjük, helyes volt, ezt az igényt helyesen ismertük fel. Létrejött segítségünkkel Kovászna megyében hat kis sajtgyár. Hány maradt meg? Kettő elég jól működik, egyik nehezkesebben, a többi felszámolódott. Azt lehet mondani, hogy annak lettek az áldozatai, hogy az EU-s csatlakozás küszöbén olyan beruházásokra kényszerítette őket az állam, olyan feltételeknek kellett megfelelniük, amikre nem voltak már képesek. Tőkét kellett elvonniuk a termeléstől a beruházásokra, modernizációra, ráadásul betörték a piacra a multinacionális nagy cégek, s ezekkel már nem győzték a versenyt. Természetesen az 1995–1998-as időszakban az árfolyamkockázat, az infláció is próbára tette e kis üzemeket, melyek elég nagy hitellel indultak. Hiába volt elnéző a LAM, hiába készítettünk mindig új és új törlesztési terveket, s hiába kértük az infláció idején csak a régi összeget, azzal, hogy majd bepótolják, ha lesz miből, ez sem volt elegendő, és a cégek megbuktak. A felszámolás azonban egy esetben sem történt a mi kezdeményezésünkre. A húsfeldolgozók? Azok ugyanabban a hajóban eveztek, kettő volt belőlük, egy sem maradt meg. A malmok, pékségek viszont fennmaradtak, azokkal nincsen gond, mindenik visszafizette hitelét.

– *A tejpiacon konkurencia hatalmast, mi lehetne mégis az ellenszere? A földművelés felkarolása terén mit tart sikernek?*

– Kis tejfeldolgozó egyetlen esélye az, ha olyan helyi speciális terméket tud produkálni, mely biztosítja létjogosultságát a piacon, ha arra a termékre létezik fizetőképes kereslet. Családi vállalkozás szintjén esetleg versenyképes lehet. Legnagyobb sikerünk azokhoz fűződik, akik pár hektárral kezdték és ma több száz hektárt művelnek meg, akik családilag

kezdtek, és ma 150–200 embernek adnak munkát. Persze, ezeket idővel mindig elveszítjük, átadjuk őket a kereskedelmi bankoknak, mert hitel-igényeiket már csak azok tudják kielégíteni.

Azonos kamatokkal, de mégis...

– *Pedig a kamatok azonosak, illetve kissé nagyobbak. Miért érdemes mégis önmagához fordulni, ha a kamat nem különbözik, nem kedvezőbb?*

– A kamatok nem kisebbek, de a LAM-nak van pár alapértéke, mely miatt hozzánk fordul, aki megismer minket. Először: teljesen átlátható a hitelezés folyamata. Mi ügyfeleinket megfelelően informáljuk, nincsenek rejtett költségek, ha azt mondjuk, a kamatláb ennyi, akkor az anynyi, kezelési költségeket, díjakat nem számítunk fel. Másodszor: nálunk a hitel könnyen hozzáférhető. Egyszerű az ügyintézés, a döntéseket mi hozzuk, nem kell Bukarest rábólintására várnunk. Emiatt gyorsabb is az ügyintézés, mert nálunk az ügyfél mint ember számít, és csak utána jön a garancia és a számok. Egy hagyományos bankban fordítva van, ott a számokkal kezdik, s mire Bukarestbe ér a hitelkérelem, az ember már nincs sehol. Harmadszorban: célcsoport orientáltak vagyunk. A mezőgazdasáznak olyan hitelt ajánlunk, ami neki való, a törlesztést az ő igényeihez igazítjuk, s igaz ez más ágazatokra is. Végül itt van a LAM-csapat, mely tényleg odaadással végzi a munkáját. Nálunk nincs fluktuáció, az ügyfél tíz év múlva is ugyanazokkal az arcokkal találkozhat.

– *Hamarosan beköltözik a központ a városba, Sepsiszentgyörgyre, a Szabadság térre. Milyen nem mezőgazdasági célra lehet önöktől pénzt kérni?*

– Jöhet fogorvos, fodrász, autószerelő, pék, asztalos, bármilyen építkezési vállalkozó, kiskereskedő, turizmusban érdekelt, számítástechnikában, könyvelésben elfoglalt személy, bárki, aki gazdasági tevékenységet folytat és valamilyen beruházási terve van és ahhoz nem rendelkezik megfelelő finanszírozással.

(2012 márciusában)

2. A múlt és a jövő

A hit és fejlesztés „dream team”-je

FRANZ SCHÜLE⁴, a HEKS volt főtitkára emlékezik

1982-től 1997-ig a HEKS – a Svájci Evangéliumi Egyházak Segélyszervezete – részéről jómagam voltam a felelős Romániáért, aztán a 2007-ben történt nyugdíjazásomig a HEKS főtitkáráként dolgoztam. Ebben a szerepkörben nagyon sok különböző feladatom volt, amelyek alig hagytak időt arra, hogy a romániai fejlődést nyomon kövessem. Ezért a válaszaim, a szövegem mindenekelőtt a LAM előzményeire és a kezdetekre vonatkozik.

Az 1977-es földrengés után a HEKS Romániában segélyprogramot bonyolított le. Mindenféle akadályoztatások ellenére sikerült számos községben a megrongálódott templomok újjáépítésében segítenünk, első sorban Kovászna megyében (csak az illyefalvi vártemplom újjáépítését akadályozták meg 1989-ig), de ezalatt személyes kapcsolatokat sikerült megalapoznunk. A nyolcvanas években ismertem meg Kató Béla lelkészt és feleségét Cófalván, ami egy a számomra döntő találkozás volt: találtam benne egy partnert, akiben teljes mértékben meg tudtam és meg tudok bízni. Alig találkoztunk (különben is épp elég nehézségünk volt), de tudtam, hogy Cófalván, később meg Illyefalván, van egy jó barátom. A nyolcvanas években Kovászna megyében tett utazásaim során alaposan megnéztem a vergődő kollektivizált mezőgazdaságot, hallottam a fenyegető szisztematizálásról a diktatúra vége felé, a szegénység látványa nagy hatással volt rám. De mindenekelőtt Kovászna megyét embereivel és községeivel, közösségeivel együtt a szívembe zártam; az még ma is gyorsabban ver, ha meglátom a sík vidéket szegélyező falvaival, gyöngysorként sorakozó ríkító fehér templomtornyaival. Boldog Székelyföld!

⁴ (1942) Teológiai és környezetvédelmi felsőfokú végzettséggel rendelkezik, 1982–1997 között a HEKS romániai felelőse, 1997 után a HEKS főtitkára. Jelenleg nyugdíjas.

Közvetlenül a diktatúra bukása után, 1989 karácsonyutóján egy nagy svájci segélyszervezetektől érkező segélyszállítmányt vezettem. December 28-án pakoltuk ki Marosvásárhelyen a görögkeleti templomnál az öt teherautó egyikét. A legelső dobozokban magyar gulyás konzervek voltak, kimondottam gulyás! Ebben az országban, ahol olyan finom csorbák, csodálatos gulyások készülnek, ebben a termékeny országban. Akkor megfogadtam magamnak, hogy mindent elkövetek, csakhogy talpra állíthassak egy mezőgazdasági programot. Röviddel később, 1990 januárjában találkozóra gyűltek össze a Vöröskereszt szervezetei, hogy felosszák egymás között Romániát. A svájci Vöröskereszt küldöttei a tanácsomra és kívánságomra Kovászna megyét választották, hiszen itt ismertem már embereket és jó esélyeket láttam a sikerre. Néhány nappal később a svájci segélyszervezetek első felderítőegységével, valamint az állami fejlesztési és katasztrófa-elhárítási küldöttséggel megérkeztünk a helyszínre. Meghatározó kapcsolatokat sikerült kiépítenünk és megtettük az első lépéseket, szervezkedtünk – ki más, mint Kató Béla lelkes segítségével.

1990 első hónapjaiban elsősorban segélyszállítmányokat hoztunk Romániába: élelmiszert, használt ruhát, készülékeket, ágyakat – egyszerűen mindazt, amit szükségesnek véltünk. Mi a HEKS-től kissé visszafogottak voltunk, mindig újra a gulyáskonzervekre gondoltam és a fogadalmamra. Nem halakat akartunk osztani, hanem horgászbobotokat – ahogyan az ázsiai szólás mondja. Az első kísérletünk alapos melléfogás volt: ezernyi vetőmagot tartalmazó tasakocskát hoztunk. 1990 nyarán csodálatos volt az uborka meg a paszulytermés, de 1991-ben már nem – a kitenyésztett magokból nem lehetett új vetőmagot nyerni.

Abban az időben sokat beszélgettem Kató Bélával, ebből alakult ki az a vízió, mely aztán olyan sebességgel valósult meg, amelyet már-már nem bírtam követni. Az álmok konkretizálása végett 1990 nyarán Dr. Jörg Wyder agronómus és fejlesztési szakember ellátogatott Kovászna

megyébe. Több javaslatot tett arra nézve, hogyan lehetne egy mezőgazdasági programot elindítani, és ebben a legfontosabb: a Kovászna megyei projektek kidolgozásával bízzuk meg a fiatal agronómus dr. Leo Meyert. A Kató–Meyer duóból lett a sikeres Dream Team. Ugyanazon év őszén Leo Meyer egy néhány tervjavaslattal tért vissza: ez egy malom támogatásáról és beindításáról, az illyefalvi pékség finanszírozásáról szólt. Ezekre és még sok más projektre a svájci Glückskette biztosította a kofinanszírozást. Az első projektek létrejöttek; de már kezdettől fogva tiszta ügy volt, hogy nem ajándékozásról kell itt szó legyen, hanem hiteleket adunk. Aztán 1991-től lépésről lépésre haladtunk: pékség, malom, támogattuk haszonállatok, mezőgazdasági gépek vásárlását, sajtgyárak vagy húsfeldolgozók alapítását. A mezőgazdasági termelés és feldolgozás teljes spektrumát.

Hamarosan kiderült, hogy a HEKS nem maradhat hitelező szerepében a hitelfelvevőkkel szemben. Létre kellett hozni egy romániai szervezetet, amely ezeket a projekteket szakvéleményezni tudta, amely a hiteleket kiadta, és a visszafizetést követte. A LAM-alapítás ötlete így tehát megfogalmazódott, és 1992-ben meg is valósult. Az alapítvány elnöke természetesen a kezdeményező és fáradhatatlan segítő Kató Béla lelkész volt.

1989–1990 iszonyatos felfordulást hozott magával: az állami farmok és mezőgazdasági termelőszövetkezetek összeomlottak, az egykori tulajdonosok visszakapták földjeiket, fennállt annak a veszélye, hogy ebből sok parlagon marad. 40 év kommunizmus alatt az átörökölt paraszti gazdálkodással kapcsolatos tudás veszendőbe ment. Ezért látta fontosnak a HEKS és a LAM a kiképzést: minden évben fiatalokat hívtak meg mezőgazdasági praktikumra Svájcba, elsősorban gazdaságokba. A következő években ezeket a praktikánsokat téli elméleti felkészítőn vezették be a modern gazdálkodás ismereteibe. Én úgy éltem meg, hogy sok praktikáns visszafogottan és bizonytalanul érkezett meg májusban Buchsba, a svájci határállomásra. Négy hónappal később annyit láttak, tanultak és

megéltek, hogy ötletekkel telve, magabiztosan tértek vissza Kovászna megyébe és vállalkozásokba kezdtek: úgymint tejfeldolgozás, gazdálkodás, vagy ami lehetségesnek tűnt.

A képzés számára elengedhetetlen volt, hogy Illyefalván létrehozzunk egy tangazdaságot. Az alapkő letételénél jelen volt a svájci külügyminiszter, dr. Flavio Cotti. Hiszen hosszú ideig a Svájci Államszövetség Fejlesztési Irodája, a DEZA is részt vállalt a LAM-program finanszírozásában és kidolgozásában. A kezdeti időszakban a LAM-nak nem volt saját épülete, a kurzusokat gazdák és gazdaasszonyok számára a KIDA Központban tartották. Ez az ifjúsági és felnőttképző központ 1991–1992-ben készült el, és ennek létrejöttében is központi szerepe volt a Kató házaspárnak, a HEKS és a Glückskette finanszírozó partnerségével egyetemben.

A siker titkainak egyike pontosan a szoros személyes és eszmei összefonódása volt az egyházi-diakóniai munkának a LAM régiófejlesztő programjával. Erre az alapra lehetett építeni a LAM-program folyamatos fejlesztését és az épp aktuális feltételekhez és követelményekhez való hozzáigazítását. Az első években bizony konfliktusok, sőt pereskedések is előfordultak. A LAM tartotta magát az előre megszabott irányhoz: korrupciómentesség, nem volt lefizetés, tiszta szabályok uralkodtak, amelyeket be kellett tartani, például a hitelkifizetések és visszafizetések dolgában. Egy nagytiszteletben álló lelkész az elnöki székben bizonyára segített ebben. Az egykori mezőgazdasági programból, ahogyan fennebb már említettem, regionális program alakult kis- és középméretű gazdaságok vagy vállalkozások számára. A LAM időközben egyfajta regionális takaré- és hitelszövetkezetté alakult, aztán a romániai törvények módosulása után egy kétágazatú intézménnyé: hitelmenedzsment és iskoláztatás. A LAM-nak már régóta nincs szüksége finanszírozásra a HEKS részéről. Ellenkezőleg: a kamatjövedelméből a LAM egy diakóniai feladatokat ellátó otthoni beteggondozó szolgálatot is tud támogatni. A kör bezárul: a nyolcvanas évek egyházi együttműködéséből egy mezőgazdasági és regionális program jött létre, amely ma táplálja a diakóniát.

2007-ben történt nyugdíjazásom után még kétszer meglátogattam Illyefalvát, és örültem látva, hogy mennyire elevenen és szakszerűen folytatják a munkát. Azt kívánom a LAM-nak, hogy maradjon meg ilyenek, hogy a szervezet tudjon továbbra is hozzájárulni a tartós fejlődéshez Kovászna megyében. És remélem, hogy az Alapítvány mindig tekintettel lesz a gyökereire, és ennek megfelelően hozza meg döntéseit.

(2012 júniusában)

Az egyéni kezdeményezésen és felelősségvállaláson áll vagy bukik minden

- állítja Leo Meyer⁵, a svájci HEKS munkatársa

– Az önök által nyújtott finanszírozásnak felbecsülhetetlen jelentősége volt a LAM Alapítvány megalapításában és indításában, akárcsak utóbb is. Minek tulajdonítottak a kezdeti fázisban a HEKS és a LAM együttműködésében kiemelt jelentőséget?

– A HEKS 1990-ben hamar felismerte, hogy Romániának nem segélyszállítmányokra van szüksége, hogy Romániában vannak jól képzett és kezdeményezésre képes emberek. Ennek megfelelően a HEKS hamar felhagyott a segélyszállítmányokkal, és a LAM megalapításával egy vidéki regionális fejlesztési programot hozott létre.

A HEKS előnye az volt, hogy mi Erdélyben már a forradalom előtti időszakban fel tudtunk építeni egy szolid kapcsolathálózatot. Ez megvédett minket a legnagyobb hibáktól.

Sok más projekt csődbe ment, mert a nyugatiak a korrupció öregekre támaszkodtak. Ezek ugyanis opportunisztikusan alkalmazkodtak az új helyzethez, általában beszéltek egy nyugati nyelvet, és a legjobb összeköttetési hálózatuk volt. Ám ezen a régi struktúrák mellett valami újat felépíteni nem volt könnyű.

A kezdeti időszakban nagyon fontos volt az eszmecsere a svájciakkal. Egy román bányász Bodzaforduló közeléből az első romániai látogatásom során 1990-ben, amikor megkérdeztem, hogy mi Svájcban miben tudnánk segíteni, azt mondta: „A gazdaságomat szeretném feljavítani, de nem tudom, hogyan. Ha megkérdezem a szomszédomat, ő azt mondja, hogy ugyanazt csinálja, mint én, és ha a másik szomszédomat nézem meg, ő is ugyanúgy műveli a mezőgazdaságot, mint én.” Ebből a felismerésből jött létre a praktikánsprogram Svájcban 1991-ben. Hosszú

⁵ (1957, Trimmis, CH). Agrármérnök, a közgazdasági tudományok doktora, a HEKS munkatársa, a LAM Alapítvány kuratóriumának alapító tagja. 2007-ben Illyefalva díszpolgárává avatják.

éveken keresztül ez fontos része volt a LAM-féle képzési programnak. Így jött létre számos kezdeményezés és ötlet, de személyes kapcsolatok is, amelyek ma még fennállnak. Mindenekelőtt a kezdeti fázisban volt nagyon fontos a kezdeményezőket ekképpen felkarolni. Ezeknek külső impulzusokra volt szükségük. Később aztán lehetőség nyílt rá, hogy a képzést a LAM-nál szervezzük meg. Így jött létre a LAM-tangazdaság és a LAM Gazdaképző és Gazdasszonyképző.

A LAM nagyon gyakorlatorientált hozzáállása gyorsan ráébresztett, hogy bár a képzés és a szaktanácsadás nagyon fontosak, de a tanultak konkrét projektekben történő megvalósításához még valami egyéb is szükséges: pénz a beruházásokhoz. A banki rendszer akkoriban össze volt omolva. Egy mezőgazdász család sehonnan sem kaphatott hitelt. Így jött létre a LAM hitelezési rendszer.

– *Mi a LAM sikerének kulcsa, ha más projektekkel vetjük össze?*

– Az én legfontosabb tapasztalatom a fejlesztési együttműködésben tulajdonképpen nagyon egyszerű: jó projektekhez szükségesek a kezdeményezni képes emberek, olyan emberek, akiknek vannak vízióik, akik valamit meg akarnak változtatni. És éppen ez volt meg a LAM-nál első perctől kezdve. Bármilyen rosszak is legyenek a keretfeltételek – ha találunk komoly és kezdeményezni képes embereket, akkor sokat lehet megmozgatni. De ez a mondat ellenkező értelemben is érvényes. Bármennyi pénz is álljon rendelkezésre, bármennyire kedvezőek is legyenek a keretfeltételek, semmit nem lehet elérni, ha hiányzik az egyéni kezdeményezés és az egyéni felelősségvállalás. A LAM-projekt éppen erre alapult, erre épült. A LAM mindig „csak” egy platform volt kezdeményező emberek számára, akik valamit meg akartak változtatni – egy platform a szakmai továbbképzésre, a szakmai eszmecserére és a hitelezésre. Így tekintve a LAM egy katalizátor volt a segítségnyújtásban, hogy gazdasszonyok, gazdák és vállalkozók ötleteit, meg lehessen valósítani. Mindezen LAM-ügyfeleket egyetlen eszme hajtotta: hogyan tudnák a saját és családjuk élethelyzetét javítani. Persze mindezt egy

szörnyűséges közegben, korrupt vezetőség, hiányzó piaci struktúrák és jogi bizonytalanság, vagy épp 300%-os infláció mellett a '90-es években. Igazából mindezek az emberek számítanak a projekt hőseinek, és nem a LAM vagy a HEKS.

Emellett a LAM mindig a fiatal generációra és új emberekre épített. Ma ez magától értetődőnek tűnik, de akkoriban ez valóságos provokációnak számított. A kommunizmus ideje alatt a társadalom átláthatóan volt struktúráva: legfelül voltak a párttisztviselők, a nómenklátúra. Természetesen a saját baráti és ismeretségi körökkel. Semmi nem működött nélkülük. És akkor jött egy program Svájcból, és merészelt fiatal emberekkel és a megszokott hatalmi közegen kívüli emberekkel egy vidékfejlesztési programot felépíteni. A régi elit reakciója erőteljes volt. A kezdeti periódusban, az 1990–1992 közötti káoszban megvolt ugyan egyfajta szabadságunk, de aztán ez az elit újra megerősödött. 1993–1995 között a LAM-ot valósággal zaklatták. A rendőrség mindenfelé megjelent, elkobozásokra került sor és tömeges önkényes adminisztratív akadályoztatásra. Csak 1996 körül következett be a változás, amikor a LAM munkáját a hivatalos szervek értékelni kezdték, és jó együttműködés alakult ki velük.

Fontos volt a LAM sikere szempontjából a sokéves támogatás a svájci kormány, a DEZA (Svájci Fejlesztési és Együttműködési Iroda) és a kezdeti fázisban a svájci Glückskette részéről is. És itt nem csak anyagi támogatásra gondolok. 1993–1995 körül a LAM-nak valóságos protekcióra, védelemre volt szüksége a svájci nagykövetség részéről ahhoz, hogy az elit önkényes támadásait ki tudja védeni. A rákövetkező években aztán mindenekelőtt a DEZA szakmai támogatása volt nagyon szükséges és hasznos.

– Véleménye szerint mi a fő eredménye ennek a gyümölcsöző együttműködésnek, mi volt elégtétel az ön számára, és hogyan látja a LAM jövőbeli kilátásait?

– A LAM-nak 20 év alatt mindig újra sikerült a gyorsan változó környezethez alkalmazkodnia, mindig újraértelmeznie szerepét. Ez azért volt lehetséges, hogy a LAM mindig jó és szoros kapcsolatot ápolt a régió-

beli gazdákkal, gazdasszonyokkal és vállalkozókkal. Így sikerült mindig idejekorán a változásokat felismerni, az új igényeket felmérni és ezekre megfelelően reagálni. Másként fogalmazva: a vízió – a vidék fejlesztésének elősegítése – mindig maradt változatlanul, de az ennek eléréséhez szükséges intézkedések és tevékenységek változtak és a továbbiakban is változni fognak. Ha ez a LAM-nak sikerülni fog a jövőben is, akkor a következő 20 évben is jelentősen hozzá fog járulni a LAM a vidék fejlődéséhez.

(2012 júniusában)

A fejlesztés ötlete és buktatói

Interjú KINDA ZALÁN⁶ agrármérnökkel, alapító taggal

Van Kinda Zalán háromszéki mezőgazdasági szakembernek egy érdekes meglátása. A közismert, sokféle megfordult szakértő szerint a székelyföldi mezőgazdaság abban tűnik ki, hogy – sportkifejezéssel élve – jól vette a rendszerváltás akadályát. Ami számunkra, közvélekedésünk pesszimizmusra hangoltsága okán, kimondottan meglepően hangzik, azt állítja, a Székelyföld más romániai, például a moldvai régiókkal szemben lépéselőnyt harcolt ki magának, és többeket kimondottan lekörözött. (Eggyel több ok, ugye, hogy óvjuk, ami a mienk.) No, de mindezt Kinda Zalán mint a fejlesztési kísérletek ismerője állítja, minthogy közben, így a LAM kezdeményezte folyamatokban tevélegesen is részt vett. Az alapítványhoz fűződő emlékeiről és a modernizáció két évtizedes tanulságairól kérdezzük az alábbiakban.

A szálak Illyefalván keresztül Svájcba vezetnek

Kinda Zalán viccesnek találja, hogy 1991-ben anélkül sodródott bele a dologba, hogy tudta volna, a szálak Illyefalvára és a Kató Béla akkori református tiszteletes körüli csapathoz vezetnek.

– Abban az évben Szőcs Csaba kézdivásárhelyi polgármester és az akkor létrejött gazdakör mezőgazdászképzést szerveztek, svájci tanulmányúttal összekötve. Én és Moldován Csaba agrármérnök letettük a vizsgát, és harminc fiatallal kimentünk Svájcba. Orbán Dezső gazdaköri elnöknek köszönhetem, hogy elkísérhettem őket. Akkor hallottam említeni, hogy a dolog Kató Bélától indult. Én az állattenyésztő intézetben dolgoztam akkor, technikusommal, Dancs Adorjánnal együtt utaztunk ki. De nem akármilyen társaság volt kinn, Szarvadi Lóránd is velünk volt

⁶ (1954, Székelyudvarhely). Állattenyésztési szakmérnök, vállalkozó, szaktanácsadó, a LAM Alapítvány alapító tagja. Jelenleg a Total Proiect Kft. Kovászna megyei kirendeltségének az igazgatója.

például. Ott négy hónapi kemény munka várt ránk. Én egy öregek házához kerültem, ahol 80 tehenet kellett ellátni, az üszőkkel együtt kétszáz állat volt. Én itthon farmfőnök voltam, más munkához szoktam. Nos, ott reggel négytől este hatig tartott a szolgálat. Azt mondja a német munkás mellettem: „látszik, otthon nem dolgoztál”... Ő viszont nem tudta azt, hogy egy súlyos közlekedési baleset után is mertem vállalni azt a nehéz svájci fizikai munkát. Azt hittem, franciául mindenki beszél, ott kezdtem németül tanulni. Graubünden kantonban volt a település, minden héten egy nap lementünk a mezőgazdasági iskolába, a többit pedig végig dolgoztuk. Én 25 kilót fogytam akkor. Másként kezdtem a tehén-tenyésztést látni, mint korábban. Harminc tehenet felvittünk az Alpokba, és sajtot készítettünk. Egy alkalommal átmentem gyalog a technikusomhoz a szomszédba, ő autóval behozott, s akkor kisütöttük, hogy sajtgyárat kellene alapítani itthon.

– Egy bálványosi kétnapos találkozóra emlékszem még, jött a svájci Leo Meyer az evangélikus HEKS-től, s másnap a Szent Anna-tó körül sétálva szóba jött megint Kató Béla. Részt vettem egy kézdi gyűlésen, ahol arról tárgyaltunk, hogy mindenki kezdjen valamilyen magánvállalkozásba. De annyira nem értettünk hozzá, hogy egyik hozzászóló, autószerelői műhelyről beszélt, s azt mondta, ő SRL-t akar alapítani SRL (Kft.) helyett, mire nagy kacagás támadt. Emlékszem, Rancz Sándor, aki ma vaddisznó és mangalica vadasparkot vezet Kézdiálmáson, tejgyárban gondolkozott, akárcsak a technikusom, akivel aztán elhatároztuk, kiszálunk Illyefalvára. Akkor ismertem meg Kató Bélát, akkor tudtam meg, a svájci útra is HEKS-en keresztül ő küldött ki.

– Moldován Csaba, aki Bajcsi Ákossal ma pityókát termeszt, korábban felvetette, hogy alapítványt kellene létrehozni. Ezt ő még Svájcban elmondta, mikor ott a tanulmányút végén egy St. Moritz-i kirándulásra vittek, és megbeszéltük, hogy gépeket lehetne behozni egy alapítványon keresztül. Közben meglátogattam Kató Bélát, és a két törekvés találkozott. Kézdi akarták létrehozni az alapítványt, jött Leo Meyer a HEKS kép-

viseletében, ott volt Jakabos Csaba, ott Ötvös, az ügyvéd. Mi Kovásznán laktunk, ott szállásoltam el semleges helyen a svájciakat. Találkoznunk kellett Ranczékkel és Szőcs Ubullal, aki gattert kívánt alapítani. A svájciak latolgatták, kit támogassanak. Még Svájcban történt, hogy Moldován Csabát és engem tájékoztattak, Romániába pénzeket akarnak irányítani, s ott osztották le a szerepeket, a HEKS is megkapta magáét. Másfél millió svájci frankról volt szó. Kató Béla megbeszélte a dolgot Franz Schülel. S mikor mi az említett gyűlésen szóvá tettük a javaslatot, senki nem jelentkezett, terveik nem voltak még készen, hát felállítottunk mi egy magán sajtógyárat Kovásznán – mi ketten Dancs Adorjánnal, Antal Tibor tehenes gazdával és Damó Csaba vállalkozóval.

Forrongó világ, lázas idők és régi emberek

– *Álljunk meg egy szóra! Mi lett a gazdakörökkel? Mintha elpárologtak volna, úgy eltűntek.*

– Olyan gyújtó hangú beszédek hangzottak el Kovásznán még akkor! Orbán Dezső, Szőcs Ubul, Apor báró voltak a mozgalom kézdi részlegének vezetői. Mezőgazdasági sztrájkot helyeztek kilátásba: „Nem adunk élelmet a városnak, ha nem gyorsítják fel a visszaszolgáltatást!”. Pont Svájcba menetelünk előtt szólt Antal Tibor, hogy a kollektívet meg lehetne venni, s közben odaadták másnak. Nagyon olcsón. A 35-ös törvény alapján egyesületeket lehetett volna létrehozni, de ezek a mozgalmak lejárátódtak, lecsendesedtek idővel. Sokszor elmondom, Nyugaton működnek és szükség van rájuk, száz éves múltjuk van. Nálunk valamiért sem a tagok, sem a vezetők nem boldogultak, nem tudták átvenni a valamikori szövetkezeti vagyont sem... Sokan elkezdtek, de valahol mindig leállt. Ott a dán modell, a német példa, de nem sikerült egyiket sem követni. Nem tudom miért, de mindenik elakadt.

– *Svájcból tehát egy alapítvány tervével tértek haza. És még mivel?*

– A harmincből ketten voltunk harminc év fölöttiek. Teljesen ismeretlen terep a számunkra. Ott mindenfélét elsajátítottak kartársaink, s mikor

hazatértünk, mindenikünk át akarta venni a gazdaságot az apjától – és senkinek nem adták oda. Itt nálunk az öregek a fiataloknak nem adják oda a gyeplőt. Ezért volt nagy a gondolat, hogy az alapítványnak ebbe bele kell avatkoznia. Megbeszéltük Kató Bélával. A HEKS-nek akkor Brassóban volt kirendeltsége, annak vezetője Schüle, akit Kató Béla ismert. Ő küldte őt a gazdaszövetséghez, s onnan toborozták a tanulmányútra az embereket. De már Svájcban hallottuk, itthon békétlenkedtek: a papok mit foglalkoznak ezzel? Ezek a marhaságok már elkezdődtek. Na, mondom, csak azért is keressük meg Kató Bélát. A HEKS támogatásával már azelőtt megcsináltuk a kovásznai sajtgyárat, miként említettem.

Az alapítvány vitája

Eljött az alapítvány létrehozatalának ideje. Kovásznán találkoztunk: Szőcs Ubul, Orbán Dezső, Kató Béla, Dancs Adorján és Barbara Schulzer Svájból, aki megtanult magyarul és Komandón beindított egy sajtgyárat. Vendéglőbe akartunk beülni, de Orbán Dezső azt mondta, a szekuritáté lehallgatja. Jó, mondtam, menjünk hozzánk a lakásomra. Ők különben azért jöttek, tartsanak szemlét a sajtgyárunkban. Nos, ott a lakásomon Orbán Dezső és Szőcs Ubul összevesztek. A svájci hölgynek fordították az elhangzottakat. Kató Béla közbeszólt: ő nem engedheti meg, hogy a kezdeményezés elhaljon. A két öreg úgy akarta, a polgármesteri hivatalban legyen a központ. A svájci úgy vélte, alapítványt kell bejegyeztetni.

A svájci nálunk aludt, s másnap lementünk Lemhénybe, ahol ugyan csak egy sajtgyárat vettek tervbe. Szőcsék azzal jöttek, hogy gattert is építhetnének. S ahogy a régi rendszerben szokás volt, vacsorára hívtak. Leo Meyer akkor váltott. Ott volt őzhús, vaddisznó – régebben így intézték a dolgokat. A svájci felmérgeződött. Amikor a gattert említették neki, elvörösödött. Mondom Adinak: „nézd meg, itt baj lesz”. Ez lett volna kézdiék javaslata. Na, felülünk az autókra, hogy lemegyünk Illyefalvára. Mikor ott a gyűlés megkezdődött – még csak a papilak és az imaterem volt készen – jött egyik részen Kató Béla, Orbán Miklós, Barabás Mihály,

Birtalan Ákos, a kézdiiek részéről pedig Apor Csaba, Ötvös, Jakabos Csaba s mi ketten Dancs Adorjánnal. A két összeveszett öregúr már nem jött el. A svájcit felmérgetítették. Azt kérdi egyszer: mit keres itt egy nagy fémgvár igazgatója? Mit egy ügyvéd? Szócs szerint: titkárnőre lesz szükség, élete végéig funkció, egyebek, mire a svájci megszólal: ha ügyvédre van szükség, akkor külső embert kell megfogadni. A gyárnak meg mi köze ehhez a dologhoz? S felolvasták a Birtalan Ákos statútum-tervezetét, azt jónak találták. Erre feláll az ügyvéd: mindjárt kezdődik az esti híradó, ők mennek haza. Menjenek. Szóval egy nyugati típusú alapítványban egyeztünk meg, megválasztották a kuratóriumot, benne Leo Meyer, Kató Béla, Orbán Miklós, Apor Csaba és ötödiknek én.

A piacgazdaság logikája

– *De önök nem tőkésé akartak előlépni? Hát egy nonprofit alapítvány tőkét kezelni nem hozhat akkora hasznot. Miért felelt ez meg önöknek? Nem érezték úgy, hogy több hasznot hozó lehetőségtől esnek el, amíg ezzel foglalkoznak?*

– Nekem Svájcban megmondták, Magyarországon megerősítették, hogy egy ilyen posztkommunista országban senki nem hajlandó befektetni – s emiatt egy ilyen nonprofit alapítványnak kell berobbantania a dolgot. S mi végül is a HEKS-től kaptuk a már működő sajtgyárunkra a pénzt, amit vissza kellett fizetnünk. Szóval nem akartam kimaradni. Még vitakoztunk egyet arról, mit jelent a „segítség” és mit az „ajándékozás”. Kató Béla startból leszögezte: a kínaiaknak nem halat kell adni, hanem meg kell őket tanítani halászni. Ahhoz, hogy beinduljon az erjedés, az itteni bankok még nem adtak ilyesmire kölcsönt. Az alapítvány viszont igen, amit persze törleszteni kellett. A kamat helyett kezelési költség volt rátéve. A cél az volt: betanítani a tőkés mentalitást, a normális életmenetet. Itt még állami vállalatok vegetáltak, az embereknek fel kellett ocsúdniuk. Valóban szükség volt egy mintaadó intézményre. Így jártunk a sajtgyárral is, több évre szóló kölcsön volt, utóbb átkerült az alapítványhoz,

és annak törlesztettünk. A mi sajtgyárunk volt a példa: a svájciak nem ajándékba adták a pénzt. Az ajándéknak nincs értéke, nem becsülik. A legdrágább dolog, ugye a levegő, de nem értékelik, mert ingyen van. Ha valaki befogná az ember orrát és száját, két percen belül a vagyonod is odaadnád egy slukk levegőért, de addig nem becsülöd, mert ingyen kaptad. Így járunk a pénzzel is. Ha öledbe hull, és nem kell megadnod, nem becsülöd. Ezért dőlt be rengeteg más segélyfajta. Se száma, se szere nem volt a negatív példának. Kató Béla nyugati modelleket tanulmányozott, akárcsak Birtalan Ákos, komoly közgazdász. Jellemző: megjelent akkoriban egy furcsa újságcikk arról, hogy az alapítvány kétes ügyleteket folytat. Mert mi az igazi segítség? Az újságíró miután az után érdeklődött, kaptak-e vetőmagot és gépeket az Alapítványtól, illetve közvetlen a HEKS-től, azaz az alapítványon kívül. Akkor történt, hogy Kató Béla a behozott gépekkel az öregek földjeit ingyen megműveltette, s valami olyan vélemény alakult ki bizonyos körökben, hogy azt mondja: vajon ha megművelte ingyen a földeket és hazavitte a termést, ki tudja mennyit lopott el? Na, erre jelentette ki Kató Béla: ő tiszta lelkéből végezte, amit végzett! Nem az emberek a hibásak, akik a cikkben nyilatkoztak, hanem ő. Nem szabad ingyen odaadni semmit, annak nincs értéke, s csak gyanút ébreszt. S talán ezért hullott végül termékeny talajra az ő ötlete, a fejlesztési alapítványé, s nem az, amit őzhússal s ezzel-azzal akartak mások „beetetni” a svájciakkal. Győzött ez az elképzelés, és beindultak a LAM-programok.

A hitelnyújtás mikéntje: kinek és hogyan?

– *Eddig a segítség nyújtás üzleti alapokra helyezésének mikéntjét vizsgáltuk.*

– Hozzá kell tenni, hogy megjátszott üzleti alap volt olyan értelemben, hogy meg kívánta tanítani az embereket, ha hitelt vesznek fel, azt hogyan méretezzék, ne vállalkozzanak túl sokra például, s hogy azt vissza kell fizetni. Emlékszem, egy ún. workshopon, amit egy svájci arisz-

tokrata vezetett, az alapítvány jövőjéről tárgyaltunk. S mivel a mienk kezdett jól menni, Szászrégen, Hodák környékén a románoknak is csínáltak egyet, ezekkel is többször jártam Svájcban. De ezek nem akartak felhagyni az alapítványi formával, míg Kató Béla hitelszövetkezetté szeretne volna továbbfejleszteni a mienket. Ő és Barabás Mihály közgazdász ugyanis kiszámították, hogy ha ajándékba kiosztják a pénzt, az mikor fog el. Ha nem ezt teszik, akkor további fejlesztésre fordítható a visszafizetett összeg. Ebből látszik eme elképzelés korrekt és időtálló jellege. Persze rengetegszer támadták, hogy nem helyes, de az élet őt igazolta. Én legfeljebb azt nem helyeseltem, hogy a Soros György-féle közeledést nem honoráltuk. Két szakembert küldött Lengyelországból és Amerikából, én vittem terepre őket. Őnekik az volt az álláspontjuk, hogy egészen apró hiteleket kell folyósítani, amit egy-két hét múlva is visszakaphattak, s amely jól működött még egyes afrikai országokban is. Nem azokat a „nagy”, „cizellált” projekteket részesítették előnyben, amiket én is kedveltem, mint a tejgyár, farm stb. Szerintük sokaknak kell egészen kis hitelt nyújtani, ne a kuratórium döntsön róla, hanem a helyi közösség. Nem helyeselték azt, ahogy mi csináljuk. Kató Béla szerint az ellenőrzésről nem lehetett abban az időben lemondani. Viszont az üzletmenetbe ő tényleg nem avatkozott bele, korrektül viselkedett, de nem biztos, hogy az ő helyében mindenki így járt volna el. Sorosék viszont végül emiatt nem pótoltak bele a mi vállalkozásunkba. Azt hiszem végül mégis Bélának volt igaza, mert nálunk sajtógyára, húsfeldolgozókra, vidéki műhelyekre, farmok felállítására volt szükség, hogy modellt szolgáltatassanak a vidékfejlesztésre, Sorosék pedig nem nézték, ki mire kér, csak a hitelnyújtásra szorítkoztak. Ők ennek szellemében jártak el, méghozzá az egész világon és nem siker nélkül, de nem talált a mi alapítványunk elveivel. Sorosék végül kivonultak innen, de megcsinálták helyettük mások. Mi is kokettáltunk a Raiffeisen Bankkal, az ő szakembereik a bangladeshi példát hozták fel, a szegények bankját, amiről azóta sokat írt a világsajtó. Kató Béla is falusi bankot szeretett volna kifejlesz-

teni, amit viszont a román törvényhozás megakadályozott. De az alapítványunkat ma követendő mintának ajánlják a moldovai köztársaságbeli kezdeményezőknek, járt is egy autóbusznyi moldován itt a tavaly s hamarosan kivisznek újabb tapasztalatcserére.

Kőrösi Csoma Saramáson

– *Úgy tudom Romanban is indult egy svájci kezdeményezés, de annak a pénze „elpárolgott”...*

– Rosszul csinálták, de azt nem Leo Meyer, hanem kollégája, Hussmann alapította. Mi volt a baj? Ő idealistának bizonyult. Ráadásul rétoromán, és úgy jött Romániába, mint Kőrösi Csoma, aki az őshazát és rokonainkat kereste, és nagyon elcsodálkozott, mikor itt magyarokkal találta szembe magát. Nem véletlen, hogy a legjobban támogatott projekt a megyében a saramási tejgyáré volt. Akkora lett majdnem, mint a Covalact, tiszta új gépekkel szerelték fel. Ez sikerült, de Moldvában már nem ment olyan jól neki, azért is lopkodták szét. Svájcban mondták nekem mások, hogy a fejlesztési projektek egy része ún. „Hilfe Ruine”-nél egyebet nem produkált, azaz „segélyromokat” hozott létre például Afrikában vagy Indonéziában – szivattyúállomást építettek, amit nincs, aki kezeljen – a kellő szakértelem hiánya miatt. Ezért volt helyes az elv, hogy „a kínaiaknak nem halat kell adni, hanem halászni kell megtanítani őket”. A nagyobb projektjeink, a tejgyárak egy részét és a sertésfarmokat azonban az infláció sajnos csődbe vitte.

Modellek

– Itt én még a holland példára hívnám fel a figyelmet, érdemes lenne megfontolni. Orbán Miklóssal voltunk a holland Rotary Klub meghívására Nano Knoll vendégei. Itt a Hollandiában alkalmazott tagosítási rendszert ismertették meg velünk. Nekem nagyon megtetszett, ahogy a holland állam a tagosítás után kialakított gazdaságokat a Sapard-program mintájára hitelezéssel fejleszti. A tagosítást általában 20–30 évente

szavazással 50+1% felett teszik kötelezővé. Egy fejlesztési, úgynevezett földbank összevásárolja a legjobb piaci áron felértékelve, azokat a földeket, amelyeket eladásra szánnak a tulajdonosai. Szakemberek segítségével kialakítja a gazdaság földterületeit, felépíti az istállót, a gazdasági épületeket, felszereli mindennel 40% térítésmentes támogatással, a többit pedig hosszú lejáratú, 25 éves hitelre neked adja. A gazdasághoz vezető utat, villany, vízvezeték, csatornázást, vagyis az infrastruktúrát az állam 100%-ban támogatja. A holland kormány és a Rotary Klub egy projekt keretében akartak példát mutatni Háromszéken, minden község határában egy mintagazdaságot akartak berendezni, meghitelezni, bizonyítva hogy a tagosítás nyomán infrastruktúrával a távolabb eső földek is értékesé válnak. A gazdaságok vezetését fiatal, képesítéssel rendelkező gazdák pályázat alapján nyerték volna el. Nano Knoll elvitt minket az utrechti Mezőgazdasági Minisztériumba, ahol elmagyarázták nekünk a folyamat szakmai részét. Hasonló terveket Lengyelországban, Litvániában is támogatott a Holland Kormány. Miután hazaértünk, meglátogattak a hollandok, Illyefalván átbeszéltük Kató Bélával is, de a megye akkori vezetőségénél már kevesebb megértésre találtunk. A holland példa teljes alkalmazása a román törvénykezés elégtelen volta miatt sem jutott még eddig alkalmazásközelbe, de az állam sem rendelkezik még azokkal a hatalmas összegekkel a földek felvásárlására, a gazdaságok és a szükséges infrastruktúra kialakítására.

(Hadd említem meg, hogy Gyergyóremete számára valami hasonlót ajánlott Komlóssy József Svájcban élő hazánkfia, akit szakemberként az európai fórumokon is számon tartanak. Komlóssy a szétaprozódott földtulajdon tagosításában látja a kiutat, mely mezőgazdasági üzem létrejöttében összekötő láncszem lehetne a mai és a kívánatos állapotok között, ezért szorgalmazná egy, az Európai Tanács támogatásával született tervvezet megvalósítását a Székelyföldnek abban a sarkában. Kinda Zalán némileg másként látja, itt most kifejtetni nincs tér, e témára még visszatérünk.)

Svájci anekdotáknál több

Végül mintegy lazításképpen beszélgetésünk visszakanyarodik a svájci élményekre, s amit megtudok, okvetlen említésre méltó. Több a színes érdekességnél, amit az első kiküldött csapatról mesél, a kezdeti időkre mi sem lehet jellemzőbb annál, hogy egyik nap az azóta milliárdos Szarvadi Lóránd hívja fel telefonon:

– Az első csapatból került ki a legtöbb érdekes ember. Szarvadi apja agronómus, ő akkor végezte a közgazdaságit, kereste a helyét. Bekerült a kiválasztottak közé. Tizenöt kilométerre tőlem kapott munkát, s fölhevített engem, hogy lovat kell pucolnia, mit csináljon. Biciklivel mentem át, egy öreg félnehéz ló volt, mondom: ezt nyugodtan megpucolhatod. A tűző napon kapálta a szőlőt, meg is neheztelt a házigazdákra, hogy azok a tévét nézték közben. Ide figyelj, mondtam neki: ide mi gyakorlatra jöttünk, nekünk a munkából kell tanulnunk. És a sok székely fiúra valóban rendkívüli hatása volt: megtanultak nemcsak németül, azt is látták, hogyan gazdálkodnak ott, és bátorságot merítettek a magánvállalkozáshoz. Kirándulni is vittek Leo Meyerék, St. Moritz mellett egy hegyi bizottsági kongresszusra is bekukkintottunk, ahol kétezer résztvevő volt. No, de mi lett az első szériából: közülük került ki a sok kézdi autókereskedő, mert végül sokan a mellett kötöttek ki, látva a használatúpiac lehetőségeit. Azok ott jöttek rá, mit lehet magánvállalkozóként csinálni! Nagy előnyt jelentett a német nyelv ismerete is. Előbb persze ők is mezőgazdasági gépeket hoztak, gazdálkodni szerettek volna, de említettem, az öregek nem adták át nekik a birtokot. A LAM is hozott később be évente öt vagon használt gépet, amikor még Romániában nem volt semmi ilyesmi. Az a több vagon gép és amit a praktikások hoztak maguknak, hát az nagyon megdobta a megye mezőgazdaságát. Nem mindegy, hogy kézzel kaszálsz vagy géppel. Nagyot lendített a falusi gazdaságok fejlődésén a gépesítés, a vállalkozások beindultak. Akik az elején hitelbe vették a gépeket, azok jól jártak, mert csak kezelési költséget számított fel az alapítvány érte. Számomra nagyon jól

fogott – több tejfeldolgozó, szarvasmarha sertéstelep stb. létrehozásában segédkeztem –, hogy két istállóépítési kurzusra is kiküldött engem az alapítvány.

– *Svájc hegyes-völgyes vidék, ott a székely fiataalt a domborzat is az otthonára kellett, hogy emlékeztesse, a gazdálkodási feltételek ilyen értelemben hasonlítanak...*

– Hatott is a svájci példa, de nem úgy, ahogy várták, hanem ahogy az életben az már alakul. Az a rengeteg gép, amit behoztak, az nagy változást idézett elő. És az elmaradott székely falvakból származó székely gyermekek megtanultak németül, s megtanultak svájci módon gazdálkodni. Még nincs felmérve a hatás, de megérné az erőfeszítést. Például Romániában az egy lakosra számított legtöbb tejtermelő gazdaság nálunk található.

Gyimesközépleken és a Kászonokban most építünk két sajtgyárat, amit Dancs Adorján szerel fel a svájci Kalt cég szakmai segítségével. Szóval az elhullott mag kikelt. Az alapítvány sajnos nem foglalkozik annyira a nyomon követéssel, de megtehetné, mezőgazdasági tevékenysége egy kicsit vissza is szorult mára, most minden ágazatot támogat. Ezért is jöttem végül is el, engem a mezőgazdasági fejlesztés kérdése érdekel, főleg az állattenyésztés, istállóépítés, takarmányozás és a fajtanemesítési kérdései, ebben az irányban sikerült az utóbbi években szakcégeknél elhelyezkednem... De Olaszteleken, Baróton, Kovásznán, Hídvégen, Árkoson stb. olyan tejtermelő gazdaságok beindításánál sikerült segédkeznem, amelyek Svájcban is megállnák a helyüket, s hogy egy újabb érdekességet mondjak: Csősz Boglárka, a fotómodell, aki Törökországba ment férjhez, most modern, biotejet termelő 50 tehénes gazdaságot készül felállítani szülőfalujában. A napokban jártam Vargyason, tanácsot adni...

E csattanóval zárjuk beszélgetésünket.

(2012 áprilisában)

„A mozgalom erkölcsi felelősének tartom magam”

KATÓ BÉLA⁷ kuratóriumi elnök vallomása

Bárhonnan kezdjük legombolyítani a LAM-történet fonalát, bárki meséli el a történetek ráeső részét, a szálak minden irányból és minden esetben egy központi személyiséghez, Kató Béla mai és akkori kuratóriumi elnökhöz vezetnek. A munkatársai által keresetlen szóval „ötletgazdának” minősített úttörő, az Erdélyi Református Egyházkerület mai püspökhelyettese ezek szerint különös ihlető erővel bírt már egyszerű illyefalvi lelkész korában is, s e képessége még nagyobb személyes invenciójában gyökerezik. Tucatszámú olyan kezdeményezés fűződik ugyanis nevéhez, amely számára nagy hazai és nemzetközi elismerést hozott, s mely sajátos erkölcsiséggel feltöltött modernizációs vállalkozásainak vonzáskörébe ezeket vont be a Székelyföldön és azon kívül. Alábbi vallomásos szavaira érdemes fokozottabban odafigyelni, mert távlatos próbálkozásai ma több ágon is sikeres mozgalmak formájában futnak tovább az időben.

Mindennel el kell számolni

– Imponáló az ön által elindított programok száma, a pusztasorsó felsorolás is ámulatot kelt: imaterem csűr átépítéséből még a diktatúra utolsó évében, majd a középkori vár felújítása, az új konferenciaközpont és szálloda, a gyermekfalva, a LAM, a falusi pékség, építővállalat stb., utóbb a Diakónia Alapítvány... és a sor korántsem teljes. Ma ön püspökhelyettes

⁷ (1954, Barátos). A kolozsvári Református Teológián szerez lelkészi oklevelet. A Kovászna megyei Cőfalván, majd Illyefalván szolgált református lelkészként. Az 1989-es esztendő követően négy hónapig Illyefalva polgármestere, később az Erdélyi Református Egyházkerület főjegyzője, illetve püspökhelyettese. Számtalan sikeres erdélyi civil kezdeményezés élharcosa, a LAM Alapítvány kuratóriumának alapító elnöke, a Sapientia Alapítvány kuratóriumának elnöke, a KIDA Alapítvány kuratóriumának elnöke, a Diakónia Keresztyén Alapítvány kuratóriumának elnöke, a Romániai Református Egyház STATER Önszegélyező Pénztárának elnöke, a Romániai Református Egyház Zsinata Állandó Bizottságának tagja, a Romániai Református Egyház Nyugdíj- és Segélyintézetének elnöke...

és a Sapientia Alapítvány kuratóriumának is elnöke, elkobzott egyetem helyett saját önálló felsőoktatási intézményt épít, ezúttal az egész erdélyi magyarságnak...

– A kérdés ugye az, hogyan is lehetett ennyi mindent csinálni és folyamatosan újakat kezdeni. Hogyan illeszkedik ebbe a LAM? Nos, több oka van, hogy létrejött. Az első: minket, református lelkészeket úgy neveltek, hogy nekünk a teljes emberrel kell foglalkoznunk, nemcsak a lelkével. A másik pedig ami engem determinált az, hogy én Barátoson születtem, és Illyefalván lettem lelkész.

– Földműves családból?

– Oldalágon volt értelmiségi a családban a tipikus székely elosztás szerint, hogy kell egyet küldeni továbbtanulni, a többi pedig maradhat itthon. A nagyapám testvére így lett állomásfőnök, az ő gyerekei közül az egyik Kolozsváron bankigazgató, a másik a Kolozsvár—Brassó vonal főnöke. Édesapámnak a testvére a háborúban meghalt, ő fogságba esett, s egyedül maradván, mikor hazajött, itthon kellett boldogulnia. Hogy földműves családban nőttem fel, önmagában még nem meghatározó arra nézve, hogy énbőlőlem mi lett és miként cselekedtem, az viszont igen, hogy édesapán négy év és nyolc hónapot orosz fogságban töltött. Ott ő olyan „egyetemi” képzésben részesült... Én, hazatérte után, 1954-ben születtem. Nos, ő ott a fogságban éli meg, mit is jelentett a kommunizmus. Olyan elkobzott, kisajátított templomokban lapátolt búzát, ahova bejött a női nacsalnyik, ostorral vert végig a szentképeken és köpött egy nagyot. Megdöbrentő volt a székely fiúnak. Északon, Arhangelszkben történt, a Dvina folyó torkolatánál. Fél idejét ott töltötte, a többit pedig a donbászi szénbányákban. Nos, mint minden ilyen megmenekült embernek, az élete tele volt csodákkal. A lényeg az: hazajött, és mindent tud már arról, ami következni fog. És akkor ő ezért felvállalja a barátosi egyházközség gondnokságát! Fiatal emberként ő lesz az egyházi gondnok. Ez mélyen meghatározta az én életpályámat, mert olyan tartós, mély hitű embert keveset ismertem, mint amilyen ő volt. Nem az

a kegyeskedő, áhítatoskodó típus volt, akiből szintén van az egyházban, hanem egy józan, reális gondolkodású ember, de akinél folyamatosan lehetett érezni, hogy el kell számolni mindennel. Tehát olyan kapcsolat Isten és ember között, amit mi normálisnak találunk. Erre lenne szükség igazából, s erre illik rá, hogy valakinek van hite s hinni lehet!

Szabó Dezső nyomdokában

– Most a LAM-ra térve, nem az a fő motívum ebben, hogy én földműves családból származom, ez második helyre kerülhet. Hiszen édesapám a rendszerváltás előtt két évvel meghalt. De én tudtam, mit jelentett az ő életében a várakozás és a hit, hogy ennek egyszer véget kell érnie. Annyira, hogy mikor a kollektivizálás megkezdődött a hatvanas évek elején, kivitt engem a mezőre, a földjeink koordinátáit megjelölte, egy-egy cserefacöveket vert le mind a négy sarkukon fél méter mélyen.

– *Amikor senki sem hitt benne?*

– Ő tudta, hogy ennek vége lesz egyszer. Ebből adódott, hogy a földosztáskor, 1991-ben e cövekek sokaknak segítettek, mert azoktól el lehetett indulni. Tehát énbennem egy olyan szándék is dolgozott. Én ezt a világot nagyon ismertem, és tudtam, mit jelent a székely gazdaembernek a tulajdon. Amiben ő maga fejleszt, dolgozik, elképzei a jövőjét és rendezi azt, amije van. És biztos voltam benne, hogy 1990-ben a helyzet valóban megváltozik. Viszont azt is láttam, mennyire tehetetlenek és képzetlenek az emberek. Annyira irányítottak voltak korábban, hogy vágytak valaki vezetésére. Nem tudták, merre kell menni. Akkora zűrzavar volt, annyi felé húzták-nyúzták őket, hogy fontossá vált a világos vezetés és látásmód. Hogy miért kellett ebbe egy református lelkésznek beleállni? Ahogy mondtam, úgy neveltek bennünket, hogy minket minden kell, hogy érdekeljen, ami népünkkel történik. És adott esetben be kell állni, rendkívüli időkben rendkívüli dolgokat kell végrehajtani.

– *Annyi rosszat összeírtak arról a protestáns teológiáról, az utókor úgy átvilágította és annyi hibát talált benne...*

– Mégis élt benne ez a szellem. Ma már látjuk a szekus dossziékból, milyen gyarlók voltak egyes tanáraink, de ennek ellenére, amit lehetett, mások mégis átadták. Másik okom, amire utaltam az előbb az volt, hogy az író Szabó Dezső bátyja, Jenő, Barátoson volt lelkész és utána Illyefalvára jön. Őróla mintázta az író Az elsodort falu hőseit. Én még középiskolás koromban az indexen lévő, az akkori lelkésztől titokban ideadott könyvet elolvastam. És ahogy Illyefalvára helyeztek, még egyszer átolvastam. Szabó Dezsővel lehet vitatkozni sok mindenben, de ahogy ő az értelmiség felelősségét megfogalmazta, és ahogy ítéletét megalkotta: el fog veszni a falu, elsodródik, ha az értelmiség nem vállalja a maga szerepét – nos, ebben biztosan igaza van. Ezek azok a komponensek, amik miatt számomra nem volt kérdéses, hogy mivel kell foglalkoznom 1990-ben.

Az adomány első leckéje és a második

– Amikor 1990 januárjában a nyugati segélyszállítmányok elindultak Románia fele, özönlött be a sok használtruha és az élelmiszer.

– *Ezek spontán módon az egyházakat keresik.*

– Hozzánk is, a korábbi kapcsolatok révén a községházára bejön két kamion áru. Akkor mindenki felbuzdult, és ebben az emberi bűn és a gyarlóság olyan elemeit fedeztem fel, amitől megrémültem. Ahogy az emberek megnyilvánultak, megdöbbenett, és nagyon korán azt mondtam: ezt nem szabad csinálni. Ezzel tönkre fogják tenni a népünket. Valami olyasmit éreztem, valami olyasmi történt, mint amikor a latin-amerikai indiánok közé bevitték az alkoholt és az üveggyöngyöket. Az emberek, akik itt mindig serényen dolgoztak, a munkájukból éltek, ha ezeknek alamizsnát kezdünk osztani, abból nagy baj lesz. Erre három hónap múlva jöttem rá, mikor befejeztük az osztást, és azt kérdezték: mikor jön a következő? Megéreztem, koldussá fogjuk szegényíteni e népet, ha mindig ezt fogja várni. Annyit sose fognak hozni, hogy neki abból emberi, kellemes életvitele legyen, hanem olyan színvonal alatti életformát alakítanak majd ki, amely mindig a várakozásra épít. Ma már látjuk a vál-

ság sújtotta világban, hogy a munkanélküliség eredményeképpen hány helyen csüggenek a segélyen, amíg van, elvagyunk vele, de utána marad a sóvárgás, esetleg a beletörődés, hogy nincs több. Ez volt az a felismerés, amely mindenki mástól megkülönböztetett engem. Kijelentettem: ezt befejeztük!

– *Nem volt hajlandó részt venni a további kiosztásban?*

– Nem! Azt mondtam: ide többet ne hozzanak segélyt. Ezt úgy általában jelentettem ki. Én a HEKS-szel, az evangélikus segélyszolgálattal álltam kapcsolatban. Persze, az egész világot nem tudtam befolyásolni, az alamiznaosztás tovább folyt, amíg volt, amit kiosztani. De én azt mondtam: próbáljunk meg másként segíteni. Neveljük arra az embereket, hogy önmaguk tudják azt előállítani és megteremteni, amiből élni akarnak. Ez nagyon haladó cél volt és megegyezett a svájci gondolkodásmóddal. Ők sem szerették volna száz évig finanszírozni az itteni életet, hanem abban kívántak segíteni az embereknek, hogy azok magukon tudjanak segíteni.

– *Segíts magadon, az Isten is megsegít!*

– Szerencsés dolog volt, az én gondolatom találkozott az övékkel. Tulajdonképpen ez a LAM elindításának története. Persze én 1990-ben még úgy hittem, léteznek erre alakított szervezetek, például a korabeli gazdaköri mozgalom, mely az Erdélyi Magyar Gazdák Egyesületének nyomdokaiba kívánt lépni. Kinda Zalán utalt is rá, hogy ezek az emberek hozzám fordultak, de én elküldtem őket ehhez a szervezethez, mert úgy gondoltam, nem az én feladatom ezzel foglalkozni. Kézdivásárhelyen volt élénkebb a mozgás. A történetben a fordulóponthoz az hozta meg, hogy felismertem, látva, milyen formában és hogyan működik a mi életünk, hogy el fogjuk veszíteni ezt az ügyet, mert a korrupció és a hozzá nem értés mindent kisiklat. Meg fogja enni az egészet! Az első Svájcba küldötteket nem azok szerint a kritériumok szerint válogatták, amit én később felállítottam, hanem belejátszott a kapcsolatrendszer, miegymás. Utólag azt mondom: nekik sem volt kárukra. De akkor láttam, más irányba csúszhat el a dolog és megijedtem.

Később a kirostáltaktól hallottam is olyasmit, lehet, korrupciós kapcsolat is szerepet játszott a válogatásban. Nos, ekkor vettem én vissza és azt mondtam: tessék ide jönni, ettől a perctől kezdve az élére állok. Megalakult a LAM. Hivatalosan 1992 júniusában, de gyakorlatilag már 1990 közepétől működik a rendszer a segítségnyújtásban és a külföldi tanulmányutak megszervezésében.

Credo

– Láthatjuk ma is, a korrupciós kérdés óriási probléma az országban. A svájciak is tele voltak kétellyel, mert nekik voltak előtanulmányaik erre vonatkozóan. Én erre próbáltam hát koncentrálni, és a mai napig úgy érzem, a mozgalomnak én tulajdonképpen az erkölcsi felelőse vagyok. Nem vagyok közgazdász, bár sok mindent megtanultam, és van egy kis érzékem hozzá, de igazán szakember a lelkek ismeretében vagyok. Tudatában vagyok annak, nem a rendőröktől, ellenőröktől kell félni, hanem az Úristen előtt kell mindannyiunknak elszámolnunk tetteinkről. Ez a fajta felelősségvállalás a LAM szellemisége, mely mára a munkatársakra is átragadt, és kiválogatásuk is e szerint történik. Itt nem arról szól a történet, hogy azt nézzük: ki mennyit ül az íróasztal mellett. Itt mindenki szabad. A feladatot el kell végezni, de makulátlanul kell elvégezni, mert ha egyetlen egyszer is gyanú merül fel valakivel kapcsolatban, hogy nem a megegyezett rendszer szerint dolgozott, az tudja, örökre elveszít mindent.

– *Létezik leépítés?*

– Van és volt. Egy-két esetben. Nem is nagy dolgok miatt, de ebben a közösségben dolgozni kitüntetés. Aki ide beáll, annak nem csupán munkahelyi magatartása, de családi életvezetése, és ahogyan eljár a világban, az is számít. Nem mindenütt követelik meg, de itt férj-feleség sem dolgozhat együtt, vagy még szerető sem, mert az egy más viszony. Ami tehát elindította és működteti a LAM-ot: egy nagyfokú bizalom bent és kifelé vetítve is, egy nagyfokú transzparencia.

Településfenntartók

– *A riporter is tartozik egy vallomással. Nem állt szándékomban LAM-történetet írni, de a gazdátársadalomnak szentelt sorozataimban az utóbbi két évtizedben akarva-akaratlan mindenütt a megyében a LAM-kapcsolat példáira bukkantam. Azt kell mondanom, hogy a viszonylag szerény tőkét, mely azonban kezdetben relatíve többet nyomott persze a latban, mint ma, senki hatékonyabban nem forgatta, mint önök, s az emberi kapcsolati háló mint bizalmi tőke legalább olyan szerepet játszott, mint a befektetésekre szánható kölcsönök. Azt a hitet sugározta szét, hogy lehet boldogulni az új világban, rámutatva a kiutak egyikére is. Ahol falvainkon valami-valaki mozog és mozgat, ahhoz, mint kisült, önöknek mindig volt valami közük. Ahol kezdetben még csak egy gép, kaszáló vagy vetőgép, eke vásárlására mertek gondolni, önök jelen voltak, de azok a használt svájci gépek is jó évtizedig vagy tovább kiválónak bizonyultak és kiszolgálták az akkori igényt.*

– Nem elhanyagolható az a 600 kint járt ember sem. Nem mindenki gazdálkodik ugyan közülük, de azok is világot láttak, átgondoltak egy másik rendszert.

– *Tovább mennék: a svájci inaskodás hónapjai bekerültek a családi legendáriumba, valósággal folklórizálódtak. Amit korábban a katonatörténetek jelentettek, azok szerepét az Alpeselek alján termelt tapasztalatok adomái vették át a beszélgetésekben, a mesélésnek szentelt meghitt percekben.*

– Igen, már nem a doberdói, hanem a svájci „kalandokat” hallgatják a gyerekek. Nekem akkora öröm, valahányszor nyaranta falun járok, és svájci rendszámú autót látok a kapuk előtt! Ezt már nem követtük, nem a mi dolgunk, de a svájci gazdák jönnek látogatóba, a kapcsolat kitart húsz év múltán is. Talán még egy kis idő, ha eltelik, az is világosabb lesz, hogy ennek a befektetésnek – emberekbe fektettünk be – milyen óriási a hozadéka. Mert ezek a gazdák ama falu legértelmesebb rétegét képezik, ők az iskolafenntartók, ők alapítanak ott családot, ők gondolkodnak abban a faluban, ha egy emelő, egy traktor kell valamilyen közcélra, az

náluk megtalálható. Ők az élet kútfeje. Erdélyben ugyanis nem egy olyan falu van sajnos, ahol már nincs, akit megszólítani, nincs akit összefogásra bírni. Nos, az említett réteg falufenntartóként élhet és dolgozhat.

Találkozás Sorossal a Gyimesekben

– *Legyen szabad pár olyan dologra rákérdezni, mely tevékenységük vitatottabb oldalaira vonatkozik. Felkeltette a kíváncsiságom, hogy Soros Györggyel is történt kapcsolatfeltétel, a plutokrata világmágnás mesés tőkéje egy részét a „nyitott társadalmat” építő alapítványai szolgálatába állította. Mintha lenne valami közük a Bangladeshben működő ún. népi bankokhoz...*

– Nincs. Annak a lényege az, hogy ők arra a világra kialakított rendszereket hoztak létre, melyek pici összegekkel dolgoznak. Ha például öt nőnek adnak száz rúpiát, és egy kecske húsz rúpiába kerül, akkor azok vesznek öt kecskét, és mindenkinek vissza kell fizetnie a ráeső részt, mert ha egy nem teszi, akkor nem kapnak többet. Gyerekedd dolgok. Egy másik ügy, amerikaiak csinálták, talán a mormon egyházhoz tartozók, nekünk is írtak levelet, hogy segíteni fognak. WorldVison. Összehívtuk az embereket, hatalmas listám volt már, mit kellene tenni. S akkor megjöttek repülőgépen tizennégyen – csak a jegyek mibe kerülhettek? Hogy mennyire nem ide illő dolgot ajánlottak, arra egy példát mondok. Azt mondták, hogy 15 ezer dollárjuk van rá. Akkor már viszont nálunk egy vállalkozást öt-tízezer dollárból még csak megindítani sem lehetett. A felajánlott száz dollárokkal tehát nem lehetett semmire sem menni. Nem mérték fel: ez egy más kontinens, ez Európa, ez egy más ország, úgy-hogy ezt el kellett utasítanunk. Nálunk a svájci támogatás volt az alap, ők végig itt voltak, megfigyelőkké a mai napig. No, de Soros: Romániában ugye, kiépített hálózat működött, és a kolozsvári fiókot Salat Levente irányította. Jó viszonyt ápoltam vele és sógorával, Zakariás Attilával is, aki annak idején az imaterem építésében is segített. Őt a szeku üldözte, és ezért délutánonként nem egyszor nálunk üldögélt, hogy otthon ne talál-

ják meg. Különben sok konferenciát tartottak a kilencvenes évek elején Illyefalván, így Sorosék is, ismertem, hogyan dolgoznak. Nekünk akkor nagyon kellett a pénz a fejlesztésekre, és megkértem őket, közvetítsenek, vessék fel: nem ajándékot kérnénk, hanem kölcsönt, kedvező kamattal. Soros ellátogatott Romániába az akkori feleségével és két kisgyerekével, kiment a Gyimesekbe, ahol Salatéknak házuk volt, és biztattak: itt az alkalom, gyere ki! Találkoztam vele, és elmondtam, mivel foglalkozunk, s hogy a pénzt visszafizetjük. Nagyságrendileg? Olyan három-négymillió dollárról lett volna szó. Ez a kilencvenes évek végén még mindig nagyon komoly összegnek számított a mi viszonyaink között. Azt felelte, nagyon tetszik neki a dolog, hazamegy, és küldi a megbízottait. És itt történt a baj, mert a lengyel irodavezető, akit küldött, nem Kolozsvárra szólt be, hanem egyenesen Bukaresthez fordult, és a bukaresti ügyvédei lebeszélték, mert mi az, hogy alapítvány? És nem is biztos, hogy legális, ki tudja... Ezzel a dolog be is fejeződött, hogy aztán értesüljünk, hogy Moldáviában ugyanabból a forrásból megcsinálták. Hogy azzal mi lett, nem tudom, de nem kizárt, a kész ötletet, a mienket használták fel hozzá.

– *De siker esetén részükről vajon semmi feltételt nem támasztottak volna?*

– Nem. Nekünk pedig a kedvező kamatlábra volt szükségünk, mert ma is úgy tudunk csak segíteni, ha mondjuk, négy százalékos kamattal kapjuk, ahhoz mi csak annyit tesszük hozzá, amibe nekünk kerül, és úgy a felvevők, az emberek is jól járnak.

Korrupciómentesen

– *Munkatársa említette a hollandokat mint lehetséges partnereket.*

– Az OIKO Kredit holland egyházi pénzügyi intézet, összeadott egyházi tőkékkel, melyeket fejlesztésre fordítanak. Velük sokat tárgyaltunk, de olyan keményen kapitalista feltételeket szabtak... Ők végül is a teljes biztonságra utaztak, és kereskedelmi bank szintű kamatokat kértek, úgyhogy lemondtunk róla. Tárgyaltunk még német és több svájci alappal. Én '90 után nem Magyarország, hanem a Nyugat irányába indultam el,

sok erdélyi magyartól eltérően. Miért? Nekem nem voltak magyarországi ismerőseim. A másik: a nyelvtudásom, a korábbi egyházi kapcsolataim Svájc fele irányítottak. Magyarországon ráadásul eléggé zavaros volt a helyzet. És nem bántam meg, mert az első éveket teljesen korrupciómentesen és politikai befolyásolásoktól függetlenül, játszmák nélkül tudtuk végigvinni. Akkor szabadságot jelentett, amit csak ma tudunk igazán felbecsülni. A LAM a Horn-kormány idején is sokak érdeklődését felkeltette. Tabajdi Csaba többször személyesen is lejött és akkor fogalmazta meg híres tézisé, miszerint Erdélyben autonómaszigeteket kell építeni, és Illyefalva ebből ad példát. Kapcsolat jött létre. Elkezdtem gondolkodni: mi a svájci segítséget jól fel tudtuk használni, de milyen kár, hogy a magyar támogatások annyi csatornán keresztül annyifele szétfolynak, és nem látszik semmi eredmény. Ha nem is voltak túl nagy összegek, de azért hol itt, hol ott jelent meg, hogy ennyit adtak, annyit adtak. Nem lehetne azt is tisztességesen kezelve valóban népünk hasznára fordítani? Kisebb-nagyobb próbálkozásokra sor került, de igazából soha nem értette meg senki, mi a teendő, mert a politika sajátos módon viszonyul az adakozáshoz, mindig elvár érte cserébe valamit. Nem értették meg, hogy nem kell egyre újabb bombasztikus ötleteket kiötlöni! E felfogás meglátszik abból, ahogy a Kézfogás Alapítványt – kimondottan gazdaságfejlesztésre szánták kormányváltáskor – az Új Kézfogás Alapítvány követte, mert jelezni akarták: ez nem a régi, s azt ugye, az új kézfogásnak kellett volna követnie... A négy év alatt mindenik lejárátódott, ugye.

– *Klientúraépítés, miegymás.*

– Igen, és attól kezdve a dolog már másról szól.

„Csodálatos” dolgok

– Nagyon érdekes, hogy két évvel a mostani kormány hatalomra kerülése után nekünk lejárt asz Új Kézfogással kötött egyik szerződésünk, amit azért kötöttünk, hogy segítsük a föld megtartását a régió gazdái kezén. A piacon ugyanis pontosan a tőkehiány miatt mások kezdték felvásárolni

a földeket, olyanok, akiknek semmi közük nem volt sem a faluhoz, sem a mezőgazdasághoz. Mi azoknak juttattunk hitelt, akik: 1. ott laktak helyben, és 2. akik gazdálkodtak. A hitel garanciáját a föld képezte. Hét-nyolcéves bérlet fejében meg lehetett vásárolni azt a földet, arra János bácsinak nem volt pénze, hogy egyszerre kifizesse, ezért bérlethez folyamodott. Viszont ha tőlünk kölcsönt kap, és a bérrel azonos összeget nekünk törleszti, akkor a föld idővel az övé lesz. Nagyszerűen ki van gondolva. Tapasztalhatjuk a Székelyföldön, hogy évente olyan húsz hektárt „vernek dobra” falvanként, mert kihalnak a gazdák és a földek gazdát cserélnek. Kiváló projekt volt, mi ehhez a pénzt az Új Kézfogástól kölcsön kaptuk tíz évre. A keretszerződés, úgy hiszem, talán 300 ezer dollárról szólt volna. Minden faluból bárki jöhetett, aki földet szeretett volna vásárolni. Az első kilencvenezret meg is kaptuk, azt gyümölcsözően forgattuk, mire jött a szocialista kormány és puff! – ilyesmire többet nem folyósítunk! No, de eltelt tíz év, ismét Fidesz-kormány van. Mi a megállapodás szerint jártunk el, azt hiszem 70–80 ember látta hasznát, mert a visszafizetett összegeket rögtön újra kiadtuk, jöhetett a régióból bárki. Ez fontos. Nos, lejárt a szerződés és jelentkeztünk. Mi lett belőle? „Csodálatos” dolog lett belőle. Az új kormány illetékesei nagyon csodálkoztak: *Megvan az egész pénz? Hát hogy? Jaj, akkor gyorsan küldjük vissza!* És visszautaltuk mind az utolsó centig...

– Én azért megkérdezném, hogy azokból a támogatásokból hányat és mennyi pénzt fizettek vissza... Hányról hallottuk, hogy a projekt bebukott, hogy ellopták, hogy magánkézbe került a pénz... Tényleg az a kérdés: létezik-e egyáltalán erkölcsi tartás? Tényleg meg kell a pénz világában mindenkinek tébolyulnia, vagy pedig lehet az egészet úgy kezelni, hogy abból a közösség is lásson valamit.

Lelki és egyéb akadályok

Annak idején a megyei lapban sokat írtunk a földkoncentráció, az optimális birtoknagyság kialakításának Nyugaton bevált kísérleteiről, melynek ráadásul a Székelyföldön is volt egy előzménye a történelmi

Magyarország fennállásának korában, a 19. század végén és a huszadik elején. Száz év múltán, a reprivatizáció és a földek szétforgácsoltságának korában a feladat hasonlóképpen időszerű, ámbátor jogi és egyéb okokból a mai napig a tervkovácsoláshoz tovább egy tapodtat sem jutottunk még az Európa Tanács és svájciak támogatását élvező Gyergyóremetén vagy épp Illyefalván sem, ahol, mint Kinda Zsolt említette és Benedek Huszár János volt polgármester beszámolt róla, holland segítséget kaptak volna az újratagosítás végrehajtásához.

– *Miért dőltek dugába e szép tervek, ön szerint miben volt a hiba? Ámbátor úgy vélem, végleg lemondanunk róluk nem szabad, nem is kell.*

– Őszintén mondom: én ennek nem álltam ellen. Mert minden processzus valamiképpen gerjesztője lehet a következőnek, ami azt jelenti, még sor kerülhet rá. De én sose voltam idealista, és ismervén a mi népünk lelkét, nem hittem benne, hogy e kezdeményekből valóban lesz tagosítás.

– *A terv dióhéjban földvásárlási alap létrehozását jelentette volna, az vásárolta volna fel a földeket, és aztán összevonás után az adta volna bérbe, vagy részletfizetéssel jutatta volna tulajdonába a családi vagy nagyobb mezőgazdasági üzemet vezető gazdáknak...*

– Ez rendben van. Amit mi csináltunk, gyakorlatilag már az volt, hiszen az olcsó hitellel abban segédkeztünk, hogy a gazdák a parcellák összevonására fordítsák azt. Ezt a LAM-on belül ki lehetett volna fejleszteni. De látni kell, hogy a tagosítás nagy lehetősége közvetlen 1990-ben ment füstbe. Ha kiosztottad már a régi birtokdarabokat, már nem lehet tagosítani. A kilencszázas évek magyar állami tagosításait harminc évig kísérte egy kellemetlen mellékzöngé, és annyi harag, baj lett belőle! Megint a kapzsiság: hogy ezt miért annak adták, és hogy ki miért járt úgymond jobban? Egy ilyen folyamatot nem vállalhat fel csupán egy stabil társadalom, amilyen a legendás „békeidőkben” valóban volt a világ. Bele mertek vágni! De egy ilyen instabil világban? Az ésszerűség önmagában nem működik, itt csak gazdasági kényszerekkel lehet valamire menni. Úgy,

hogyan valaki mind felvásárolja, és utána hitelbe kiadja a gazdáknak. Azt lehetett volna tehát megtenni, hogy a LAM felvásárolja az összes, a piacon megjelenő birtokokat, sőt nagyobb árat ad érte, s amikor kiadja, feltételeket szab. Megnézem, kinek van 25 vagy 50 hektárja, azok mennyire fekszenek összefüggő táblákban, s akkor annak kedvezmény biztosítok. Egy lassú folyamattal ezt meg lehetett volna csinálni. De minderre nem volt esély, én halott ügynek láttam, szép, de megvalósíthatatlan terv.

Jótündérek nincsenek

– *A hollandok Illyefalvára tervet is kidolgoztak.*

– A holland kapcsolatot én hoztam, a tagosítás úgy került bele, hogy Marta Molder, az egyik holland kereskedelmi lánc tulajdonosának volt a lánya. Ők építették fel a gyermekfalut. Az öreg nyugdíjba ment, eladta a láncot, óriási alapítványt hozott létre, és abból az egész világon bizonyos gyermekprojekteket finanszíroztak. Én megismerkedtem velük. A férje a holland minisztériumban a kataszteri hivatalban dolgozott, és írt nekem egy levelet, hogy mi lenne, ha ők itt elkezdenének egy ilyen projektet. Nagyon jó, gyertek! – és azzal át is adtam a szakembereknek, Orbán Miklósnak és Kinda Zalánnak, menjenek ki és beszéljék meg. Holland állami pénzekekről volt szó! Viszont volt eszük a hollandoknak, Bukarestben is tárgyaltak az ügyben, és nem kapták meg azt a támogatást, amely olyan háttérrel biztosítson, hogy bele merjenek vágni. Államközi ügy lett volna, ugye, nagyobb összegek. De mondom: lélektani akadálya is van: egy falura, ha ráadásul nincs is rá törvény, nem lehet ráerőszakolni a tagosítást, ha ő ebbe nem fog belemenni magától! A mai gazda, aki nagy ügyvel-bajjal, hogy ne mondjam ügyeskedéssel, megszerezte a maga területét, és akkor mondjon le róla?

– *De próbálkozás sem történt a tagosításra?*

– Nem történt. De a nagyobb gazdák igenis vásárolják fel, ami eladó. A gyakorlati spontán tagosítás folyik. Példát mondok rá: valakinek van két parcellája, és ajánlatot tett a köztük fekvő parcella tulajdonosának.

Az hozzám fordult, mit tegyen. Mondom: kérj magasabb árat, és vegyél belőle másutt kétszer akkorát! Ezek folyamatosan történnek, az élet végzi a maga dolgát. Persze nem irányított folyamat, és nem biztos, hogy a kívánatos irányba tart. Gyergyóremetén is elakadt – tudtommal. Persze, ha lenne ötvenmillió eurónk, és nem ötvenmillió régi lejt kínálnánk a föld hektárjáért, mint amennyibe ma Illyefalván kerül, hanem kétszázat, rögtön lenne eladó elég. Ahogy a határban található kavicsbányák megszerzték a földeket, mert többet fizettek, rögtön eladták őket az emberek. Te is éppígy mind felvásárolhatnád és utána, mint a Jótündér feltehetnéd a kérdést: na, ki akar gazdálkodni? 25 hektárt kér belőle? Többet? Ennyi a kedvezményes hitele, vegye föl! De, mondom, annyi pénz sose lesz. Másfelől az akarat is hiányzik, a megfelelő beállítottság. Szó sincs arról, hogy elszalasztottuk volna azt a holland segílyt. Többletinformációk birtokában én így látom, és így is történt.

Saját munka, saját birtok, saját tőke

– *Újabb nagyívű kezdeményezésként, a továbblépés rendjén bankalapítást vettek tervbe, emlékszem, hitelszövetkezet megalakulásáról adott hírt a sajtó.*

– Itt a RaiffCoop-LAM alapító okmánya, meg is alakult kettő. De tudni kell, hogy Romániában élünk, a törvénykezés rendkívül lassú, és itt a 2007-es uniós csatlakozásig az is kérdés volt, hogy Brüsszel vagy Moszkva fele megyünk-e tovább. Tulajdonképpen Costantinescu elnöksége idején, 1996 után dőlt el, hogy megváltozik az irány. Mi is nagyon érdekesen fejlődtünk. Nem állítom, hogy nekem már 1990-ben a fejemben volt ez a részvénytársaság vagy a bankterv. Szó sincs róla! Egyszerűen mindig a napi parancsot kellett teljesíteni. Az pedig abból állt: itt ez a nép a maga nyomorúságával, tenni kellene valamit, miben tudunk segíteni? Hát leginkább abban, hogy lásson világot az a fiatal, s ha már látott, el ne fusson, adjunk az álmaihoz egy kis pénzt, hogy tudjon a gazdálkodásban elindulni. Mire adjuk? Hát vegyen vetőmagot, gépet. Ha pedig már természet-

tett ezt-azt, azt fel kellene dolgozni. Jöttek a tej és húsfeldolgozók. Mikor ezeken túl voltunk: jó, de ki fogja meghegeszteni az autóját, javítani a gépét, levágni a haját, kezelni a fogát? Így jött a gondolat, hogy mindenkinek, aki munkahelyet teremt, aki kiszolgálja a vidéket, nyújtsunk hitelt. Így követte szépen egyik a más. Egy idő után azonban forráshiány alakult ki. Az adományok jöttek, de tudtuk, ennek egyszer vége lesz. A svájci állam évi egymillió frankot adott ehhez a munkához, ajándékba. Nagyon jelentős összeg, ki volt kötve, a mienk, ha jól gazdálkodunk vele. Azt tehát csak szaporítani lehetett. Rájöttem, ha forrásunk nincs, honnan lehetne szerezni. A legjobb a saját pénz. Mit tesznek az embereink, mikor megtermelik javaikat és eladják, amit lehet, hogyan cselekszenek, mikor eljön az ős? Hát beteszik az akkor még állami kereskedelmi bankba, ahol kapnak valami kamatot. De azt a pénzt az állami bank kihelyezi a világba valahova, nem tudni, milyen célokra fordítja, mi pedig itt tőkehiányban szenvedünk, akárcsak a gazda, a szomszéd. Logikus volt, hogy a mi pénzünket kell összeszedni. A dolog úgy működik szűkebb körben, hogy az egyik ember kölcsönad a másiknak, egy közösségen belül ezt garantálnia kell, és le kell bonyolítani egy szervezetnek. Nos, ez a hitelszövetkezet gondolata. Elkezdtem vizsgálni svájci modellt.

Bizalmi tőke

– *De a két világháború között itt már léteztek falusi hitelszövetkezetek.*

– A mai székházzal szemközti épületben, a Rustica-házban volt a székhelye. Nagyon érdekesen ír erről a korszakról Christoph Klein, a most nyugdíjba vonult szebeni szász püspök. Az ő édesapja alapította az egyik akkori nagyobb hitelszövetkezetet. Mi is megírhatnánk a magunk történeteit. Nos, valahányszor a svájciakkal tárgyaltam, mindig kihangsúlyoztam: ez nem India, itt van, ahova visszanyúlni. Kérdezzük meg az öregeket, még emlékeznek rá. Ezt kellene feleleveníteni, a mai helyzethez alkalmazva a működését. De nem a semmiből kell kiindulni. Különben ezért van, hogy Moldvában a kísérlet nem sikerült, itt igen.

Ezt jelenti a hagyomány, a becsület gyakorlata, hogy ha kapok, azt vissza is adom, méghozzá időben és bizonyos rend szerint. Ezekre mindig alapozni lehet, ez a mi igazi örökségünk. Nos, e hagyományokból indultunk ki, de nézzük meg, miként csinálják ők. Svájcban száz éve egy református lelkész indította el a mozgalmat, abból lett a Raiffeisen-hálózat. Nagy fejlődésen ment keresztül, mára már kereskedelmi világ-bank. Ők is sajnálják bizonyos értelemben, mert a bank más, de létezik ott a hitelszövetkezet is. Nos, mi ezt követendő például választottuk, a törvénykezés is megkönnyítette a dolgunk. Mert a tőkeképződést meg lehetett sejtekben indítani, utána az hálózatban növekedhetett volna, és az egész régióra ki lehetett volna terjeszteni. Nem kellett hozzá banképület sem, egy háziasszony a tisztaszobában működtetheti, különösebb dolga nem is lett volna, a dokumentumokat vezetni nem nehéz. És ekkor tapasztaltam meg 1990-ben, mit jelent a bizalmi tőke. Különösen, hogy volt egy keserű tapasztalhatunk, a Trinvesthez fűződő csalódásunkról beszélek.

– Ez közös kudarc, újságíróként számoltam be róla. Ezrével adták be a kisemberek a megtakarított pénzüket, s akkor jött pár nagyágyú és sok-sok szavazatával, egyszerű törzstőke emelés útján kisajátította az egészet a maga számára. „A magyar bankot!” jelszó a fonákjára fordult.

A kisember egyedüli esélye

– Nagy volt a csalódás. És sok kisebb szövetkezés is felbomlott. Ha két ember társult, mihamar szétmentek. Sok ilyen történetről hallottunk, a bizalmi válság általános volt, ki lehetett olvasni, az emberek nem akarnak szövetkezni, pedig ez az egyedüli esélye a kisembernek, hogy szövetkezik. Az egyedüli! Egy király magára is fenntarthat iskolát, kórházat, hadsereget, de egy kisember csak társaival közösen működtethet ilyen intézményeket. Ezeket azonban mindig a korrupció eszi meg. A bizalmatlanság és az önzés, ha valaki többet akar kivenni a közösből, mint amennyi megilleti, mint amennyiben megegyeztek. És attól kezdve a

dolog szétmegy. A Trinvest jó példa arra, hogy mindenkinek volt kezdetben egy kis része benne, aztán egyeseknek nagyobb részük lett és befolyásuk is, s azzal megbukott a rendszer, meg a hit és ez szörnyű, mikor megölöd a hitet az emberben.

A fürdővízzel együtt...

A felsoroltakhoz még hozzájön, hogy volt az ún. szocialista gazdasági tapasztalat, melyben megint a közösségi élet csúfolódott meg, mert azt állították, hogy ha mindenki egyenlőképpen dolgozik, akkor egyenlőképpen osztanak neki. Láttuk, mi lett belőle. Ezért volt nehéz ebben a korban bármilyen közösségi célt kitűzni. Viszont mi tízéves saját történettel rendelkezünk, s a fiatalok, akik csatlakoztak és velünk dolgoztak úgy éreztem, olyan bizalmat fektettek belénk, melyre lehet építeni. S miután eldöntöttük, megtartottuk az első alakuló ülést Illyefalván. Úgy osztottuk be, hogy Alsó-Háromszék számára nálunk, Felső-Háromszék számára pedig Csernátonban alapítunk egy-egy hitelszövetkezetet. S amikor az első beintésre 120 fiatalember összegyűlt és összeadta a pénzt, akkor én éreztem: ez a lényeg! Nem részvénytársaság, hanem hitelszövetkezet lett volna. Abban ugye üzletrészeket birtokolnak, a tagokat azok számától függetlenül egyetlen szavazati jog illeti meg, pénzt akármennyit lehet betenni. Elmentünk Csernátonba, a kultúrház ott is megtelt, ott is megalapítottuk. Emlékszem, én ott a közösség előtt tettem egy vagyonyilatkozatot. Még nem volt egyáltalában „divatban”, nem kérte tőlem senki, de én ott elmondtam, mim van.

– Nos, megalakult, és egyetlen évet működött. Olyan időszak volt, mikor sorra buktak a vállalkozások, szélhámosok piramisjátékokat futtattak stb., és az unió fokozott nyomást gyakorolt a kormányra, a Román Nemzeti Bankra, tegyen valamit, mert ez így nem mehet tovább. És akkor Popescu-Tăriceanu kormánya egy olyan megoldást talált ki – nem merem azt állítani, hogy kimondottan ellenünk irányult –, olyan „nagyvonalú” szabályozást alkalmazott, melynek előírásait mi nem tudtuk teljesíteni.

– Gyakorlatilag minden kis hitelszövetkezeti kezdeményezést megghiúsítottak, a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntötték.

– Megszabták, hogy egyszerre ötven vagy száz fiókot kellett volna nyitni, legkevesebb nyolcmillió euró alaptőkével indulni stb. Megtartotta rendszerét a Bancoop és a Vallások Bankja – unió akkor még mindkettő létezett, később nagy botrányok közepette buktak meg unió, a többi megszűnt. Egy év után be kellett fejezni. De száz százalékos nyereséget kapott vissza mindenki – egyetlen év után! Aki egy millió lejt tett be, az kapott kettőt helyette. Visszaadtuk, tehát nem csődbe ment. Nem is úgy emlékszik rá senki, hogy bebukott volna, vagy hogy a pénze odaveszett volna! Szépen kiosztottuk és bocsánatot kértünk, hogy rajtunk kívül álló okokból nem tudjuk folytatni.

Tőkéék és erkölcsök

– *Egondolat, némileg módosulva, ismét előjött, mikor itt az Alapítványban szétválasztották a szakmai-oktatási és a hitelezési ágazatot és megalakították a Mikrohitel Rt.-t.*

– A tőkét visszatettük a régi helyére és folytattuk a hitelezést, mint korábban tettük. Mindannyian tudtuk azonban a nyugati példából, hogy egy normális gazdasági rendszerben így sokáig nem mehet. Az uniós csatlakozás nyomán változott a törvénykezés, és akkor azt mondták: erre a tevékenységre szánt külön intézményt tessék létrehozni, amely csak részvénytársaság lehet, és tőkével kell rendelkeznie. Ennek viszont az a nagy hátránya, hogy nem lévén bank, nem vehet fel pénzt betétesektől, hanem csak az teheti be a tőkéjét, aki tulajdonosa a rendszernek. Tulajdonosként akár százezer embert is be lehetne vonni, de ha valaki beszáll egymillió lejjel az kevés, olyan tőkeerős tulajdonosokra lenne szükség, akik folyamatosan tudnak adni e célra, azaz a refinanszírozást fenn tudják tartani a rendszerben. Ezért van az, hogy a LAM az alapítvány tőkéjét betette az Rt.-be és ezért adtuk el a Református Nyugdíjpénztárnak azt a 13,5 százalékot, mert neki szintén

volt befektetésre szánt pénze, és amelyet, ettől fogva mint tulajdonos, folyamatosan betehet még. Nem a bankba viszi a pénzét, mint eddig, hanem hozzánk, 2%-kal előnyösebb kamat jár neki, és e tőkéből tudjuk finanszírozni a projektjeinket. Gyakorlatilag ehhez hasonló tőkeerős tulajdonosokra lenne szükség, akik e célt szolgálják, mert különben nagyon bonyolulttá válna a rendszer fenntartása és a mi ügyünk most nem erről szól.

– *Folyamatban van viszont a területi hálózatbővítés.*

– Az még nőni fog. No, de igazából nem a forrásokkal van a baj, egyelőre van honnan pénzt behozni. De mivel nem vagyunk kereskedelmi bank, nem tudunk hozzájuk hasonlóan a betétek és a kiadás közti árnyokkal „játszani”. Mi ha egy alaptól vagy bárhonnan pénzt veszünk fel, azt már eleve egy kereskedelmi banki kamattal kapjuk. Az OTP-vel is van szerződésünk, aki minket persze üzletfélként kezel.

– *Ha tehát Önök továbbadják, kénytelenek a banki kamatnál magasabbat kérni.*

– Ez a mi nagy bánatunk! Mert ha János bácsitól vennénk fel, azt mondanánk: kapsz öt százalékot, mi ebből fejlesztünk, és kiadjuk nyolc százalékért, mert az a három százalékos többlet elég lenne arra, hogy a rizikót ellensúlyozza, és a saját költségeinket fedezze. Így viszont azért kell tizenhatért adni, mert a másik a nyereségét, kockázatát, mindent ráterhel, és én csak ezekkel együtt férek hozzá. Ennek ellenére, van kit finanszíroznunk, mert sokan önhibájukon kívül nem tudnak banki kölcsönhöz jutni.

– *Változtatni kellene a törvényeken. A mai gyakorlatilag tiltja és lehetetlenné teszi az új hitelszövetkezetek megalakulását és működését.*

– Egyelőre nem akarja senki, sem a Román Nemzeti Bank, sem a bankok, nekik a saját piaci érdekük a fontos. Ha másak lennének a feltételek, ma már országos hálózat birtokában könnyebb lenne talpra állnunk, építkeznünk.

A LAM eredetisége

– *Mára hatalmas magánvagyonok jöttek létre, nem egy messze fölülmúlja az önök négy és félmillió euróját.*

– Valóban. Viszont azok közül sok nem éri el a mi hatékonyságunkat. Ha csak arra a számtalan munkahelyre gondolok, melyet hiteleinkkel tudtunk megtartatni és megteremteni! A korábbi kormányfő említette, hogy 136 millió euróból kétezer munkahelyet fognak létrehozni. Elgondolkoztam azon, a mi pár milliónk forgatásából több ezer munkahely jött létre...

Mennyivel olcsóbban és hatékonyabban! Ha azt a hatvanmilliót, amivel a kormány járul hozzá eme összeghez, ide adnák, mi tízezer munkahelyet teremtenénk belőle.

– *No, de az önökéhez hasonló intézmények hogyan boldogulnak?*

– Említettem a mormonok, Soros stb. támogatta az rt.-ket, de egyik sem olyan, mint a mienk. Nem az a filozófiájuk, nincs mögöttük a LAM-éhoz hasonló alapítványi történet, nem rendelkeznek azzal a szociális és regionális beágyazottsággal és azzal a szellemiséggel. Szerénytelenség nélkül merem állítani, az egésznek a szellemisége a fontos, a többi könyvelés, gazdasági szabályok egyvelege, ez közös.

– *Tehát a modellnyújtás és az erkölcsi tartásnak, az üzlet erkölcsi alapokra helyezésének a kombinációja?*

– Igen, ez a lényeg. Mert mindent le lehet másolni, a japán autót is, de nem biztos, hogy ugyanúgy fog működni, ott benn valami hibázhat, ha a szellemiség hiányzik belőle...

Nem akart kollektívelnök lenni

A beszélgetést egy kritikus pillanat átvilágításával fejezzük be. Kató Béla falusi lelkészként olyan tekintélyre tett szert, hogy közvetlenül a rendszerváltást követő forró napokban átmenetileg polgármesternek is megválasztották, négy hónapig viselte a tisztséget. Az alább következő, nagyon jellemző történet érzésem szerint azt bizonyítja,

hogyan egyesül benne a gyakorlati ember azzal, aki távlatokban gondolkodva, a modernizáció egyik úttörőjévé válhatott egy egész régió számára.

– A decemberi zűrzavar után polgármester voltam négy hónapig és akkor szembesültem egy csomó olyasmivel, amire azelőtt nem is gondoltam. Azzal például, hogy a kollektívet szét akarták hordani. Nyissuk ki a raktárakat és osszunk ki, hadd hordják szét a gabonát. Akkor történt meg, hogy végül zöld kuponokat osztottunk ki és minden jogosult talán két évig csak a sütést kellett megfizesse, de ingyen kapta kenyeret, mert a gabonát a volt kollektív adta. Tahát volt egy irányított lebontás, hogy ne anarchikusan rombolják le. Így alakult meg a magánpékség az egyházi épületben. Még nem léteztek szabályok, nem működtek a törvények. Kerestük a kiutat. Akkor történt, hogy olyan háromszáz hektárnyi területet kiszakítottunk, egy sor gépet vásároltunk, az Ilcom építővállalat mellékszakágazataként gépállomást hoztunk létre. Vetőmagot hoztunk be kintről stb.

– *Ezt még nem az Alapítvány végezte.*

– Nem, nem, a község, a föld a téeszvagyon része volt. Elkezdtük azt a területet művelni. Mi jóval többet adtunk, mint amennyit más adott. Ha jól emlékszem, bérleti szerződés alapján folyt, a tulajdonképpeni birtokosoknak nem is kellett vele foglalkozniuk. Jaj, igen! A svájciak mind azt hajtogatták, hogy gépparkot kell létrehozni, és akkor nem lesz elég az öt-tíz hektár, hanem ahhoz megfelelő nagyságú művelhető föld kell, egy traktorhoz, kombájnhoz ennyi és ennyi terület jár. Én az első pillanatban belementem, viszont mire ébredtem rá? Felelősség semmi, az emberek, ahogyan korábban a kollektívtől várták el, ezentúl tőlem fogják elvárni, hogy levegyek róluk minden terhet, ők pedig nem csinálnak semmit. Elégedetlenséget is fog szülni, túlzott elvárásokat, ebből nem lehet semmi jó! Láttam azt is, a létező géppark nem magántulajdon, az a téeszé, mindenki teszi-veszi, az hamar le fog robbanni. Akkor jöttem rá, nem az én feladatom ezt végigvinni. Ide magángazdák, magánemberek

kellenek, vegye mindenki a maga sorsát a kezébe. Kap hitelt, vegye ki a földjét és végezze, ahogy tudja. Lesz, aki boldogul, lesz, aki nem, de nem oldhatja meg a gondjait valaki más, még ha jóindulattal is van iránta, akkor sem. Mondom, nem akartam egy új kollektívelnök lenni ebben a rendszerben. És nagyon jó döntést hoztam, mert az ingyen műveléssel mi átvállaltuk volna a gondot, és az embereknek csak a juss átvétele jutott – felelősség nélkül, ami nem volt fenntartható.

Valóban, a korábbi rendszer nem utolsó sorban a belső erkölcsi tartalékok kimerülése miatt omlott össze. A Kató Béla-i felismeréstől egyenes út vezetett a LAM megalapításához és a magánérdekre épített fejlesztés közösségi betájolásához.

(2012 májusában)

A LAM elősegítette a közégazdák csoportjának megerősödését

Interjú POPICA MARIUSSZAL⁸, a Mezőgazdasági Kifizetési Ügynökség igazgatójával

Popica Marius állattenyésztő mérnöknek, a szakigazgatás megyei felügyelőjének korán felkeltette az érdeklődését a LAM. Nem volt rest, szabályosan beiratkozott és elvégezte tanfolyamait, letette a francia nyelvvizsgát, és 1994-ben négy hónapot svájci gyakorlaton töltött.

Önzetlen segítségnyújtás

Mivel végül német kantonba került, a nyelvet ott kellett elsajátítania, a kommunikációs kényszerhelyzet a legjobb nyelvtanár, véli. *No, de mérnök létére is fizikai munkát kellett végeznie?* – kérdem. Válaszából kiderül, igyekezett minél többet megtudni a svájciakról, valóságos szenvedélyévé vált az ottaniak tanulmányozása.

– Olyan gazdához kerültem, aki a környék száz farmján a mesterséges ondózást is végezte, és engem mindig magával vitt ilyenkor. Keményen dolgozott, mert közben saját tehenészetét is el kellett látnia. Minden hét szerdáján iskolnapot tartottak, olyankor elméleti oktatásban részesültünk egy közeli kisvárosban. Tehát nem csupán munkavégzés és pénzkereset volt, hanem szabályos mezőgazdászképzés tanfolyammal és szakgyakorlattal összekötve. Azóta 18 év telt el, végig együttműködtem a LAM-mal, ma kuratóriumi tagként segítem. Mindent összevéve, azt hiszem isteni ajándéknak tekinthető, hogy ilyen remek országgal teremtett kapcsolatot a tiszteletes úr, s hogy ennyire rátermett módon vezette e nagyon jól összeválogatott csapatot. Mi éveken keresztül minden közvetlen anyagi érdek nélkül szolgáltuk az ügyet. A svájciak

⁸ (1968, Szeben). Állattenyésztési szakmérnök, a Mezőgazdasági Intervenciók és Kifizetési Ügynökség (APIA) Kovászna megyei kirendeltségének igazgatója, a LAM Alapítvány kuratóriumának alelnöke.

látták, hogy önzetlen szenvedélyből tesszük. Ők rendkívül jólelkűek és segítőkészek, de mihelyst megérzik, hogy átejtés, valami tisztátalan dolog készül, illetve hogy csupán saját érdekedben cselekszel, rögtön szakítanak veled. Esélyünk tehát abban állt, hogy Kató Béla tiszteletes úrban megbíztak a svájciak, hogy ők valóban a segítségnyújtásban voltak érdekeltek és megkedvelték az ittenieket, látván, eredményes a munka. Méghozzá nagyon annak bizonyult. Nem hiszem, hogy valaha valaki számba tudja venni a LAM-nak a régióra gyakorolt rendkívüli hatását, a képzés és gyakorlat során módosuló gazdamentilitást, a hitelek folytán megvalósuló fejlesztés mértékét. Nagyon sokan megtanultak németül, de rányílt a szemük a fejlett termelési módszerekre, elsajátították a korszerű berendezések kezelését is. Megtanulták, mit jelent a tőkés farm, és hogyan kell azt fenntartani. Új ideákkal tértek haza és itt megkapták hozzá a pénzkölcsönt is, hogy elindulhassanak az új típusú gazdálkodás útján. Rengetegnek sikerült is megvetnie a lábát itthon, s tapasztalom nap mint nap a kifizetési ügynökségen, mit jelent a volt svájci praktikások többlete jártasságban, a pályázási lehetőségek kihasználásban. Sokkal nyitottabbak az új iránt. Ennek is köszönhetően Kovászna megye az országos első három közt található mind a támogatások kiaknázása, mind a földek megművelési foka tekintetében. Mindez nem utolsó sorban annak tulajdonítható, hogy a középfarmeri kategóriához tartozók megjárták külföldet, és fogékonyabbak az új iránt, jobban tájékozottak, emiatt az országos átlagnál sokkal hamarabb alkalmazkodtak az új rendhez.

Popica úr úgy véli, e középfarmeri kategóriára vár bérlet és vásárlás útján ama optimális farmméret kialakításának végrehajtása, mely véget vet a parcellák felaprózottsága bénító állapotának, és elindítja gazdálkodásunkat a felzárkózás útján. A passzív és aktív farmerek közti különbségtétel, az utóbbiak kiemelt támogatása szintén ezt fogja szolgálni.

A LAM eredetisége

Ezek után az alapítvány sajátosan összetett tevékenységének boncolgatására és értékelésére kértem fel az interjúalanyt.

– A LAM-ot nehéz lenne bármivel helyettesíteni. Egy mezőgazdasági középiskolában a tanulók még nem eléggé érettek ahhoz, hogy átlás-sák a feladatok sokrétűségét. A *LAM mit tett?* Olyan munkára motivált fiatalokkal kezdett foglalkozni, akik már rendelkeztek kisebb otthoni gazdasággal, az életbe kiléptek. Nos, ezekkel kijáratta az élet iskoláját, szakmailag képzett farmereket nevelt belőlük. Svájcban még azok is beleszerettek a mesterségbe, akik addig meglehet, nem úgy viszonyultak hozzá, de ott rányílt a szemük a lehetőségekre. A mostani rendszeressé váló hazai és uniós támogatásokkal komoly fejlődés elébe nézhetnek. Magam is voltam tanfolyami előadó egy időben, és tapasztalom, hogy nem egy tehenész, például a tamásfalvi Szócs Attila, nemrég duplázta meg állatállományát, egyben gyarapította a bérelt földterületét. *Miben egyedi a LAM példája?* Úgy hiszem abban, hogy társította a mezőgazdasági projektek pénzelését a consultinggal, tanácsadással és tanfolyamokkal, valamint a gyakorlati képzéssel. S mindezek a tiszteletes úr és munkatársai mély hitéből táplálkoznak. Nem egy feladat kipipálásáról volt szó, hanem a segítségért folyamodók szívvel-lélekkel történő kiszolgálásáról és orientálásáról. Merőben eltérően működik ugye egy bank, mely mindenek előtt és fölött profitorientált, és csak az. Szememben külön érdem, hogy a nem székelyekre is gondot fordítottak, egy ideig az EL-MOL néven futó moldvai társalapítvány diákjai is nálunk végezték a tangazdasági gyakorlatot.

Megváltozott a fiatalság szerkezete

Popica úr érzékeli, hogy a LAM eddigi tevékenységi formái iránt csökkent a kereslet, a kezdeti idők lendülete kifulladásban, illetve a módosult körülmények más igényeket ébresztenek. A mai fiatalok jó része főleg pénzkereset céljából megy ki, hogy „ittthon a megtakarított jövedelem-

ből kocsit vegyen és házat építhessen. Kevesebben szándékoznak gazdálkodásba fogni közülük. Az idei kuratóriumi ülésen azonban új jelenségekre is fel tudtam hívni a figyelmet. Mintha ismét kialakulóban lenne, felnőtt volna egy olyan ifjúsági csoport, amely egyelőre szülei mellett kezdett el mezőgazdasággal foglalkozni, és amelyet ismét bevonhatnánk a svájci gyakorlattal összekapcsolt képzés folyamatába.”

Svájcra terelődvén újfent a szó, Popica úr kifogyhatatlan az élményekből.

– Azért is marad feledhetetlen a dolog, mert az ún. tengerész szindróma (magyarul talán Szindbád-tünetegyüttesnek lehetne nevezni) az, amin ott az idegen átesik. Kezdve a sajátos svájci ételek megismerésével, melyek olyannyira elütnek az itthoni szalonnára és túróra épülő étkezés-től, el egészen a munkastílusig – minden más, mint itthon. Természetes hát, hogy még az unokáknak is lesz mit mesélni róla, mert meghatározó nagy élmény volt.

Profik és nosztalgiák

– *Önök ott, hogy úgy mondjam, egyszerű emberek keze alá kerültek. Megvolt azokban a kellő pedagógiai érzék ahhoz, hogy neveljék Önöket?*

– Igen ám, de ott a farmerek szakmailag rendkívül képzettek. Profik. Kezdve attól, hogyan kell a tehenet megfejni, milyen órarend szerint, annak mi az értelme, hogyan kell a takarmányt elkészíteni stb. Ott a mezőgazdasági consulting rendkívül magas színvonalú. Magam tapasztaltam, hogy valahányszor mesterséges megtermékenyítést végeztünk, mindig legalább tíz bika magját ajánlottuk fel, azok közt választhatott a gazda. Ő döntött úgymond, holott a kínálat összeállítását komoly szakmai előmunkálat előzte meg, a legjobb tenyészállatok kerültek eleve a listára. A mai farmerek már valóban messzemenően betartják az agrotechnikai és állattenyésztési előírásokat, olyan szintű a képzettségük és annyira fegyelmezettek. Nem tapasztaltam olyat, mint nálunk, hogy hűbelebalázs módjára nekikezd valaki a tehén tenyésztésnek tudás és elhivatott-

ság nélkül, de már az istállót is szakszerűtlenül építi meg, az állatokkal bánni nem tud, és persze minden gallyra megy hamarosan emiatt. Az állattenyésztést „levelezési tagozaton” nem lehet végezni, ahogy mondani szokás...

– Érdekelt, hát sokat faggattam őket, miként jutottak idáig. Szívesen meséltek, fényképeket szedtek elő. Kiderült, negyven-ötven évvel ezelőtt körülbelül úgy gazdálkodtak, mint mi, mondjuk tíz éve, vagy sokan ma is. Kezdve azon, hogy a szénát pokrócba csavarva szállították a hátukon, hogy lóvontatta szekerekkel jártak és így tovább. S mikor az öregek végül meghívásunkra eljöttek látogatóba, ha szekeret, lovat láttak, meg kellett állítanunk az autót, kiszálltak, hogy elbeszélgessenek a lovas gazdával. Fényképek készültek – a saját múltjukkal találkoztak, el voltak tőle ragadtatva.

– *Vonatból láttam, a hegyteteji házakhoz, tanyákhoz is aszfaltozott utak vezetnek, akárcsak Ausztriában.*

– Tudni kell, ott a polgármester és a községi tanács két egyesületre hallgat mindenek előtt: az egyik az állattenyésztőké, a másik a turisztikai vállalkozóké, panziótulajdonosoké. Ők diktálnak a helységben, tőlük függ, mire költik a helyi jövedelmeket. Ezért épültek meg a leágazások minden hegyi istállóhoz és lakáshoz. Tudni kell továbbá, hogy ott minden család köteles egy napi közmunkát végezni havonta. Én is részt vettem négyszer rajta, átereszeket pucoltunk ki, vízelvezető árkokat, a többi lakossal vállvetve. Gépekkel, lapátokkal, csákányokkal vonulnak ki. Ebben is érdemes lesz követni példájukat, mert íme, nem a kommunizmushoz való visszatérésről, hanem elemi civilizációs közösségi elvárásról és szükségszerűségről van szó.

(2012 júniusában)

II. rész

3. A támogatottak beszámolói

Precíz ember, pontos terv

Költő Sándor – kőröspataki tejgazdaság tulajdonosa

Még fiatal, alig 44 éves, annál is kevesebbet mutató férfi a kőröspataki Költő Sándor tejgazdaság-tulajdonos. A minden hivalkodást és felesleges fényűzést nélkülöző, európai uniós elvárásoknak mégis eleget tevő farm a megye egyik legjobban menő tehenészete. A kőröspataki letérről pár száz méterre a zöld mezőben fekszik: úttörője tehát annak a faluból kiköltözésnek, melyet az unió is szorgalmaz, és amely a nagyüzemi termelésre való átállás egyik nélkülözhetetlen feltételévé vált. Beszélgetés közben mindenekelőtt a gazda szabatos fogalmazása, találó fordulatai, mondandójának nyelvi helyessége tűnik fel nekem, utóbb meggyőződöm róla: a fejében uralkodó rend abból fakad, hogy világos, áttekinthető tervet követ, és annak kemény munkával („engem estig a farmon talál”) gazdaságában is megteremtette a párját. Két évtized nem kis idő, azóta építi, többek közt a LAM kitartó segítségével azt, amiből ma, mint mondja, már tisztesen meg lehet élni.

Öt téesztehen

Szerencsés nemzedékhez tartozik, a gazdában rejlő vállalkozó kedvnek, mint annyi esetben a rendszerváltás nyújtott kibontakozási lehetőséget.

– Kézdivásárhelyen végeztem állategészségügyi technikusként 1986-ban és a kőröspataki téeszbe helyeztek ki, onnan '89-ben a körhöz kerültem, ahol tíz évig voltam alkalmazásban, míg nem önállósítottam magam. Párhuzamosan már gazdálkodtunk, azzal az öt téesztehénnel kezdve, melyet a felosztáskor nekünk kiadtak. Föld első lé-

pésben tíz hektár jött vissza, most húsz körül van, erdő még egy annyi, bérelt földekkel együtt százkilenc hektárt művelünk. Az idén úgy döntöttünk, ezentúl csak állattartásra és takarmánytermesztésre állunk rá. Eddig például burgonyatermesztéssel is foglalkoztunk, de többé nem tesszük, nem éri meg. Van kukorica, búza, egyéb, amit az állatok számára termesztünk. Földjeink itt találhatók egy kilométeres körzetben, jó része nagyobb tagokban. Vásárolnék is, de egyszerre fejleszteni és vásárolni nem lehet. Az is évtizedbe telt, amíg a földeket sikerült ide a körzetbe „hozni”.

– *Milyen szerepet játszottak ebben a hitelek?*

– A nulláról indultunk, bankkölcsönhöz kellett nyúlni. A kilencvenes évek legelején előbb az akkori Bancoophoz fordultam, aztán még abban az évben a LAM-hoz. Azóta a LAM minden évben folyósított nekem kölcsönt. Nekem főleg a LAM-osok rugalmassága és bizalma tetszett meg, ha az nem lett volna kölcsönös, akkor lehet nem sikerült volna azt elérnem, amit elértem. Kezdetben egy éves futamidőre kisebb ún. termelési hitelekkel vettem fel, aztán gépvásárlásra is, szóval nem kimondott befektetési hitelek voltak, olyan három-négyszázmillió lejesek (harminc-negyvenezer mai RON-nak megfelelő összeg). Arra 2010-ben érkezett el az alkalmas pillanat.

Az ugrás

A pálya legérdekesebb fordulata következik, mely tanulságos lehet sok háromszéki gazda számára: Költő Sándornak ugyanis jószerével saját erőből sikerült az áttörés, a kis volumenű gazdálkodás lehúzó nyűgeinek leküzdése és egy új érvényesülési terep megnyitása. Ezzel mintegy kiemelkedett ama középmezőnyből, mely ma háromszéki mezőgazdaság vállalkozói köreiből általánosnak nevezhető. Farmja ugyan nem számít egyedülállónak a megyében, nála nagyobb és korszerűbb is létezik, de eredményeivel ott van az élbolyban a fél tucat legversenyképesebb közt, s mindezt, ismételjük, úgyszólván helyben elérhető forrásokból merít-

ve valósította meg. A LAM-hitel nélkülözhetetlenül fontos volt számára, de ahogyan: az benne az érdekfeszítő. A személyes invencióra érdemes odafigyelni az alábbiakban.

– Addig a ház mellett otthon tartottuk a teheneket, létszámnövelésre istállóépítésbe kezdtünk itt a mezőben. Ez mindössze két és fél milliárdos befektetés volt, a LAM-tól vettem fel. Ami itt látható régi lejben úgy hárommilliárdban áll. A Sapard-pályázattal kísérleteztem, nem sikerült, utána a FADR-vel is, az sem ment. Nem tudom, miért. De egy részből örvendek, hogy így történt, mert amúgy sokkal többbe került volna. Egy mainál valamivel nagyobb istálló és környezeti átalakítás 800 ezer euró az uniós ajánlatban, az 37 milliárd lej (3 700 000 új lej), s annak felét nekem kellett volna lepengetnem. A 18-tól a háromig, amibe ez került még sok van!

– Na, de a LAM: talán a legnagyobb hitelt folyósította, amit adni szokott, ezt istállóépítésre kértem. Azelőtt beltelkesítettem ezt a területet, s legfontosabb az volt, hogy olyan korszerű istálló legyen, hogy abban uniós minőségű tejet tudjak előállítani. Olyan fejőrendszert szereltünk be. Kötött tartású a rendszer, ezt preferálom. A tehenet a helyén fejjük, az a csövön keresztül egyenesen a hűtőtankba megy, a levegővel nem érintkezik. A kölcsönt hét év alatt kell visszatérítenünk havi részletekben. A fedezetet a földbirtok és az otthoni ház képezi. Akármelyik bankhoz fordultam, nem akartak kölcsönt adni. A LAM-osok viszont ismertek, régi kuncsaft vagyok.

Íme, a bizalom emberi dimenzióinak fontossága, a személyes kapcsolatok szülte emberismeret, mely a megbízhatóság tekintetében mérvadó lehet a döntés pillanataiban. Az istálló végében található külön helyiségben a hatalmas hűtőtank rozsdamentes acélból példásan tiszta, hasonló rend és higiéniai feltételek uralkodnak az istállóban is, melyben különben három gondozó (munkakönyves alkalmazott) látja el az ötvenhat fejőstehenet. A gazdasághoz tartozó huszonnégy borjút és üszőt egyelőre a szülői háznál tartják, róluk az édesapa gondoskodik, s azokat

akkor lehet majd kiköltöztetni, ha a mai istálló mellett megépül a második is a növendékeknek. Ezzel a farm készen is lesz, elől kissé távolabb pedig lakóházát készül idetelepíteni a gazda, ezzel kerekedik ki majd az a terv, melyre úgy látom, életét tette fel.

A saját erő és a példaképek

No, de hogyan bújta ki e korszerű istálló úgyszólván a földből?

– Annyiból szerencsém volt, hogy édesapám, a feleségem, Zoltán fiam és én szereltük össze a fémrészeket, a tetőzetet, mindent, ami zöldre van festve, az itatókat, tettük be az ablakokat stb., az mind nem került pénzbe. Két éve működik, 2010 áprilisában fogtunk hozzá, és november harmadikán az állatok be voltak kötve.

– *Most már akkor nagyobb pénzek forognak.*

– Úgy van, mert több tejet termelünk. Most akarok éppen húsú üszőt hozni Hollandiából, hamarosan kiutazom értük, eljött a bővítés ideje. A törlesztőrészlet évente csökken. Eddig olyasmibe fektettünk, ami közvetlenül pénzt nem hoz, muszáj olyasmivel folytatni, ami jövedelem növekedéséhez vezet. Hogy jól festenek az állatok? Ezek bizony a téesztehenek leszármazottai, ámbátor azok 12–15 litert adtak, ezeknél pedig 21 liter az átlaghozam, de van „negyven literes tehenünk” is. Csoportosítottuk őket, amelyik többet ad, többet eszik. A friss fejősök többet kapnak, amelyeket szárazra készítjük el, azok kevesebbet. A hozam nyilván a fajtától függ, de a takarmány is nagyon hordozza. Ezek mind itt születtek, mesterséges megtermékenyítéssel javítottuk fel, minden generáció egy fokkal jobb lett. Se nem tej, se nem húsmarhák, inkább vegyes fajtának nevezném. Jön a tavasz, a kaszálás, takarás ideje. A gépekkel mi dolgozunk, szántást vetést mi végezzük. Még a feleségem is rengeteget segít, ért a traktorhoz, s besegít egy traktorista. Életszínvonalunk? Olyan jó közepes. Az utóbbi öt évben nyaralásra nem gondolhattunk, de tervbe van véve az is. Felnőtt a nagyobbik fiam, egy-két hétre kölcsönösen szabadá tehetjük egymást.

Mikor kérdem, közlik: a 23 éves fiatalember – közgazdaságit végez Sepsiszentgyörgyön – „nincs befogva, ő jó szándékából végzi a munkát”. Azt már maga a fiatalember teszi hozzá, hogy jövőjét a gazdálkodásban képzei el.

A LAM-hitelről megtudom, hogy bár a kamat nem kisebb a szokásosnál, de nagy előny, hogy ha hamarabb törleszti az ember, nem számítnak fel büntetőkamatot, mint a bankok. Állandó vásárlójuk a Covalact tejgyár, tizenötéves a kapcsolat és – bár az árai valamivel alacsonyabbak – előny, hogy nekik mindig pontosan fizetett.

– Igaz, innen naponta 700–720 liter tejet visznek el. Olyan közel van a gyár, hogy akár csövön is küldhetnék a tejet – neveti el magát. Meséli, a tejgyár jóvoltából hollandiai tapasztalatcserén is vett részt, ott szabad és kötött tartású farmokat is meglátogattak. „Ők kétszáz évvel előbb vannak a tehenészetben, automata fejőrendszereket láttunk, ember meg sehol, a tehenet mégis megfejik. Lengyelországban is megfordultunk, de ott egészen más világ van: egy fiatal kezdő gazda 1,2 százalékos kamatra kap hitelt, nem 15-re! Nekem 1,2 százalékos kamattal már 200 férőhelyes istállóm lett volna tizenöt évvel ezelőtt!!! Ebben a bizonytalan világban mi csak lassan tudunk haladni. No, de a látogatásnak nagy hasznát vettem. Láttam uniós tejet csak új technológiával lehet termelni, nem is korszerűsítettem volna, ha nem látom saját szememmel.” A holland étkezésítési és feldolgozási szövetkezetek hasznáról is megvan a véleménye, nálunk bár sokat tett a szarvasmarha tenyésztő egyesület, a mozgalom azonban még gyermekcipőben jár.

Családi elégtétele, hogy fia beletanult és megkedvelte az állattartást, meri erre építeni a jövőjét. „Inkább itt építsünk jövőt, mint külföldön valahol hányódjunk. Nem ítélem el, aki kimegy, és ott keresi a pénzt, de valahogy mégis lehetne másképpen.”

Költőéknél tehát nem áll fenn a családszakadás, a szétesés veszélye, mely ma nálunk össznépi megpróbáltatás, és ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni. No, de a gazda példájában mégis azt érzem leginkább

kiemelendőnek, ahogy kevés pénzzel, nagyfokú takarékoság árán sikerült pénzt és lehetőséget felhalmoznia, olyan hitelképességre szert tennie, amellyel már betörhetett a tőkeforgás minőségileg magasabb, nagyüzemi körébe, s csak kívánhatom neki és a hozzá hasonlóknak, vetessék ott meg a lábukat!

(2012 áprilisában)

Nyolctojasos száraztészta

Váncsa Attila – tésztagyáros

A „nyolctojasos” jelző, mint látni fogjuk, minőségi mérce a laskagyártásban, s az illyefalvi tésztagyár tulajdonosa, Váncsa Attila nemhiába szövi ismételten elbeszélésébe e melléknevet. A cég a LAM Alapítvány törekvései tekintetében is telitalálatnak tűnik, ugyanis olyan példája az élelmiszeripari vállalkozásnak, melyet mind méretében, mind termékkínálatában mintha kimondottan a mai székelgyördi adottságokhoz szabtak volna.

Székelgyörd?

Riportunkat mégis egy, de nem is annyi, hanem ezer döccenővel kezdjük. A Sepsiszentgyördgyörd Illyefalvára vezető út gyalázatos állapota immáron több évtizedes, maholnap akár fonák kerek évfordulót is ühethennénk, ha ilyesmit bárki megünnepelni akarna. A minapi toldozás-foldozást a lepusztult, fagy emésztette, össze-vissza repesztette betonúton talán a megyei tanács sem kívánja eredményként eladni, azzal ugyanis a forgalmat próbára tevő, a járműveket elnyűvő út minősége mit sem javult. A „Csaó-kor” átkos, félbe-szerbe hagyott örökségén már ideje lett volna javítani, miként az illyefalvi gyártelepre vezető sáros mellékút gidres-gördös volta sem mutat egyebet, mint a hatóság nagyfokú nemtörődömségét az ipari létesítmények iránt. Itt jól menő műanyaggyár, tejfeldolgozó, tangazdaság, fém- és famegmunkáló egységek működnek többek közt, bűn hitelüket azzal rontani, hogy útjaik tönkreteszik a járműveket.

A Váncsaplast száraztészta-gyárhoz érve az utas a kontraszthatás miatt is elámul annak tisztaságán, udvarának a környezetből kirívó rendezettségén, amit csak fokoz a belső rend és felszereltség képe. Mindez semmiben sem cáfol rá ama véleményre, melyet a cég termékeit eddig kipróbáló fogyasztó eddigi tapasztalatai alapján kialakított. A cégvezetés szemlátomást arra törekszik, a kapun belül semmi kivetnivalót ne lehessen találni e tekintetben.

A dédmama receptje

A ma 39 éves sepsiszentgyörgyi Vánca Attila elektromérnök, szülei örökébe lépve vette át a vállalkozást:

– Érettségi előtt álltam, amikor édesapám, aki korábban esztergályos, marós volt, az útügynél mesterként dolgozott, a Váradi József utcában található családi házunknál megkezdte a laskakészítést. A cég 1990 januárjában indult e ház melletti műhelyben. Édesapám azt megelőzően, abban a hónapban megjárta Bécset, hallotta, megnyílt a vállalkozás lehetősége, s fogódzót keresett. Ő a gépekhez értett. A kezdeményező édesanyám volt, cukrász végzettségével valami élelmiszeripari kisvállalkozásra gondolt. Amíg az kezdetleges volt, édesanyám tudása lendítette, később édesapám gépszerelői, karbantartói ismeretei, gépi rögtönzései például a szárításban lettek fontosabbak. Kisiparosok a családban? Nagymamámék mézeskalácsosok voltak hajdanában, de kiesett egy nemzedék, elveszett a hagyomány. Nem azért indították, hanem mert megnyílt a lehetőség. Édesapám első útján Magyarországról egy ismerőstől egy kis kézi tésztagépet hozott, látott ott egy kisüzemet, s meg akarta próbálni. A piacnak akkor hatalmasak voltak az igényei, nem létezett minőségi tojásos tészta, nem léteztek multinacionális cégek, csak a helyi kenyérgyár hagyományos termékeit lehetett kapni. A beinduló magánkereskedelem mindent megvásárolt. Nem volt kapacitásunk, napi tíz, húsz, harminc kilót tudtunk csak előállítani, azt a helyi piacon adtuk el, megjelentek a magánkereskedők által bérelt vagy birtokolt kiszületek. Esküvőkre, keresztelőkre stb. is megrendelték. Rögtön fizettek, azt befektettük, visszajáró kuncsafti kör alakult ki. Az eladással öt-tíz évig baj nem volt, a fogyasztók odajöttek, onnan szállították el. Lineáris fejlődésen mentünk keresztül. Most a multik miatt nehezebb az eladás, de nem a konkurenciával van a baj, hanem azzal, hogy a becsületes kisvállalkozót, aki helyi hagyományt, hentesárut stb. árul megnyomorították, és mindenféle nemzetközi dömpingáruval árasztják el a piacot. Legtöbbször a minőség rovására. Megengedhetik maguknak, hogy haszon nélkül mű-

ködjének évekig, ha kell. Mi azért is kivételek vagyunk, mert kitartottunk a minőség mellett. Ugyanazzal a recepttel dolgozunk, mint dédnagyanyáink, tojással, nem festékanyaggal, nem színezékkel és adalékokkal, s mindezt a legmodernebb technikával állítjuk elő. Így keverjük ki azt a száz éves ízt olyan hatékonysággal, amit a mai felgyorsult világ szükségessé tesz. Bizonyos termelékenységgel nem tudnánk létezni. Kis árréssel dolgozunk, engedünk a haszonból, termékünk valamivel drágább az átlagnál, de kelendő, mert minőségi.

Műhelyből gyár

Ennek persze ára van, de mint látni fogjuk, eme akadályt is sikerrel vette a cég. Előbb azonban lássuk, hogyan kapcsolódott be a fiatalember a családi munkába. Kezdetben nem fűlött a foga hozzá, miután 1991-ben leérettségizett, Brassóba elektrotechnikára iratkozott, másfele tájékozódott, „mert otthon mi lettem volna? Sofőr a cégnél?” Igen ám, de a cég közben kinőtte magát, felnőtt a versenyképesség mai kívánalmaihoz, és a fiatalember is jobb belátásra tért. Látom, a fehérköpenyes asszonyok a gépek közt a tele zacskókat szortírozzák, amiket a csomagológép önt magából, keze egyiknek sem térszítás.

– Itt mindent az automata gépsorok végeznek. De én nem ezt, hanem műszaki pályát céloztam meg, Kolozsvárt orvosi műszerésznek tanultam a líceumban, s mikor érettségiztem, a cég kétszemélyes kisvállalkozás volt, nem tekintettem célomnak, hogy beálljak, hanem mérnöki képzettségre vágytam. De mivel segíteni akartam, Brassót választottam, nem Kolozsvárt. Egyetemi éveim alatt lényegeset fejlődött a cég, elértük a napi 500–800 kilós termelést. Előbb otthon építettünk egy új műhelyt a szomszédos megvásárolt ingatlanon, ami '98-ban lett kész. Egyetem után én még mindig mást akartam, a „Jájá” (IAEA) villanymotorgyárában kezdtem dolgozni, de egy év után hazajöttem a céghez, és azután közösen vezettük édesapámmal. Édesapámnak kimondottan voltak adottságai, hiányoznak is a meglátásai, tapasztalatai. Ahogy

nőtt a cég, növekedtek a gondok, más méretű gépekkel dolgoztunk, és családi vállalkozásból átbillentünk kisvállalkozásba, majd a közepes méretet is elértük.

A kölcsöntőke

Itt lép közbe a hitel, jelesül a LAM támogatása.

– A LAM volt az első hitelező. Még a kilencvenes évek elején csomagológépet vettünk az első hitelből, ahogy visszafizettük, vettük fel a következőt. Szoros kapcsolat alakult ki, jó szemmel néztek, mindig pontosan törlesztettünk. A sok apró hitel után 2000-ben nagyobb összeget vettünk fel, s abból megvásároltunk itt Illyefalván egy téceszraktárt. Azt lebontottuk és új terv alapján felépítettük mai gyárunkat.

Megjegyzem, kimondottan mutatós emeletes épület, a rend és jó kihasználtság érzetét kelti mind kívül, mind belül.

– Úgy indultunk, hogy az élelmiszeripar legmagasabb elvárásait teljesítjük. Tizenöt alkalmazottal dolgozunk, ezek sepsiszentgyörgyiek, illyefalviak, egyik mikóujfalusi. Alapvető elvárás, hogy a higiénia követelményeit mindenki betartsa, ezek nemcsak a belső rendszabályzat tiszteletben tartását feltételezik, hanem az otthonról hozott műveltség, csiszoltság fokát is. Nem számítunk 300 emberrel dolgozni, nem tömegárut kívánunk gyártani, hanem magas minőségű tojásos termékeket. Nemcsak a gépeket kell megválogatnom, hanem az embereket is.

– Megvettük az ingatlant és újat építettünk. A hitel mérete meghaladta a LAM által akkor folyósított legmagasabb értéket, ezért saját tőke mellett bankot is be kellett vonnunk. Elképzelésünk az volt: zöldmezős beruházás a-tól z-ig, amíg gombnyomásra készen át nem vesszük. Az épület készen állt, de mivel hatalmas összegre volt szükség, nem tudtuk befejezni egy év alatt. Ezért édesapámmal úgy döntöttünk, az otthoni régi gépeket állítjuk be előbb itt, és azokkal termelünk, amíg sikerül tovább lépni. Mai modern olasz gépsoraink 2005 óta vannak meg, négy és fél évet a régi berendezéssel húztunk ki, több munkással, mint most.

A piac alakult, megjelentek a multik, sok üzlet bezárt. Sokan voltak ún. átutazók, kivették pénzüket az iparból, befektették élelmiszerüzletbe, azt bezárták, továbbléptek fuvarozásba... Mára nagyjából leülepedtek ezek a dolgok.

Cérnatészta, eperlevél

– Itt végignéztam a kifüggesztett számlák tábláját, üzletfeleit, látom, megyék szerint csoportosítja: Kolozs, Maros, Brassó, Hargita, Kovászna megye, külön oszlopban szerepelnek a multik. Ezek szerint nem is kicsi a hálózat, s az üzletláncokban is megvetette a cég a lábát.

– Szállítunk nekik is, de csak azoknak, melyek el tudják fogadni a magasabb árat a minőség fejében. Sok multi azonban csak az alacsony árban és a tömegarányban érdekelt sajnos.

– Kialakítottak egy márkát, méghozzá magyar névvel.

– Ha magyar névvel indultunk, azt megpróbáltuk megtartani. Többnyire magyar piacra szállítunk, még Magyarországra is, de főleg Erdélybe. Termékeink jellegzetesen magyar termékek. A bordás csigatészta, a káposztás laska, a nyolc tojásos cérnatészta, a széles laska, a széles metélt, az eperlevél, a babszem, a tarhonya, a csipetke – ezeket a fajtákat a román piacon is el lehet adni, de ott már receptet is kell mellékelni hozzá, mert nem ismerik. A román piacon többnyire az olaszos áruk mennek. Erdélyben még vagy két-három hozzánk hasonló cég gyártja e hagyományos termékeket. Nagyobbak persze léteznek, a tömegáru onnan származik.

– Ezek szerint a kereslet megvan.

– Én azért gyártom ezt, mert hiszek benne. Nem akarok feltétlenül tömegárut előállítani. Nem vagyunk akkorák, hogy tömegáruból megélhessünk. Nem azt akarom, hogy a Váncsa-laskából X tonnát legyártsak, hanem hogy azt halljam: a Váncsa-laska finom. S a vevők azt érdemesnek tartásák megfizetni. Szállítunk a Lidlnek, a Selgrosnak, az Auchannak, a Penny Marketnek is, malomipari cégeknek, amelyek velünk gyártatnak

le bizonyos tésztákat. A továbbiakban sem a kapacitásnövelésbe szeretnénk befektetni, hanem a termékminőségbe, csomagolótechnikába, munkatermelékenységbe.

A válság

A LAM kapcsán megtudom, mentőövet is dobott a cégnek egy kritikus pillanatban, mikor sokan mások fizetésektelenségéből kifolyólag csődbe mentek. Az eset a közelmúltba vezet.

– 2009-ben a gazdasági válság legelején készpénzhiány alakult ki a piacon, nem tudtunk törleszteni, nyersanyagot vásárolni, nem fizettek a cégek, és a bankok senkinek nem adtak hitelt. Akkor személyesen tárgyaltam Kotró Adél igazgatóval, szükségünk volt egy nagy összegre és egy héten belül megkaptuk. Egy évre rá mindet visszafizettük. Közben édesapám meghalt. Nehéz perióduson mentem át – és ők átsegítettek rajta. Kiemelném, lényegesnek tartom, ugye, az első pillanattól mellettünk álltak, fejlődgettünk közösen, mindent rózsaszínben láttunk, mert a gazdaság felívelőben volt. Viszont 2009-ben, mikor beütött a válság, pénzhiány állt be, és mi éppen benne voltunk egy nagyobb beruházásban, a gépeket elhoztuk, tőkére volt szükségünk. Megvolt a személyes kapcsolat, meg a bizalom. A LAM inkább a régióban működő cégeket hi-telez meg, tehát nem arról szól náluk a történet, hogy megnézzük a mérleget, és ha az megfelel, akkor esetleg folyósítunk. Nem! Uniós pénzekre? Nem pályáztunk eddig rájuk, és egyelőre nem is tervezzük. Tartani mai formánkat, gyarapítani a kínálatot, ez a célunk.

(2012 májusában)

Malommese

Benedek József – illyefalvi molnár

Nem zakatol, de annál kitartóbban, sőt kimondottan olajozottan működik az az illyefalvi kisvállalkozás, melyet bemutatunk az alábbiakban. A volt falusi gazdaság udvarán meglapuló kismalmot a valamikori csűr és istálló helyén rendezték be, s valóban semmi hivalkodó nincs benne.

A kisebb igényű üzleti ambíció példája, amely azonban a biztonságra törekvésben nem eredménytelen, s ezért az egzisztencia-teremtés okvetlen tanulságos esete. Ami gazdasági szerepkörét illeti, nos, a LAM szorgalmazta kis és közepes cégvilág életre hívásának volt úttörője, melyet működtető vállalkozói réteg nálunk még mindig oly szegényes kínálatú, holott társadalmunk alapszövetét alkothatná.

A székelőföldi rézbányában

A kis cég társtulajdonosa és vezetője **BENEDEK JÓZSEF** 59 éves, Csíkbán nőtt fel, majd Kolozsváron geológiát végzett, és 1977-ben Balánbányára helyezték ki az akkor nagyon jól menő vállalatnak számító rézbányába. Érdemes pár szó erejéig megemlékezni a Székelyföld eme, valamikor a legnagyobbak közé tartozó ipari létesítményéről:

– Nehéz volt, de sikerült elcsípnem az ottani állást, s négy és fél év után úgy jöttem el, ha nem sikerül a háromszéki meghonosodás, bármikor visszafogadnak. A vállalatnál akkor hétezer ember dolgozott, a városban gyakorlatilag mindenki a bányából élt. Vezetője, Rác igazgató magyar volt, a „szocialista munkaversenyben” többszörösen kitüntetett ember, de magyar volt a vezetőség és az ún. TESA (műszaki és irodai) személyzet nagyobb része is. Hargita megye talán legnagyobb vállalata. A munkások között sok börtönviselt, ugye általános volt a munkakötelezettség. Rengeteg volt a román betelepülő. Fizetésnapon letakarták az

üzletek italos pultjait, három napig itallal nem szolgálták ki az embereket. Attól persze megtalálták, amit kerestek, a környező falvakból megvásárolhatták, s pár napig munkába sem jártak. Mára valóban román a többség, de minden áll. Nemrég utam volt arra, a bánya be van zárva. A sajtóból tudom, állítólag egy alkalmazott maradt, a bakter. Kérdem, mivel foglalkoznak az emberek: „Hát nyugdíjasok”. Elég sok magyar helybéli lakosa is van, de a betelepültek, akik ott mentek nyugdíjba, ott is maradtak. Érdekes, hogy sok tömbházat galaciak vásároltak meg nagyon olcsón. Mire mentek vele, nem tudom, de állítólag a világ olcsója volt és befektetés címén vették meg. A nyugdíjasok azokban éldegélnek. Korábban komoly kisváros volt, kórházzal, líceummal. Szép a fekvése, nagyon szerettem. A lakosság viszont eléggé vegyes. A munkások nagyobb része valóban nem magyar volt. Miért? Nos, az '50-es években szárazon fúrtak a bányában és az a generáció – jórészt helybeliek és környékbeliak – negyven-ötven évesen szilikózisban meghalt. Emiatt a környék magyar falvaiból nem szívesen szegődtek már oda el. Ők inkább kiszolgálók, bányalakatosok, villanszerelők és hasonlóak voltak. A kitermelésben és feltárásban dolgozó bányászokat úgy hozták máshonnan, sokakat Moldvából. Közben áttértek a vizes technológiára, s noha az kötelező volt, mivel szárazon jobban lehetett haladni és keresni, sokan kicselezték. Sok sztahanovista élmunkás három normát is teljesített egy nap, de azokról lehetett tudni, szárazon fúrnak, lesték is őket a munkafelügyelők, hogy elkaphassák.

– *Érdemes lenne-e újranyitni egy ilyen bányát?*

– A készletek nem fogytak ki, de ma a globalizáció miatt más a helyzet. Akkor elszigetelten, önellátásra berendezkedett ország voltunk, mindent magunk állítottunk elő, ha többre is került. Ma nem tudom, mi lenne kifizetődő egy mélyszinti fejtésben, akkor egy százalék réznek kellett lennie az ércben, hogy rentábilis legyen az akkori árban. Ma a külszíni chilei meg afrikai fejtésekben kitermelt réz hordozza a világpiaci árat, jóval olcsóbbat. De meg lehet, eljön az idő, hogy újból érdemes lesz

a mélyszinti kitermeléssel foglalkozni. Évi másfélmillió tonna rezet termeltünk ki, a hétezer alkalmazottból ötezer lenn a bányában dolgozott s még a kilencvenes években is folyt a munka.

Csodálkozna Kuti Károly bácsi!

Benedek József családja, gyerekei jövője szempontjából jobbnak látta feleségét követni Háromszékre, azóta itt él. Állást a Megyei Turisztikai Hivatalnál talált, ahonnan a kilencvenes évek „vadprivatizációja” keltette létbizonytalanság – előtte és utána is egymást váltották az igazgatók – miatt jött el. A malmot Nagy Attila kollégájával közösen alapították, annak felesége, Irénke illyefalvi bennvalójában. „A finomlisztmalmot keresi?” – kérdik az érdeklődőtől, s hamar útba igazítják. Egyetlen ilyen cég a faluban, s a szomszédból is ide járnak.

– Attila 2002-ben sajnos, meghalt, ma Irénkével vezetjük a céget. Kezdetben inkább Attila volt a műszaki szakember, egyedül nem mertem volna belevágni, soha senki vállalkozó nem volt a családukban. Nos, 1996-ban a brassói szász Saxonia Alapítvánnyal kezdtük, általa kerültünk egy köves malomberendezés tulajdonába. Olyantól vettük át, aki lemondott róla, de nem használjuk. Utólag hallottuk, az osztrák parlamentbe is eljutott a botrányossá fajult ügy, tízet hoztak be Ausztriából, de csak egyetlen egy működik, gyógynövényeket őrlnek rajta. Minekünk végül a villanymotorok árát kellett kifizetnünk. Nos, itt a volt csúrt átalakítottuk, abban működik a malom, van még liszt- és búzaraktárunk. Csodálkozna Kuti Károly bácsi, a régi gazda, ha látná! Őneki – 1975-ben halt meg – bizony messzire kellett mennie, ha malomra volt szüksége.

A svájci az svájci!

– A meghajtás miatt pincét ástunk, úgyhogy a hengerszékeknél van egy alsó szint is, fölötte még kettő. A padlást belambériáztuk. Saját magunk. A malom eredetileg svájci gyártmány, leszerelve kaptuk meg, nem tudtuk, hogy nézett ki. De jellemző a svájciakra, semmi sem hiányzott

belőle. Nos, ehhez a LAM Alapítványon keresztül jutottunk 1998-ban. A svájciak becsomagolták és vonaton elküldték, egy vagon megtelt vele. Hengeres malomnak hívják. Egy-két rajz is került, azt hiszem, 1949-ben gyártották, de a technológia legalább száz éves. De a svájci az svájci! Mint minden malomban van benne tisztító rész, a puceráj, ahogy mondják németesen, akkor rosta, triőr, kefélgép, koptató és maga az őrlés: három hengerszék, darabonként két pár henger, köztük rovátkolt hengerek, sima hengerek, és aminek csodájára járnak: porcelán burkolatú hengerek is. Hat-hét centi vastagságú a porcelán, nem hasad meg. A malom egy testvérpáré volt, Leo Meyeren keresztül tartottuk velük a kapcsolatot. Attilával beszereltük, a villamossági bekötést egy gyergyói cég végezte, mely kis kapacitású kínai malmokat szerel az országban. Végül lejött a testvérpár, és azt mondták, elég jól sikerült. A gödröt saját magunk ástuk, mindenben igyekeztünk leszorítani a költségeket. Az ingatlant betáblázták, az átalakítással együtt 63 ezer dollárba került, ez szerzett pár álmatlan éjszakát Irénkének. A szerződés öt évre szólt, fél év türelmi idővel. Mára ki van fizetve, a LAM rugalmasan kezelte. A kapacitás nem nagy, 160 kiló óránként, bővíteni nem lehet, helyszűke miatt. Hogy meg is élhessünk, törleszthessünk is, végül tíz év alatt fizettük vissza. Kamatot nem is számított fel a LAM akkor, csak két százalék adminisztrációs költséget. Kapacitásunk nagyobb lenne, kihasználni nem tudjuk, ahhoz nem vagyunk elég szakik. Félgőzzel működik az egész malomipar. Hogyan tanultunk el? Egyik alkalmazottunk Bodokon tanulta ki a szakmát, ő volt az alapember. Most három alkalmazottunk van, velem négy. Fluktuáció nincs, a malomipar nem olyan, mint a pékség, hogy hente váltogathatják a munkásokat. Egy vagy két váltásban dolgozunk, attól függően, van-e megrendelés.

– *Karbantartás? Régi a masina.*

– A felszerelést a svájciak rendszeren megcsinálták. A cserealkatrészek nincsenek, a svájci gyár 1992-ben bezárt, ráadásul a csavarok például nem metrikus rendszerben készültek, mindeniket külön ki kell esztergál-

tatnom, ha szükséges. A hengerek rovátkáit újra kell időnként mélyíteni. A henger megvágatása Svájcban horribilis összegbe kerülne, de itthon is megoldható.

Kisgazdaság, kismalom

– *Milyen jövőt jósol a Zea Kft.-nek?*

– A gépek még bírják. De folyik a tőkekoncentráció, a Vel Pitar amerikai tőkével működő bukaresti cég már öt éve vásárolja fel a megyében a malom- és sütőipari cégeket, elárasztják kenyerükkel az üzleteket. Mi helyben vásároljuk a búzát, és helyieknek adjuk el a terméket is. Mit? Finomlisztet legfeljebb tíz százalékban. Nagyon jól megy a korpa mint melléktermék, azért sorban is állnak. A házi disznótartás ugyanis új erőre kapott. A háztáji és a kisgazdálkodás a támaszunk. Több pékség is nálunk vásárolja a lisztet. Kár, hogy a körbetartozás gáncsol, emiatt meg kell előlegeznünk a terméket. De csődhelyzet nem fenyegetett. Az uniós normák miatt viszont be kellett fektetnünk, saját kutat fúrtunk, mellék-helyiségeket szereltünk fel.

– *Üzletfelek honnan érkeznek?*

– Sepsiszentgyörgyiek, még brassóiak is, jönnek Hermányból s a hétfalusi csángók. A körzetünkben még Szentivánban és Szász-hermányban működik kisebb malom. A tágabb körben: Szárazpatakon, Borosnyón, Hídvégen, Egerpatakon van még ekkora malom. Hargita megyében, mely nem annyira gabonatermelő vidék, nagyobb a koncentráció, a volt megyei vállalat utóda a Hermopan nagy kapacitású. Mi a helybélieknek őrlünk. Forog a tőke, de nem sok. A négy család fenntartásához hozzájárul. Nekem? Lányom színésznő Sepsiszentgyörgyön, fiam műépítész. Nekem az imponál, mindketten jártak kinn Amerikában ún. nyári diákmunkán, de nem csábította őket el a Nyugat. 59 éves vagyok, jó lenne fenntartani még a termelést. Adósságunk nincs, a kuncsafti kör ki van építve. A behozott búzát mindig helyben kifizetjük.

– *Mi a kisvállalkozás fennmaradásának titka?*

– A takarékoság is. Mi más kölcsönhöz soha nem folyamodtunk. Nem lehet ugyanis előre látni, milyen lesz az év. Problémák olyankor jelentkeznek, mikor sok eső esik és kicsirázik a búza. A kezdeti fázisban alig látszik, ha a búza csirás. A liszten semmi sem látszik, de olyan enzimatikus folyamatok indulnak be, hogy a pékek számára használhatatlan. Előfordult, hogy visszahozták. A búza árának alakulása is rapszodikus. Itt nem érződnek a párizsi búzatőzsde árai. Harmadik gond a búzamaffia. Aratáskor nagy tárolókapacitások birtokában felvásárolják olcsón a búzát, és később ők szabják meg az árat. Nekünk kicsi a raktárunk, emiatt sokszor zsonglőrködünk, magasabb árat vagyunk kénytelenek fizetni.

(2012 márciusában)

Mintha Svájcban...

Müller Zoltán – bükszádi tehenes gazda

Tejjel folyó sikettörténet cím alatt jelent meg hat évvel ezelőtt riportom a bükszádi Müller Zoltán tejgazdaságáról. Ami azóta történt a portáján, az mindenben igazolta a sikertörténet minősítést, mivel a ma 39 éves gazda olyan szintre tudta fejleszteni tehenészetét, hogy az már termelői teljesítményben összevethető azzal a svájci farméval, melyet sok más háromszékihez hasonlóan, tapasztalatcsere során ismert meg. Különösen szerencsés lépése volt még 2004-ben, tehát az uniós csatlakozás előtt az, hogy a volt termelői szövetség vagyonából megszerezte magának a négy istálló egyikét, ezzel mintegy kiszabadítva gazdaságával együtt munkakedvét is a hagyományos háztáji termelés kalodájából. No, de mit is mesélt az alpesi ország tejgazdaságáról, s az ott szerzett tapasztalatokról, melynek oly sok hasznát vette a havasalji Bükszád viszonyai közt? És hogyan sikerült, sikerülhetett egy székelynek másfél évtized alatt elérnie azt, amihez az Alpok alján sokkal több idő, egy bőkezű jóléti állam és annak külön mezőgazdasági programjai kellettek?

Álomországi kostoló

Svájc nagy élménye volt, egy hatvan tehenes tejgazdaság állatait kellett ellátnia pár hónapon keresztül, beletanulhatott tehát az ottani munka stílusába, de szakértelmébe is. Íme, mit mesélt 2006-ban:

– Még gyerekpénzt is kaptam Svájcban, mert nős voltam és a kislányunk megvolt: négymillió lejt, egy hónapban összesen 1470 frankot, olyan 35 millió lejnek megfelelő összeget. Megfizethetetlennek a tapasztalat bizonyult. A Zürichi-tó mellett a síkvidéken feküdt a farm, a gazdának 60 fejőstehene, 20 növendékállata és 20 borja volt. Szabadtartásban, azaz az állatok szabadon jártak az istállóban, csak a növendékeket csapták ki a legelőre. Nekem reggel-este csak az volt a dolgom, hogy etessem az istállóban a többit. A fejést a gazda apja végezte, azt mondták: a tej-

ből kapják a pénzt, azt nem bízhatják másra. (...) Itt, akik nagyban gazdálkodunk, elérjük a 28–30 literes napi átlagot egyes teheneknél, neki egyik tehene 42 liter tejet adott, nálam most van egy 32 literes. Viszont az össz-átlag ott is csak 20–22 liter volt naponta. Mit adunk enni: nem éppen azt, Svájcban a gabona kevesebb, ott inkább fűsilót kapnak, az nálam kevesebb. Én hozom a sörgyári maradékot Csíkból, azt olcsón megkapom, besilózom, télen feletetem, melléje gabonasilót kapnak, törrökbúzát, a napraforgót megveszem, örölkő árpat, tritikálét, zabot a napi abrakba keverek premixet, vitamin kiegészítést, adagolva, attól függően, melyik hány liter tejet ad. Svájcban legtöbbször ketten csináltuk, másfél óra alatt végeztünk vele. Itthon többbe kerül, nincs annyira gépesítve, de két és fél óra itt is elég. Ott gépesítve van a fejadag kihordása, vákuummal működő gép, a silót egy nagy hordóból kiszippantja, azt egy szalag behozta, s én a villával szétosztottam. A trágya kihordását és gyűjtését is gép végzi. A szabad tartás előnye: az állat trágyája mind egy helyre kerül, mert másutt eszik, és másutt fekszik, tehát könnyen kitakarítható. Másik előnye annak, ha nincs megkötve: könnyebb észrevenni, melyik üzekedik és mikor, s idejében beondózhatja az ember. Mivel mozoghat, a szervezete természetesebben működik, a ciklusok jobban követhetők. Igaz, külön fejadag nincs, mindig előttük kell az étel legyen, mindenik annyit eszik, amennyit akar és akkor, amikor akar.

2006-ban azt remélte, bevezetheti némi beruházás által a szabad tartást saját tehenészetében is.

Saját keresztezés

Ugorjunk hat évet. Változott a felvásárló.

– Itt, lakóháza alagsorában akkor tejcsarnok volt, a Danone hűtőtankot telepített ide, önök jó páran akkor neki adták le a tejet.

– Igen, azóta átálltam a Covalacthoz, a tank most a szomszédban található. Sokaknak nem volt fejőgépjük, emiatt mire beért a legelőről a tej, már nem felelt meg, hiába hűtöttem. Most másképp van, mindjárt

elmondom. Múltkori beszélgetésünkkor még törlesztettem az istálló részleteit. Azóta kicsempézett fejőházat rendeztem be egy Sapard-pályázat segítségével. Hetvenezer euró értékű volt, egy kicsi traktor is benne. A kötött tartásról áttértem a szabad tartásra, miként Svájcban láttam. Nyakfogót szereltünk fel a teheneknek, azaz ha bejön a tehén, és lenyúl az ételért, bezárja, elkülöníti saját magát. Egyik a másik előtt nem eszi el a takarmányt. Ott maradnak, míg valamennyit ki nem engedjük. Annyiban különböznek az árkosi állapotoktól, hogy az enyimek nincsenek bechipezve, mert a chip az én fejemben van, azaz én tartom számon, melyiknek mi jár. Úgy ismerem őket, egy csordából ki tudnám választani valamennyit! Átalakítottuk az istállót, kivertük a jászolokat, újrabetonoztuk, s küjjel építettem etetőt. A második pályázaton gépeket vettem, etető pótkocsit, mindent, mert most gépről szórjuk a takarmányt. Fejni hatot fejünk egyszerre, megnyitjuk az ajtót és hat bejö. Amelyiknek több a teje, igyekezik, hogy minél hamarabb legyen megfejve. Mihelyt beindul a gép, beindul náluk is a reflex. Maguktól eléjőnek. Feszül a tőgyük, és kellemes számukra, ha megszabadulnak tőle.

– *Már a múltkor hasznát vette, hogy községben a mesterséges ondózást maga végezte. Hús és tejhasznosítású fajtákkal rendelkezett.*

– Azóta is egyvégtében keresztezem őket. A német pirostarkára reamegyek a piros Holsteinnel, utána a piros Holsteinre reamegyek a német pirostarkával. Úgyhogy vegyes, tej- és hús hasznosításúak az én teheneim. Igen, az én ötletem volt, azért vezettem be, mert a német pirostarka tőgye egy idő után deformálódik, az első tőgynegyedek nagyobbak, a hátsók kisebbek lesznek, kevesebb bennük a tej, és emiatt fejéskor nincs szimmetria, begyullad a tőgy. A Holstein-félénél ez nem történik meg. Eladni csak azt adom el, amelyik kiöregszik, vagy valami bajuk van, tőgyszerkezet, meddőség, ilyesmi. Tavaly ősszel adtam el növendékeket is, mert banki tartozásomat kellett kifizessem. Azelőtt a teheneim olyan 450–500 kilósak voltak, most elérik a 850-et, de 650-nél kezdődnek. *Mennyit élnek?* Hát, ahogy az évi tejhozama nő, úgy csökken

az élettartam. Azelőtt, ha 15 litert adott egy nap, tizenkét év múlva is még tehén volt. Most már nyolc év után vége, lestrapálja a nagyobb hozam. A napi átlagom egy tehénre hús–huszonhárom liter, de van, amelyik 40 litert ad. Egy olyan három éve nem vásárolok tehenet. Egyet vettem, de a többiek majd megölték, mint idegent. El kellett adnom. *Leromlani?* Én a fajtát örökké javítom. Annak idején ondóztam 10 lejes spermával, ma 15–20 lejessel, áldozok rá.

A húsnak nincs ára

– *Ház mellett ma pár tehén tartható, maga még idejében kiköltözött a hús tehénével a faluból. Azt mesélte, hattehenes gazdát Svájcban is látott és úgy vélte, kisebb gazda mindig lesz. Mi több, azt tervezte, hogy leadja a borjait nekik, felesleges tejükkel felnevelhetik őket, mondotta.*

– Most is működik, de másképp. Én a tejjre megyek, nem a hústermelésre, ezért a bikaborjakat már kiskorukban értékesítem. A régi néhány tehenes gazdák kiidőszödtek, s aki még tart közülük, azoktól is mind azt hallom: még ezt a rend borjat kiviszem, de utána lemondok róla. Fiatalok pedig kevesen álltak be, Torjáról ismerek vagy kettőt. A húsnak nincs ára, ráadásul a felvásárlók százkilós korában viszik, pedig akkor kezdődne a hizlalás, és 250–300 kilósan lenne érdemes eladni. 100 kilós koráig a legnehezebb felnevelni, de ha nem adod oda, akkor, a nyakadon marad.

– *Háromszor akkora az állománya, mint régen.*

– Sokat szaporítottam az utóbbi három évben, és a legjobbakat tartottam meg. Úgy tanultam a svájci gazdától, hogy minden tíz tehén után meghagyunk hármat. Egyet, mert kiöregedik a másik, azt cserélni kell. Egyet a betegségekért. Úgyhogy egy marad meg szaporításra.

Vaddisznók a szántáson

Ezt követően megjártuk magunk a telepen, az egykori „téeszistállók” mindenikében intenzív tejtermelés folyik. A falu három nagyobb tehenészete egymás szomszédságában található és korszerűnek nevezhe-

tő, a negyedik valamivel kisebb és még hagyományos módon termel. Hatalmas befóliázott takarmánybálák a kapu mellett, az istálló bővítése pedig épp folyamatban, már megépült a második sor is. „A fóliázót a második pályázattal szereztem be, friss fűsilót készítek, nagyobb a tápértéke, nem szénát eszik a marha. Ezen kívül törökbúzasilót is készítek. Én természetem, hogyne. Odaki is így etettek. A baj a vadakkal van. Mindent bé kell villanypásztorozni, különben kitúrja a vaddisznó a kukorica vetőmagot. Ahogy láttam, kitúrták, másnap álltam neki, és cövekeket vertem le, rá a villanypásztorra, akkumulátorról táplálom. Régebb csak akkor kellett villanypásztorozni, mikor csöves lett, most már az első perctől védeni kell a vetést. De eredményes a módszer. Korábban hiába világítottam, csaptam zajt, burrogtattam, megfutották magukat, és mindig visszatértek. Szóltam a vadászoknak, jöttek, lövöldöztek. De hiába őrzik ma, ha holnap nem jönnek. Ha éjjel kettőkor elmentek, a disznók reggeliben úgyis kitúrták”.

A vadak erdőben tartása hát máig megoldatlan Márpedig addig rendes vadgazdálkodásról beszélni, amíg ezt csak a bekerített vadaskertek tudják megtenni, nem lehet.

Müller Zoltánnak különben két munkakönyves alkalmazottja van, egyik traktorista, a másik állatgondozó, reggel fél hattól nyolcig, este öt-től hétig tart a munkaidő. A gyógyszeres kezelést a gazda maga végzi. „Mindenütt ott kell legyek, én kell mindenhez értsek a legjobban”.

A takarmányt maga termeli meg nyolcvan hektáron, ebből negyven szántó, a Mopaco kenyérgyártól jó minőségű korpát vásárol, kalciumot, szódabikarbonátot kever bele, az állatorvossal megbeszélte a recept szerint készíti el. Megszabott mennyiségű búzát, fűsilót stb. kap egy-egy tehén. „Meg vagyok elégedve velük, tíz tehén 30 liternél is többet ad naponta.” Az istálló be van kamerázva, otthonról is figyelemmel kísérheti, ha egy tehénnek ellenie kell. A tejminőséggel nincs gondja, a rendszer teljesen zárt, a fejőgépből a tej egyenesen a hűtőtankba jut, a levegővel nem is érintkezik.

Jogi státusa szerint a gazdaság ún. egyéni vállalat (intreprendere individuală), mert a korábbi PFA (jogi státusszal rendelkező fizikai személy) csupán családi munkaerőt foglalkoztathatott. Adóterhei ma sem nagyobbak, állítja.

A kisfiú dolga

És a család?

Nos, a feleség állami állását elveszítette, most főkönyveli a cég kiadásait és bevételeit, „de a traktort is úgy vezeti, mint a kicsi kocsit. A jövedelem ma valóban nagyobb, de ahogy nőtt, úgy nőtt a hitelállományom is. Örökké volt törlesztendő kölcsönöm. Ahogy havonta megkapjuk a tejpénzt, húzunk egy vonalat. Ha marad valami, abból költünk, ha nem, hallgatunk. *Nyarylui?* Minden évben elmentünk valahova, testvéreim külföldön élnek. Tengeren, Parajdon, a kisfiú miatt. Mindig azt terveztem, fejlesztem a gazdaságot, és akkor kevesebbet kell majd dolgozni. Most már látom, több a gép, de a munka csak maradt. De én ezt szerettem. *Szüleimtől – állami alkalmazottak voltak – mit örököltem?* Főleg az állatok szeretetét. S a földet. Én is fogok nyugdíjat kapni, fizetem azt is, a magánnyugdíjalapot is. *A fiam?* Karácsonyra 900 darabos legó játékot kapott, estére kirakta. Persze, hogy azt szeretném, ha ő majd átvállalhatná a gazdaságot. Már rakja a traktor után a vetőgépet, ha azokkal játszik. Én büszke vagyok arra, hogy gazda vagyok. Miért legyek alkalmazott, ha lehetek a magam ura is? A fiamnak örökké azt mondom: egy fokkal magasabb kéne legyen a képzettsége, mint az enyém. Mérnök vagy ilyesmi. A diploma fontos az életben, a műveltség onnan jön. *Hogy ne neveljem úrnak?* Hát nem is. A nyáron ki volt adva neki, a kislány is besegített, hogy amikor a tehenek eleszik, amit elérnek, akkor a többit oda lökdösse eléjük. Naponta kétszer kellett bemennie, ez volt az ő dolga.

(2012 januárjában)

Beablakozni Európát

Miklós Ervin – a nyílászárókat gyártó sepsiszentkirályi üzem igazgatója

Szó szerint igaz, hogy világra nyíló ablakok készülnek a sepsiszentkirályi Fenestela 68 Rt.-ben, a kétszáz fős üzem ugyanis húsz százalékban kivitelre termel. Drága, de jó! Jó, de drága! – Miklós Ervin fiatal menedzser és társtulajdonos szerint ez a két alapvélemény hangzik el a leggyakrabban nyílászárókkal kapcsolatban, s ismerjük el, e vélekedés tulajdonképpen reklámnak is beillik. A gyáron végigsétálva, meglep a felszereltség korszerűsége, a helyiségek kihasználtságának racionális volta, az, ahogy minden igény kielégítésére felkészültnek tűnnek. Egyik helyt műemlék számára készül egy kapu – egyedi darab, századok legművesebb tudása kell a reprodukcióhoz, másutt sorozatban készül a fakeretes hőszigetelt ablak – a Fenestela leginkább utóbbira kap rendelést. Míg a városban a „népesség-katonaság” az olcsóbb műanyagkeretes „termopánt” keresi, mert azt tudja megfizetni, ők az igényesebb vásárlót is ki tudják elégíteni.

Kint vannak a vízből

– *Legutóbbi híradásunkkal kell kezdenünk: munkabeszüntetésről, fizetési nehézségekről számoltunk be húsvét tájt, igaz, azt is tisztáztuk, nem a gyár piaci helyzete rendült meg, más történt.*

– Ennek rövid története az – kezdi a 36 éves, csíki születésű közgazdász-igazgató, aki bukaresti tanulmányok után telepedett le Sepsiszentgyörgyön, és az alapítástól egyik vezetője az üzemnek –, hogy indulástól iparkodtunk kiaknázni minden lehetőséget, és 2008-ban egy másfélmillió eurós összeget pályáztunk meg fejlesztésre. 2010-ben döntöttünk úgy, hogy nyertes pályázatunkat kivitelezzük. Ez úgy megy, hogy a gépeket saját pénzből megvásároljuk, az elszámolási dossziét letesszük, és a 60%-os visszatérítendő részt kiutalják nekünk.

Nos, ez elakadt, 2011 júliusában leadtuk a papírokat, és csak 2012 májusában utalta ki az állam a nyolcszázezer euró első részletét. Figyelembe véve az cég évi kétmilliós forgalmát, ez nagyon nagy összeg. A törlesztés nagyot csúszott, ez okozta az átmeneti nehézségeket, de azóta kint vagyunk a vízből.

– *Elvonultak a viharfellegek?*

– Nem is voltak. Tudni kell, a Fenestela 90%-os tulajdonosa Nobilisz Kristóf, tőkeerős, nagyon gazdag magyarországi természetes személy, aki e beruházását mindig úgy kezelte: álljunk meg a magunk lábán! Fizetéseket ezért semmi szín alatt nem szabad hitelekbe vagy tulajdonosi tőkéből folyósítani, a béreket a cégnek magának kell kitermelnie. A csődveszély tehát egy pillanatig sem állt fenn.

Egy érdekes magyar befektető

– *A séta és a régi bútorgyárral való összehasonlítás meggyőzőtt, hogy ultramodern a berendezés mind az asztalosműhelyben, mind a festődében, a ragasztórészlegen vagy a szárítóban.*

– Minden európai szintű minőségnek felel meg. A beruházásnál abból indultunk ki, hogy a hazai előnyöket kell kihasználnunk, tehát az itteni bérszínvonal alacsonyabb voltát. Nem gépsorokat vásároltunk tehát, hanem egyedi gépeket, melyekhez több munkaerőre van szükség, viszont ezáltal rugalmasabb az egész rendszer. Kevés ekkora létszámmal működő gyár van a környéken, vagy nincs is. A kontinensen is e felett már csak a három-négyezres kombinátok találhatók. Csodálkoznak is ügyfeleink, azt kérdik tréfásan: be akarjuk ablakozni Európát? Sok ablakgyár leállt, nem egyszerű a feladat. Régi vevőink tudják ezt. Csak rendelésre lehet gyártani, és mi extra minőségre törekszünk, ne legyen gond a csukódással, ne a szavatossággal. 150 tényezőnek kell egybevágnia, hogy mindez teljesüljön. Több fajtá összeragasztásakor – így nem hajlik el – számít a deszka, a ragasztó, a szárítás hőfoka és a nyomás a présben – és még sorolhatnám.

– Tömbházaink tömve még mindig a hetvenes-nyolcvanas évek fát alig látott, pfl-vel borított és merevített, kritikán aluli ajtóival, rosszul záró ablakaival...

– Ez számunkra piacot eredményezett, de azok gyártása is folytatódik különben. Ennek ellenére a Fenestela az ár–minőség versenyben megállja a helyét. Persze, aki extrázni szeretne, annak többbe kerül. A műemlékek tatarozásakor pedig újabb száz évre készülő kapu esetében nem az ár a döntő, hanem a kivitelezés milyensége.

– A magyar tőke eddig nemigen váltotta be a megyében a hozzá fűzött reményeket, a műanyaggyárat például leszerelt otthoni gépekkel látták el, azóta, persze más okokból is, de csődbe is ment. Érdekelne üzletvezetésük mikéntje, a beruházás története.

– Mai helyzetünket az magyarázza meg leginkább, hogy fő tulajdonosunk nem ebből él. Mióta az alapkövet letette, még bővítette is a tőzrstőkét. Cégünk fennállása, tehát 1997 óta osztalékot egyetlen egyszer sem adott. Innen senki el nem vitt egy lejt sem osztalék címén a 15 év alatt. Amit megkerestünk, azt mind cégfejlesztésre fordítottuk, mi több, ha meg tudtuk indokolni, ahhoz még hozzátett a főtulajdonos. A céget annak idején Galbács Pál és a veje alapították, eleve ablakgyárnak épült. Ők döntöttek úgy, hogy a sok magyarországi hasonló profilú üzem mintájára itt is létesítenek egyet, mivel a nyersanyag és a képzett munkaerő – a Mobila csődbe ment – helyben megvolt. A Fenestelának nyújtotta 1997-ben a LAM talán legnagyobb kölcsönét, 82 ezer eurót. Ahogy adták, az segítségnek is nevezhető. Pláne, hogy utólag a kamatját is meg tudtuk támogatatni, úgyhogy szinte fehér hitelnek nevezném. 1998-ban érkezett meg az első gépcsomag, ezt teljes egészében a LAM-hitelből vásároltuk. Az épület a kukorica-betakarítás után zöldmezős beruházásként épült '97 őszén. Nagyon helyesen, Nyugaton is kiviszik a városból az ipart. A beruházás során kiderült, az épület befejezése is többbe kerül, gépekből is kell még. Akkor szállt be Nobilisz: tőkeemelés, új részvények kibocsátása, meggyvás. Galbács végül a legutóbbi

fejlesztéskor, két éve vált ki. Bankhiteleinket, gépvásárlásunkat mind a magyar tulajdonos szavatolja, megvan az a gazdasági háttér, amely a biztonságunk felől kezeskedik.

A LAM szerepe a cég felfuttatásában

Fontosabb munkálataink, a szovátai Danubius Szálloda vagy a csíkszeredai Fenyő Szálloda nyílászárókkal való felszerelése a cég akkori méreteihez képest nagyon nagynak számítottak, s ezeket ugye előre kell finanszírozni, későn fizetik ki. Most is van, amit kilencven napra fizetnek, az államnál is kilencven nap a határidő, ebből nem lehet lealkudni. Előfordult, hogy a LAM egyéves hitelt nyújtott, ami újabb segítség volt. A bankoknál sokkal nehezkesebben megy. Mostani beruházásunkhoz például egy éve folyik a tárgyalás a bankkal, holott annak 60%-át az államtól visszkapjuk, a többi 40%-ra pedig hétéves kifizetési idővel bankhitelt veszünk fel, azt egymillió körül már nem adják könnyen. Ezért is sajnálom, hogy kinőttünk a LAM-ügyfelek köréből, ők ugye inkább a kezdeteknél tudtak támogatni. Namost, mi lépésről lépésre haladunk. Láttuk, miként jártak el azok, akik millió eurókat befektettek, és a cég utána vagy ment, vagy nem. Ebben az iparágban közülük sokan csődöt mondtak. A nulláról kell indulni, előbb alapszakemberek kellenek, utána egy vezető, majd bővíteni kell újabb szakemberekkel, akik betanítják az újabbakat. Ezzel telt el tizenöt évi kökemény munkánk, ennek köszönhető, hogy a kétszáz alkalmazottból legalább százötvennek megvan a biztos munkahelye a cégnél. Felsőfokú képzettségű 28 emberünk, ebből mérnök tizenegy, közgazdász kilenc. Nem spóroltunk az emberállományi befektetésen, minden munkakörben van betanuló emberünk, így vagyunk képesek a céget továbbfejleszteni. Már tudjuk, 2016-ban mi vár ránk. Nagyságrendileg a 2011-es évet szinte kétmilliósz eladással zártuk. Beruházásunk üzembe lett helyezve és működik. Ma már öt-hatmilliósz kapacitással rendelkezünk, ahogy a piac engedi, bővíteni fogjuk a termelést. Havonta

egy köbméter per alkalmazott a felhasználásunk, amire azt szoktam mondani: ha mindenki így állna, a Székelyföldön nem lenne munka-helyhiány.

Feldolgozás és restaurálás

– Kiemelném érdemüket, hogy ahol ma legfeljebb fűrészüzemekben él a faipar, Önök a feldolgozóipart támasztották fel.

– Nem feltámasztottuk, hanem új vonalon indultunk el, mely teljesen elütött a korábban bejáratottól. Embereinknek is az előrelépéshez fejlődniük kell, egy technikai igazgatónak előbb öt év alatt a gyártás minden csínját-bínját ki kell tanulnia, más beosztásban. Bármelyik alkalmazottal szemben egy éven át az elvárásunk a tanulásra vonatkozik. Fel is hígult némileg az állomány a tavaly, amikor kibővítettük a létszámot. Tavaly januárban a krízis hatására optimalizáltuk a tevékenységünket, hogy fennmaradhassunk. Drasztikusan visszaesett ugyanis az építőipari kereslet. Mi ennek ellenére nem csökkentettük a termelést, minden évben tudtuk növelni. Januárban 115, decemberre 215 alkalmazottunk volt. Úgy számítom, egy évig, amíg betanítjuk, az új alkalmazott semmi hasznót nem hajt, csak utána. Emiatt is szorultunk meg átmenetileg az év elején. További növekedésünket az exportra építve kívánjuk elérni. Németországban ötcsillagos szállodához szállítunk nyílászárókat, Budapesten a Vigadó és a Zeneakadémia felújítása vár ránk, Szentgyörgyön a megyei könyvtár. Befejeztük a csíkszeredai Márton Áron ablakainak kicserélését, amely másfél éves projekt volt. Számunkra a több százazres munkálatok nyújtják a támaszt, ebben kevés a konkurensünk belföldön, ilyen felszereltségű talán nincs is, bár nagyságrendileg azért akad vagy tíz. De a zeneakadémiaihoz hasonló komplex munkálatot – restaurálás plusz félig új és teljesen új termékek gyártása – más nem tud felvállalni.

A LAM mint katalizátor

Visszatérve a LAM-ra, Miklós Ervinnek eredetei meglátásai vannak:

– A LAM Alapítvány cégünk, de a régió esetében is tulajdonképpen amolyan katalizátor szerepet játszik mindenekelőtt. Megértik az indulók jó ötleteit, átlátják, van-e annak jövője vagy sem. Lehet-e itt és hogyan faipart csinálni, például és milyen szinten. Viszonylag rugalmasan kezelik a kéréseket, ügyelve persze a biztonságra, de gyorsan készpénzhez tudják azt juttatni, akinek főleg erre van szüksége. A mai világban külön érdem, mert nagyon nehéz hozzájutni. Nincs a környéken olyan tevékenység, amit vezetői ne tudnának felmérni. Olyan információkkal is rendelkeznek, ismerik az emberek jelenét, múltját, számít a személyes bizalom. Tudni kell továbbá, hogy Hargita és Kovászna megye mindig is az élen járt a lakossági hitelek törlesztésében. Nekem is így tanították: Székelyföldön szegény nem megadni a tartozást. Az üzleti erkölcs szilárdabb talajra épül, ezt a LAM fel tudta mérni és képes volt értékelni.

(2012 májusában)

Szabad tartás

Puczirák Miklós – a LAM-tangazdaság bérlője

Úgy jött ki a lépés, hogy beszélgetésünket LAM-tangazdaság bérlőjével pár éve – egy héttel az esküvője előtt – ejtettük meg, s alighanem besegített a riporternek a körülmény, hogy az akkor 31 éves Puczirák Miklós amúgy is mérlegvonó hangulatban volt, készülvén arra a kiteljesedésre, melyet minden ember a házasságától remél. A szembenézés az eddigiekkel tehát amolyan esküvői nászajándék is, mellyel magamagát lepte meg az ifjú pár. Legyen részük minden jóban és örömben, terveik teljesüljenek, kísérje őket útjukon a boldogság s a munka megérdemelt elégtétele!

Ez annál is inkább kijárna nekik, mivel a gazda élete esélyszegény feltételek között indult.

Megjegyzés: az interjú, egyedülként a kötetbeliek közül, öt éve készült, a tangazdaságot ma is Puczirák Miklós bérlő és vezeti hasonló feltételek mellett.

500 kiló pityóka

– Négy éves voltam, mikor édesapám meghalt. Édesanyám nevelt fel. Sorsa nem volt könnyű, de útnak indított. Egy gyermek sem tudja megköszönni a szüleinek, amit érte tettek, de nálunk többről volt szó. Később értettem meg, visszagondolva: állj meg, az én anyám 30 évesen maradt özvegyen három gyermekkel a nyakában! Inkább bánat volt az ő fején is, mint egyéb, de iskoláztatott. Én nem szerettem annyira az iskolát, mindig valami egyebet szerettem volna csinálni. Mindig futballista szerettem volna lenni, sose gondoltam, gazdálkodni fogok. Miután a gépészetiben (a sepsiszentgyörgyi Puskás Tivadar Szakközépiskola és Szakmunkásképző) elvégeztem a három éves szakiskolát, az osztályfőnök marasztott, megbírom a líceumot. „Jaj, tanárnő, alig várom, az iskolát végezzem el!” Azt mondtam, az lesz a legszebb születésnapom, mikor

nem kell iskolába járjak. Mert pont szeptember 15-én születtem... A magam gazdája akartam lenni. Édesanyám, hogy inkább gyárba szegődjek el! Legyen egy munkahelyem! De én Sztáncsuly János nagybátyámra támaszkodtam, aki apám helyett apám lett. Ma is, ha valami bajom van, s a telefonba beszélok, létezzetetlen, hogy ne segítjen. Mi történt? '93-ban elvégeztem az iskolát, rögtön munkanélküli lettem, és megkaptam a segélyt. Kilenc hónapig folyósították. Fizetésem azóta sem volt soha. Lakott egy kertész Kökösbén, ahol élünk, mintagazdaságot vezetett, s annak a fiától megvettem 500 kiló csíráztatni való pityókát. Ládástól, mindenestől, a somerpénzem (munkanélküli segély) éppen ütte annak az árát. Nagypám ideadott 18 ár földet, s elültettük. Akkor láttam ősszel, mikor kiszedtük, hogy három szekér pityóka lett belőle. S onnan jött az egész. Egy szomszédtól béreltem 70 ár földet, azt műveltem vagy három évig, közben nagybátyámnak segédkeztem. Attól arrafelé megszerettem a dolgot, és saját magamon tanultam mindent meg. Nagybátyáméknál voltam napszámos, de szinte családtagnak számítottam. Mikor '94-ben elvittek katonának, négy hónap után visszahozatott Szentgyörgyre, ma sincs belényugodva, örökké kérdi, hogy bírom azt a sok munkát. Mert ő akkor 20 hektárt művelt, s mesélte, belé volt sokszor zavarodva. '95-ben leszereltem, s '98-ban beiratkoztam a LAM-hoz, 2000-ben kimentem Svájcba. Maradt itthon 80 ár búzám és másfél hektár pityókám, nagybátyám végezte el, amíg én odavoltam.

Vigyázz, mint a sajátodra!

– Szerencsés helyre kerültem. Akikkel voltam, mind panaszkodtak, sokat kellett dolgozni, mondták. Nekem nem kellett sokat, mert én itthon annál többet dolgoztam. Annyi, hogy a program az program volt. Disznóhizlalással foglalkozott a gazda, felnevelt évente 3000 darab disznót. A gazdám megvett 30 kilométerre még egy istállót, azt be kellett indítani, ezért a régít nagyjából rám bízta. Volt vagy 50 malacos gölye s a hízók. Hetente elvittek 15–20 darabot, az egész körforgásban volt.

Nekem, ha pénzem volna, most is disznót nevelnék. (Sose akartam tehenéskedni, de egy éve ezt csinálom, s most ez érdekelt.) A disznóknál önetető volt, beletettem a lisztet, az mindig előtűk volt, örökké ettek. Száz méterre feküdt a háztól. Bűdös? Akinek bűdös, annak egy kilométerről is az! Az állatok alatt rács, oda a trágya behullik, s azt időnként kihúztatják. Télen nem szabad kihordani, mert a nitrogén bemosódik a talajba, és a talajvizet megfertőzi. Mi azt hisszük, a természetet ingyen adta valaki. Ott kinn mindenki úgy vigyáz a természetre, mintha a sajátja volna. Ahogy én vigyázok a házban, egy szemét ne essen le, ők úgy vigyáznak a mezőn még arra a parcellára is, amelyik nem az övék. A tanulóknak eleget mondom reggeltől estig: a mocskot ne dobják el! Ugye, a házban sem dobjuk el! A legnagyobb baj az, nem szeretik a rendet. Nem az enyém – odaöntöm. Szidják a múlt rendszert, de akkor terméketlen földeket tettek termékennyé. Most arra sem vagyunk képesek, hogy kitakarítsuk a csatornákat, amelyeket akkor ásattak. Beléöntik a szemetet, a talajvíz nem tud lehúzódní. A víz felgyűl, áll, nem tudsz rámenni a géppel, s nem lesz termés, mert későn vetettél.

Nem félni a dologtól

Miklós utolsó szavain látni, a pedagógia második szenvedélyévé vált, szerepköre a tangazdaság élén a nevelésre is kiterjed. Hogyan lett belőle farmvezető?

– Akik pályáztak rá, amikor meglátták a körülményeket, állítólag viszsza léptek, illetve egyik csak a az állattenyésztést, másik csak a növénytermesztést vállalta volna. Ez lehet csak szóbeszéd, magam nem voltam jelen. Engem azért is szemelhettek ki, mert volt hitelem. Az történt, hogy amikor Svájcba hazajöttem, keresetemből vetőgépet akartam venni. Az akkor 40 millió lejbe került. Én sokalltam, de belementem volna. Nagybátyám más véleményen volt: szó sem lehet róla, egyszer vegyél lakást a fejed fölé. Így vettem Szentgyörgyön egy tömbházlakást, az a mai napig megvan. Nagyon jól fogott, mert kiváló fedezet. Attól arrafelé

a LAM-tól minden áldott esztendőben kölcsönt vettem fel. Mit vásároltam? Vetőmagot, műtrágyát, ilyesmit. Sikerült eljutnom a két hektártól a száz hektárig, most annál is több van, megmaradtak a bérelt kökösí földek, saját tulajdonomban van nyolc, s az alapítvány harminc hektárját is művelem. Gép? Nagybátyám a gazdálkodást abbahagyta, a gépeit ideadta nekem. Traktorom volt, aztán én is besegítettem másnak, az visszasegélt. Mikor eljöttem otthonról, hatvan disznóm volt. Időközben jöttem rá saját tapasztalatból, hogy a disznótenyésztés jövedelmezősége hullámzik. Egyszer nagyon megéri, másik évben ráfizetéses. Bizonyára másnak is nekifogtam volna, mert nem félek a dologtól, de akkor kínálkozott ez a lehetőség. Benedek H. Jánost polgármesterré választották, át akarta adni.

A tangazdaság

Miklós az alapítványtól szép lakást kapott, azt berendezte, ott alapított most családot. Mi minden tartozik a gazdasághoz?

– A gépek egy részét vettem át, a többi rossz állapotban volt. Átvettem 42 szarvasmarhát, abból 22 fejőstehenet, mára felszaporítottam 58-ra (2012-ben már meghaladja a százat az állatállomány), abból 29 a fejős. Legalább 40-nek kellene lennie, hogy jövedelmező legyen. Bérbe vettem a farmot, ugyanannyit fizetek, mint bárki, s a bérköltség 20 tehén után is annyi, mint 40 után. Az alapítvány és az egyház 30 hektár földje is idetartozik. A baj az, hogy a mai román traktorokkal nem tudok kedvem szerinti munkát végezni, megkésünk például az őszi szántással. Ezért szándékszem egy legalább 140–150 lóerős traktort venni – Szépmezőn láttam a Kézdiről idejött Becseknél (Becsek László) és Prázsmáron is –, mellyel háromszor annyit lehet elvégezni. Egy ún. frézás vetőgépet lehet rákapcsolni hengerrel, melynek legalább három méter a munkaszélessége. Vagy egy négyvágatú forgóékét. Különbön ülhetsz reggeltől estig a mezőn és 2–3 hektárnál többre nem jutsz. Nem mindegy, hogy tíz nap alatt végzek vagy egy hónap alatt. Az új

traktoron a munkakörülmények is mások, ráadásul pozitív energiával töltödsz fel, ha felülsz rá. A román ócskavashalmaz csak visszafog. Van egy 1200 literes permetezőm, abból is a nagyot szeretem. A LAM csak újat enged venni, s a támogatásból csak kisebbre futotta volna. De a gép akkor is meglesz, bár most a tavaszi munkálatok emésztik fel a pénzt, szinte egymilliárd kellene hozzá, ha az üzemanyagon és műtrágyán kívül a vegyszert, vetőmagot stb. nem tudnám részletre beszerezni, őszi végleges törlesztéssel..

A fordított világ

A gazda oktatómesterként a gyakorlatra beosztottakkal is foglalkozik.

– A mostaniak főleg a fejési műveleteket, a higiénéiát, a takarmányozást sajátítják el, ezek moldáviaiak, nem is mennek haza hétvégén. Április 1-jétől jönnek a mieink, hetente öt személy, az idénymunkálatokba is bevonom őket, vetés, szénacsinalás stb. A tudásom főleg tapasztalati, ezért tudok a kérdéseikre válaszolni. Fegyelmet kell tartani, reggel felkelni idejében, s betartani a technológiát. Az istállóban van két alkalmazott is. Az épületet az alapítvány építtette, korszerű és jó. Van, aki kifogásolja, hogy túl magas és hideg, de téved, illetve a korszerűtlen kötött tartás szempontjából bírál... Nálunk szabad tartás van, amihez nagyobb hely kell és rengeteg szalma. Szalmát begyűjtöttünk és báláztunk legalább 100 millió lej értékben. Az állatok nincsenek megkötve, bent esznek és megjárják maguk a szabad ég alatt a kifutón. Két kifutónk van, egy a fejősteheneknek, egy a növendékeknek. Külön fejőszobában fejünk, géppel. A lényeg itt az automata mosórendszer. Miután megnyomtam a gombot, az adagolja a vegyszert és meleg vízzel kimossa a vezetékeket. Hogy takarmányom legyen, van 30 hektár vetett füvem, lesz az idén 50 körül kukorica, a pityókát még meglátjuk, mennyi s vagy 15 hektár cukorrépa, mert az idén nagyon jól bejött. A földek sok parcellában fekszenek, de csoportosítom őket, hogy ne kelljen egy kultúráért sokat sétáljak. Itt még hiányzik egy takarmányadagoló, egy silóvágó és egy körbálázó. Ezekkel

hihetetlen, de egyetlen ember megoldhat szinte mindent. Visszatérve az oktatásra: távirányítással nem megy, az embernek örökké közöttük kell lennie. S aki maga is csinálja, rögtön ki tudja szúrni, hol a hiba.

– Svájcban sokat tanultam. Ott igaz, fordított világ van, a fiatalok dolgoznak, és az öregek járók turistaként a nagyvilágot. Nálunk, amikor fizikai és szellemi ereje lenne, diszkóba jár az ifjúság, és mindent kipróbál, csak épp a dolgot nem. Az öregek meg addig dolgoznak, amíg bele-döglenek, s azzal vége is mindennek. Még azt láttam Svájcban: a család az család volt. Ott mindenki maga oldotta meg a gondjait, nem ment a szomszédba elbúsulni a dolgát. Mi örökké csak sírunk, kifogásokat kapunk, megoldásokat soha! S emiatt minden gallyra megy. Nos, a svájci tanulságokat kellene átadni a tanulóknak. A tangazdaság elvállalásáról még az utolsó percben is le akartak beszélni a hozzám közelállók. De én láttam, talpra tudom állítani két hónap alatt. Rendet tenni az udvaron, ahol csak a bennvaló két hektár, persze még időbe telik. Pedig az átvétel reggelén a gondozó, akivel megállapodtam, cserbenhagyott. Egyedül kellett nekiállni. Első nap, igaz a borjak is ittak tejet, de csak 80 litert adtam le 16 tehéntől. De a széna megvolt, a siló megvolt, bár nem a legmegfelelőbb. Jöttem az abrakommal, s a tejhozam egyre nőtt: 100, 120 liter, ez ösztönzött. Onnan kaptam életet, hogy a teljesítmény javult. Mára elértük a tehenenkénti átlagos 18–20 litert, ami aránylag jó eredmény.

Miklós még hosszasan részletezné, miben is áll munkája. Azzal bocsát el, hogy a szász gazdákat dicséri, korábban fel kellett volna a székelyeknek figyelni arra, milyen magasak és tágasak a szászok istállói. Micsoda ellentét, ha a székely háztájikban ma is látható szűk, ganébbüzben fuldokló, sötét és alacsony istállókra gondolunk. Miklós szavaival: a tejhozamhoz zavartalan anyagcsere, ahhoz tiszta levegő és mozgás kell, a lekötött, amóniákszagot (szalmiákszesz) szívó tehéntől mit várunk? Bizony nagy kár, véli Miklós, hogy nem tanultak a székelyek többet a szászoktól annak idején, mikor még volt kitől.

(2007 februárjában)

4. A svájci élmény emléke

A LAM-legendárium feloldódása a népi folklórban

A LAM alapítványt sokféleképpen lehet méltatni, mert valóban kovácsa volt a székely falu átalakulásának, annak, hogy magára találjon két olyan nagy változás után, mint amelyet a „téeszvilágnak” széthullása idézett elő a 89-es fordulatot követően, illetve mint amelyet az ország EU-s csatlakozás utáni beilleszkedési imperatívusz követelt meg. Bárhova mentem faluriporterként az utóbbi tíz évben, mindenütt a LAM tevékenységének jótékony nyomaira bukkantam. Hol egy gépvásárlási kölcsön, hol egy tanfolyam kapcsán, de majd minden igyekvőbb gazda megemlítette, mit köszönhet az alapítványnak, s hogy milyen termelői tapasztalatokhoz juttatta a LAM révén kiépített új ismeretség. Szerintem a LAM legnagyobb teljesítménye talán az volt, hogy leszerelte azt az atomvisztikus bizalmatlanságot, melyet mindenféle pénzintézettel szemben táplált a székely földműves, s szerintem nagy kár, hogy e hitelezési tevékenységet a LAM nem tudta bankalapítássá fejleszteni a külső gáncsok miatt, szerencse viszont, hogy a hitelezésről nem kellett lemondania. Másik nagy erénye az alapítvány két évtizedes tevékenységének a külföldi gazdasági modellek megismertetésében játszott szerepe. Ebben is kitűnik a svájci és német segítséggel és együttműködéssel tető alá hozott tapasztalatcsere megszervezése, melyről a gazdák hihetetlenül gazdag élményekkel tértek haza. Az ezekről szóló színes beszámolók valósággal átvették az egykori katonatörténetek helyét a beszélgetésekben, s riporter szerencsém, hogy egy csokorra valót rögzíthettem belőlük. Ott a helyük a nagy népi krónika lapjain.

Íme, egy füzére a svájci élménybeszámolóknak. Az új rend kezdetén Svájc egy korszerű gazdaságvezetés mikéntjére nyitotta rá a székelyek szemét, s adottságai révén egy ajánlott farmmodellt is képviselt.

Kisgyörgy Béla, Árkos:

Napnyugati zárandoklat

Kisgyörgy Béla fiatal árkosi gazda titka abban áll, alkalma volt egy LAM-ösztöndíjnak köszönhetően belekóstolni egy egészen más világ ízeibe, mikor is több hónapot töltött egy svájci állattenyésztő segédjeként az alpesi országban. Napnyugati zárandoklata alatt töltődött fel ma is vallott eszményeivel, a baj csak az, hogy minálunk még egészen másak a feltételek. A költségmegtérülésnél maradva, jellemzőként említi:

– Nálunk az üzletben 18–19 ezer lejes tejért a termelő 6500–7200 lejt kap zsírfoktól és fajsúlytól függően. Ha belépünk az Unióba, mérni fogják az idegentest-tartalmat, a fehérjéket, a baktériumszámot stb., megszabott technológiát követelnek meg. Azt mi képtelenek leszünk betartani. Ha egy tehén 15 litert ad, az kevés. Hogy azt felvidd 25 literre, annyi takarmánylisztet kell megetess vele, hogy akkor már nem éri meg eladni. Svájcban milyenek az árak? Amikor én ott jártam, az ún. hegyi tejért - a tengerszinttől számított 1800 méter fölött gazdálkodóktól e címen vették át - kaptak 4,10 frankot, azaz az átvételi átlagár, ahogy akkor kiszámítottam, olyan 65 és 85 ezer lej között mozgott. Összehasonlításképpen: ott egy liter tej áráért adtak egy liter benzint. Nálunk az ugye 32 ezer ma, azaz négy liter tej itteni árából sem lehetne megvenni azt a liter benzint.

– *Államilag támogatott felvásárlási árról van szó?*

– Támogatott a gazdaság. A tejár nem. A gazdák viszont hatalmas támogatást élveznek. Egy 20 tehenes gazda például 180–200 ezer frankos támogatásban részesül attól függően, milyen tájon található és milyen állapotban van a gazdasága. A 20 tehén mellett ugye 20 borjat lehet nevelni. Egészen magasan az Alpokban is jobb takarmány terem, noha nem műtrágyáznak annyit. Sokan biotrágyát használnak, amit növényekből, gyümölcsökből stb. állítanak elő, az eredmény úgyis jobb, mint nálunk a legszebben termő helyeken.

– *No, de az állam azért fizeti őket, hogy kinn maradjanak a hegyen?*

– Amúgy sem költöznének be, ők a gazdaságukért élnek. Ahol én voltam gyakorlaton, 60 tehene volt a gazdának, s mellettük borjakat nevelt. Minden hónapban vittük a borjakat licitre. Vásárra. Feltettük a kocsi-ra s beszállítottuk a városkába, ahova feljöttek a felvásárlók. A borjakat becsapták a karámba, s kezdődött a licit. „Ez a borjú ezé a gazdáé, ennyi a súlya, alapára ennyi – ki ad többet érte? Egyszer, kétszer háromszor!” Aki megvette, annak a kocsi-jára hajtották fel, s vitte el. Vágóhidasok, más felvásárlók. Hancz, a kisváros amolyan elosztó központja a környező hegyekben fekvő rengeteg kis falunak Oda behordtak mindent, amire a gazdának szüksége lehetett, ott megkapott mindent, oda feljött a vasút, mindenféle lerakat megvolt. Engem a borjúhizlalda kötött le. Ma is azt mondom: ha valaki tudna tartani 25–30–40 kevesebb tejet adó tehenet, s annak a borjait, hét hónapig hizlalva, eladná, a tartás is könnyebb lenne, s jó pénzt lehetne kapni értük.

– *Jobban hasznosul a takarmány?*

– Úgy van. Egyszerűbb a takarmányozás. Mi egy esztendőig is tartjuk a mieinket, s alig érik el a 300 kilót, ott meg 7 hónap alatt 400 kilósra szopták magukat. Persze, legelték a zöld fűvet is az anyjuk mellett, vagy szénát ettek, de végig szoptak is.

– *A legelők? Kaszálók?*

– Mi takartunk is. Olyan meredek oldalakat takartunk, hogy itt meg sem kaszálná senki. Én annál nehezebbeket megkaszáltam és betakar-tam. Mégpedig géppel. Ő szórakozásból kézzel is kaszált, én nem, mon-dottam neki: – Volt abból itthon részem eleget. Ő esős időben kézzel élvezkedett a hegyoldalban ott, ahova géppel tényleg nem lehetett ki-menni. De olyan helyeken kaszáltunk, ahol az ember megállni sem tud, ha nem kapaszkodik a gépbe. Ő szénát nem vásárolt, az mind megter-mett neki. Szalmát, azt igen, aljazni. Birtokában volt 27 hektár tiszta ka-száló és 10–15 hektár legelő, melyet nem kaszált. Megtehetette volna, de

nem kellett, mert elegendő takarmánya termett a 27 hektáron. Évente legalább 3-szor kaszált, egyes helyeken 4–5-ször is. A ganélevet ciszternával hordta ki, elspriccelte a legelőn, a kaszálón, s amikor annak három hete volt, már lehetett kaszálni.

– *Ott rövid lehet a nyár.*

– Ő 1890 méter magasan lakott, de voltak kaszálói 1200–1300 méter magasan is, tehát lejjebb, ahol többször kaszált. Különben fenn a hegyekben nincs olyan hideg, mint a völgyekben. Az állatokat május 5–10-e körül kicsapják az Alpokba, azért biztos fizetnek. S a gazdák társulása révén oldják meg. Ősszel, miután a takarmányt már begyűjtötte, visszahozza az állatokat s az övét legeltet, amíg az állatokat be kell kötni. Földművelés? Az nincs, egy olyan 3–4 áron epret, málnát láttam a ház mellett, egyebet nem. Mindent vásárolnak, még a tejet is. Úgy tartják, ha nem veszik az üzleti árut, ők se várhatják el, hogy a felvásároló az övékét átvegye. Ezért hetente lemegy az üzletbe egy láda tejet venni. *Körforgás a gazdaságban?* Hogyne lett volna. Ami szénája termett, azt feletette, a ganélével trágyázott, a borjút felnevelte, eladta, s kezdte előlről. *Pénzjövedelmét mire fordította?* Én nem tudom, mire tudta fordítani, pedig sok pénze lehetett. Mert az istállóját, amit épített, azt kölcsönből finanszírozta. Olyan kedvező kölcsönt kapott rá az államtól, 25 éves lejáratral, hogy nem érte volna meg neki saját pénzét befektetni. Magára viszont semmit nem költött. Megüttettük az autóját – nem számít, azt mondja, s nem javíttatta meg. Cipőt, ruhát nem vásárolt. Ezt az igénytelenséget nem tudtam felfogni. *Napi hány órát dolgoztunk?* Néha hármat, máskor hatot. De rendkívül könnyen ment a takarmányozás, reggel legtöbb egy órát tartott, este egy másfelet. Máskor reggel kimentünk és lekaszáltunk ketten géppel hét hektárt, délben megfuttattuk, délután felszedtük a szénát s behordtuk. Ketten! Hét hektárról! Olyan fejlett a gazdálkodás. Feltakartuk. Olyan istállója volt, a meleg levegőt ventilátorral fuvatta be a széna alá, hogy száradjon. A tiszta zöld füvet szénafelfuttatóval berakodtuk, a levegőt fú-

vattuk. Reggelre úgy meg volt száradva, még ropogott. A szénát egy gép felszívja, tíz-tizenöt centis darabokra felvágta, s a 400 köbméteres szénaistállóba vékony rétegben befűtta.

– *Ennyi gép mellett ugyan miért volta magára szüksége?*

– Úgy történt, hogy a felesége teherbe esett. Korábban nem volt rászorulva senkire, a feleségével mindent meg tudtak csinálni. A gazdálkodás szerelmesei voltak, semmi egyébben nem hittek. A felesége a „szakács-tanárnőséget” hagyta ott a tanyáért. Négy hónapot tartott a gyakorlat, pénzt is kerestem, de főleg egyebet. A gazdától függ, meg attól, ki hogyan tud alkalmazkodni. Én pénzt nem hoztam haza, amit lehetett megvásároltam. Ő is sok mindennel segített. Nekem felszerelést, még autót is ajándékoztak. A falu? Tizenegy házból állott, olyan 100–200 méterre egymástól, s körbe kereken mindenkinek a saját gazdasága. Általában alkalmazott nélkül, családi munkaerőre utaltan. De ha építeni kell, az állami segílyt megkapja. Nekem itthon a semmiből kellett felépítenem a gazdaságomat.

(2006)

Józsa Béla, Barátos:

A svájci óra

– Apámék hárman, anyámék kilencen voltak testvérek, sokfelé osztott a föld. Végül olyan három hektárral, négy borjúval és pár disznóval kezdtük el a gazdálkodást. Traktor nem volt, a teheneket beszoktattuk a járomba, avval töltöttük fel a pityókát Teleken, a szántást is tehénnel végeztük. Mikor az első kettő kifáradt, cseréltük őket, fogtuk a más kettőt bé. Ez ment két évig, aztán kicsidenként könnyítettünk a dolgon. Apám egyik leánytestvére vett traktort, mi kaszálógépet és pótkocsit, tárcsát, ne kelljen kézzel kaszálni, szekérrel szállítani. Nekik volt ekéjük, és segítettük egymást. Én megpályáztam a LAM Alapítványnál, és '94-ben sikerült négy hónapra, májustól szeptemberig kimennem Svájcba.

Józsa Béla Graubünden kanton egy falujába került, harminc társát a környező falvakban osztották szét. Szerdánként iskolába jártak, a svájci gazdálkodást tanulmányozták, a pontosan kiszámított adagok és hatások, a szigorú napirend hasznát gazdájánál tapasztalta meg.

– Háromnegyed hatkor keltem, hatkor az istállóban elvégeztem a reggeli bajt, fél nyolctól nyolcig reggeliztünk, 12-ig munka, utána fél óra ebéd és egy óra pihenés, s megint munka. Reggel a 13 tehénnek enni kellett adni, a ganét leszedni. Pár percet vett igénybe, a tehenek alatt rács volt, oda minden belehullott. A hídlásra szalmát, korpát szórta. Indítottuk a fejést. Ha a gazda fejt, én a borjaknak – azok szabad-tartásban voltak – enni adtam. A teheneket kicsaptuk a legelőre, utánuk mindennap az istállót kimostam. Mint a patika, olyan kzt községi is van, de kint az Alpokban. A gazdának hét tehene ott töltötte a nyarat, azért csak hét, mert pontosan kiszámítják, az a legelő hány állatot bír meg. Nem úgy, mint nálunk, hogy az egész faluét kicsapják, s két hónap alatt mindent lerágnak, utána tengődnek. Rendes aszfaltút vezet fel. Különben köves út nincs, a mezőre is aszfaltúton mentünk szántani, utána az ekét lepucoltuk. Nem szotyog a sár róla két kilométeren át, mint nálunk. Négy pásztort fogadtak meg a gazdák, nekik ott sajtgyáruk volt az Alpok hegyiben. A pásztorok pontosan nyilvántartották, kinek a marhájától mennyit fejtek, s mennyi sajt jár neki. Azt aztán a gazdák leadták, felhasználták. Állandó vevőkörük van, nem kell az utcán árulniuk. Tavasszal mindenre szerződést kötnek, pontosan tudják, mennyi pénzük lesz, mibe fektetnek. Egy tehén? Úgy tartják, ha egyszeri fejésre a tíz litert nem adja le, nem kifizetődő tartani.

A székely fiatalembernek bevált a számítása, egy szénaforgatót és egy gereblyét hozott haza. A használtgép-kereskedő olyan sokat kért, lemondott a vásárról, végül a gazda egy ismerőse ingyen ajándékozott neki egy gépet, a másikat 500 frankért (féláron) vette, szintén a gazda közbenjárására. Nem tagadja, előbb próbára tették, utána nyúltak a hóna alá. Háromezer frankra szolt a szerződése, végül négyet kapott.

„Mert vasárnap és szerdán nem volt kötelező dolgoznom, én viszont segítetttem. A gazda vizitába járt, nősülni készült. A barátnőjével kirándulni ment, én vasárnap ötre hazajöttem, hogy az állatokkal foglalkozzam.”

Józsa Béla ma traktorral, teljes gépparkkal felszerelt, 16 hektáros gazdaságot vezet, főleg a burgonyára és a családi munkaerőre alapoz, elért már ötvagonos hozamot is az eddigi legjobb évben. A teleki homokos talaj és a barátosi kötött talaj más-más erőfeszítést és megművelést igényel, pénzt a krumpli és a bikaborjú-nevelés hoz, egyelőre ezen változtatni nem szeretne. Igaz, legalább egy hektárra való friss vetőgumót minden évben vesz. Bár a burgonyatermesztésre nem lesz támogatás az idén, s az Unióról sok mindent beszélnek, reméli, a magafajta közepes gazda is versenyképes marad az új világban.

(2006 januárjában)

Sántha Attila, Gidófalva:

Svájci szabad tartás

A fiatalember legnagyobb élménye a négy svájci hónap, melyet pontosan 2000-ben „praktikásként” töltött ott a LAM-tanfolyamot követően, s ahol nem csupán gazdát, de barátokat is szerzett magának a szorgos székely férfi, akik utóbb felkeresték Gidófalván is. Beszámolóját érdemes meghallgatni. Különösen, hogy két fő tanulság köré csoportosítja mondanivalóját: az egyik szerint a vegyes gazdaság a valóban életképes, a másik szerint pedig nem igaz, hogy a ház mellett nem lehet Nyugaton állatot tartani. Sokakat izgató kérdések ezek ma minálunk.

– Vegyes volt a gazdaság, mert 22 anyatehént neveltek, nem fejtek egyáltalán, csak borjúneveléssel foglalkoztak. Mikor nyáron a teheneket kihajtották az Alpokba, az istállókba száz darab disznót telepítettünk.

– *Ki lehet annyira takarítani?*

– Nem volt szükség rá, szabad tartás volt, almoztunk rá az ürülékre, a tehenek alá is, mikor pedig azok kimentek, újraalmoztuk, ganét se hánytunk, eresztettük be a disznókat, s kezicsókolom! Egy évben kétszer hánynak ganét: tavasszal s ősszel. *Bűz?* Nyitott volt az istálló, tanyaszerűségeen éltünk. Fejjel (felül) fedve, de az oldalak nyitottak, az állatok magasságáig bedeszkázva. Az Alpok oldalában voltunk, bár hideg volt, de mínusz 15 fok alá sose süllyedt. Olyan állandó 20–30 fokos hidegek, két hétig tartóak, mint nálunk, hogy a kő is megreped és a medencéből ki nem mozdul, ott nincsenek. *Fázni?* Nem fáztak az állatok, alulról a trágya meleget fejlesztett, s az állat, mikor szabadon tud mozogni, nem fázik annyira. A kötött tartásban nagyobb hangsúlyt kell fektetni a szigetelésre. Svájcban is a Rajna mentén hidegebb az idő, ott a falak végig be voltak deszkázva. Namost, a mienk biofarm volt, a természetes trágyát használták, műtrágyát egyáltalán nem, a ganélevet viszont kaszálás után hordtuk ki a kaszálóra.

– A disznók: ő kompjúteren betette az internetre, hogy keres 150 darab huszonöt kilós süldőt. Visszajött neki a faxon vagy telefonon, hogy ezen a dátumon érkezik a disznó. A kamion megjött, becsaptuk az istállóba, három napig vízen kívül semmit sem adtunk nekik. Utána az önetetőket megtöltöttük. Nem úgy, mint itthon, hogy putyukáljuk őket, s akkora válút készítünk, hogy mindenik odatérjen. Aki a süldőket hozta, megmondta: ilyen és ilyen tápot kell adni nekik, és ő garantálja, hogy négy hónap alatt száz kilósra híznak. Kivételek voltak, de egy adott százalékról kezeskedtek. Mire a tehenek jöttek vissza, ezek ki voltak menve.

– Nekem mi dolgom volt? A napom reggel fél hétkor kezdődött, az istállóban az állatoknak enni vettem (vetettem), voltak hízóborjúk és meddő tehenek, kiselejtezésre szántak, azoknak a silót beadtam, rea a koncentrátumot, a disznók önetetőit megtöltöttem. A farmtól 250 méterre állt a régi istálló, abban állt a gazdának két lova, ezeket már öt éve nem

használta, de tartotta. S volt egy lovaglóiskola kisebb lovakkal, hova gyerekek jártak. A gazdám azért kapta a pénzt, hogy a lovakat etette. Csak reggel kellett enni adjak, többet azokkal gondom nem volt. Jöttek később a diákok az oktatókkal. Azok pucolták, vasaltatták, egyebek. S volt a gazdámnak háromszáz darab tyúkjá, százötven fehér és százötven piros, tojótyúkok. Két ciklust – két évet – tojtak, mikor az első év utána tojástermelés csökkent, mesterségesen megvetkeztették őket, mikor ismét újraöltöztek, tojótápot kaptak s kezdtek jobban tojni. Mikor a két évet elérték s a tojástermelés lecsökkent 45 %-ra, fogta és a nyakacsigolyáját kitekerte. Én is segítettem: kitekertük és tettük bele a hordóba, s vitték a dögkertbe.

– *Dögkertbe?*

– A dögkertbe. S a tojást is, ha tíz napnál régebbi volt, behánták a szemétkébe.

– *De hát a kétéves tyúk megehető?*

– Itt bizony verekednének érte, ott pedig vitték a dögkertbe! Foglalkoztunk még szalmába való hálással. Falusi turizmus: a régi csűrben nagyobb szobák megtöltve szalmával, pokrócokkal, svájciak és németországiak jöttek oda kirándulni, nemzeti ételeket főztek nekik. Én minden három hétbe ki kellett a szalmát cseréljem, hogy friss legyen. S az édesanyja házi laskát gyártott és adott el – még ezzel is foglalkoztak. Egyedül ő természetett pityókát a környéken, minden héten kiszedtünk három sort, vitte le a tojással és laskával együtt és árulta a piacon.

– Növénytermesztés is volt, de kisebb mértékben: silótörökbúza, aztán búza és árpa. Ezeket mind bevitte a raktárba, ott lerakodta, azt megrostálták, és a mellékterméket mind visszaadták. A törött, apró magokat, idegen anyagot mind visszaadta, nem mint nálunk, hogy bevittük, közölték mennyi belőle a jó, a többi sose láttuk. Ki tudja, ki hizlalta abból az állatát?...

– *Egyedül maga dolgozott?*

– Egyedül én. Augusztus utoljafelé a gazdám elment Olaszországba, tiszta egyedül maradtam, az édesanyja igaz, ott lakott a szomszédban.

Reggelit, vacsorát hozott, a hűtő tele volt. Mikor pedig a gazdám felesége szült, én rendeztem a házat is, a disznókon, teheneken kívül.

– Míg odavoltak üdülni Olaszországba, ki volt adva, hogy erre a napra éjjel kettőre le kell vigyek ennyi és ennyi disznót. Este a szomszéd átaljött, segített őket a pótkocsira felrakni, s éjjel mentem velük, ott várt a teherautó, hajtottuk fel, s ment tovább. A gazdámnak faxon visszajött, hogy darabonként ennyi kilósok voltak, ennyi százalék esett le. Ottan tehát becsületesség van! És pontosság: ha egy órát mondanak, akkor az egy óra. Egyszer trágyát hordtam, s gondoltam még megszípatom a tartályt. Jön a gazdám: mi történt? Ott ha háromnegyed tizenkettő, legyél a mezőn vagy akárhol, ülsz fel a traktorra, és mész haza ebédelni.

Szóba jön az uniós elvárás, mely valóságos mumus lett minálunk, hogy a mezőgazdasági üzemet, például az istállót 150 méterre kell építeni a lakóközrtektől. Sántha Attila mást tapasztalt:

– Jártam Ausztriában és Hollandiában is, a tehén az ablakon dugja ki a fejét s az útra néz ki, olyanokat kérnek tőlünk, amit ők nem tartanak be. És nem öt tehénről van szó, sokról. Láttam, az istálló végében ott a tejház, ott csinálták a sajtot... Akkor hol a megkövetelt távolság?

Függelék

A RaiffCoop-LAM megalakulását bejelentő füzet szövege 1999-ből

Hívogató

Bizonyára Önök is sokszor kerültek olyan helyzetbe, hogy hirtelen kellett volna egy kis pénz, hiszen nálunk a vállalkozások gyakran pillanatnyi döntéseken múlnak. Amit ezelőtt öt évvel meg lehetett tenni, azt nem biztos, hogy egy év múlva megtehetjük. Ekképpen csak úgy élhetünk meg, ha a vállalkozásainkhoz szükséges pénz vagy a fiókban van, vagy hozzánk nagyon közel. A LAM Alapítvány szinte tíz éve segíti a vállalkozókat, de ahogy az évek telnek, az ajándékba kapott svájci pénz egyre kevesebb lesz. Ezért olyan új pénzforrásokat kell találnunk, amelyekből tovább folytathatjuk a segélyezést.

Az egyik pénzforrás mi magunk vagyunk, akik mindnyájan rendelkezünk egy kis pénzzel. De nem tudjuk, hogy ezt hol tartsuk biztonságosan, és gyakran addig tartogatjuk, hogy elveszíti értékét. A másik oldalon pedig félünk a bankoktól, hiszen annyi rossz hírt hallottunk róluk. Ezt a sok kis pénzt kellene összegyűjtenünk egy közös pénztáratba, s ugyanakkor ugyanezen a területen, ahol összegyűlt, hitelként tovább adni vállalkozók számára.

A másik lehetőség pénzszerzésre a nyugati kölcsön lenne, azonban a külföldi hitelintézmények az utóbbi időben nagyon visszafogottak voltak a román gazdasággal szemben. A LAM Alapítvány azonban garanciákat jelent, úgy hogy az általunk ellenőrzött majdani hitelszövetkezetek megbízhatóak lesznek. Így alacsony kamatú hitelekkel jelentősen lehetne növelni a hitelkeretet.

Minden szövetkezés annyiban sikeres, amennyiben a tagok és a vezetők korrekt, tisztességes emberek. De hát van-e ilyen?

A pénznek ördöge van, mondjuk gyakran, és sok esetben igaz is. De ha megtanuljuk, hogy ne a pénz uralkodjon fölöttünk, hanem mi őrajta, akkor eszközül szolgálhat az emberi élet könnyebbé tételére.

Én élére szeretnék állni ennek a mozgalomnak, ezért elsősorban azokhoz a LAM Alapítvánnyal kapcsolatban álló emberekhez szólunk és hívjuk szövetkezni őket, akik az elmúlt években meggyőződtek arról, hogy a mi Alapítványunk szavai megegyeznek a tettekkel. Nagyon szeretném bebizonyítani, hogy létezik tisztességes szövetkezés még a pénzvilágban is, és meggyőződésem, hogy ez a fajta összefogás az egyetlen kiút abból a szakadékból, amelyben ma vagyunk.

Kató Béla,
a LAM Alapítvány elnöke

Tartalom:

1. Mi lényegében a RaiffCoop-LAM?
2. A szervezés alapvető elvei
3. Miért hitelszövetkezet és nem bank?
4. A finanszírozás forrásai
5. A részvétel feltételei
6. A részvétel előnyei

További információkért forduljanak a LAM Alapítványhoz

Székhely: 4016 Illyefalva 222, Telefax 067/ 35-18-74

1. Mi lényegében a RaiffCoop-LAM?

A RaiffCoop-LAM a 109/199-es törvény alapján meglakuló hitelszövetkezet. Modelljét és a szervezés elveit a svájci RAIFFEISEN Szövetkezeti Bank szolgáltatta.

A hitelszövetkezet céljai:

- előnyös hitelekkel elősegíti a regionális fejlődést,
- növeli az illető régió lakosságának életszínvonalát új munkahelyek létesítése révén,
- támogatást nyújtani a kis és középvállalkozások elindításához és fejlesztéséhez,
- maximális biztonságot nyújtani a szövetkezeti betétek kezelésében.

2. A szervezés alapvető elvei

- A szövetkezetet a 109/1996-os törvény alapján hozza létre legkevesebb 100 alapító tag, akiknek mindegyike legalább egy, 500.000 lej értékű tőkerészt fog jegyezni.
- A szövetkezet tőkéje változó, a tagok a statútumban foglaltak szerint szabadon kiállhatnak vagy beiratkozhatnak.
- Kezdetben két hitelszövetkezet (egyik Csernátonban, a másik

Illyefalván), valamint ezek Területi Háza alakul meg, amennyiben a szükség úgy kívánja, még további három szervezetet jön létre Baróton, Bodzafordulón és Kovásznán.

- Az illyefalvi székhelyű Területi Ház a hitelszervezetek központi szerveként fog működni, amely a pénzalapokat abba az övezetbe irányítja, ahol azok a leghatékonyabban felhasználhatók lesznek.
- Hasonlóképpen a Területi Ház biztosítja a szervezetek refinanszírozását más hazai és külföldi pénzintézetekkel kötött szerződések útján.
- A hitelszervezetek vezetőségét a szervezeti tagok közgyűlése választja.
- A RaiffCoop-LAM csak társult tagjainak nyújt hitelt.
- A jegyzett tőkerészek számától függetlenül minden egyes tag egyetlen szavazati joggal rendelkezik a közgyűlésen.
- A kölcsönzött tőke biztonságáért a hitelezési és letétmegőrzési tevékenységet valutaértékben végzik (ez nélkülözhetetlen feltétel a külföldi pénzforrások megszerzése érdekében).
- A hitelnyújtás megfelelő anyagi és erkölcsi garanciák felmutatása mellett történik.
- A régió – kiaknázásra érdemes — sajátossága figyelembevételével a hitelezés főként, de nem kizárólag — a mezőgazdaság fejlesztésére irányul.
- A kockázatok minimalizálása érdekében minden hitelszervezet a Területi Ház szoros felügyelete alatt működik. Ennek munkájában saját képviselőik is részt vesznek.

3. Miért hitelszervezet és nem bank?

Célunk a hitelezéshez szükséges bürokrácia minimálisra csökkentése. Éppen ezért a RaiffCoop-LAM hitelszervezetek teljes transzparenciáját lehetővé tevő módon fognak működni, hogy közel kerüljenek mindazokhoz, akiknek életképes ötleteik és továbbfejlesztésre érdemes kezdeményezéseik vannak.

Ez a program a Svájci Államszövetség és a HEKS (Svájci Evangélikus Egyházak Segélyszervezete) megkülönböztetett segítségének örvend, amely lehetőséget ad előnyös külföldi hitelek megszerzésére. Ezen szervezeteknek nem érdeke valamely kereskedelmi bank támogatása.

Hasonló módon más nemzetközi szervezetek (mint az Egy Nyitott Társadalomért Alapítvány – Soros, az USAID, a WorldVision, a Világbank, a PHARE...) is rájöttek, hogy a leghathatósabb segítség, amit nyújthatnak, épp a kezdeményezőkésszeggel rendelkező embereknek adott olcsó és könnyen elérhető hitelek, hiszen általuk új munkahelyek teremődnek. A gyakorlat megmutatta, hogy ezek sokkal hatékonyabban, mint a közvetlen segítségek, amelyek rendszerint anélkül vesznek kárba, hogy megoldották volna az illető közösség alapvető gondjait. A fentebbi szervezetek érdekeltek abban, hogy befektessenek a romániai mikrohitelezésbe.

A hitelszövetkezetek jóval rugalmasabbak a bankoknál, gyorsabban reagálhatnak a működési környezet változásaira, és önmaguk fogalmazhatják meg a szövetkezeti tagok által meghatározott célok felé irányuló saját hitelpolitikájukat.

4. A finanszírozás forrásai

A RaiffCoop-LAM saját tőkéje a jegyzett tőkerészekből fog állni. Kezdetben nem ez teszi majd a források túlnyomó részét.

A finanszírozás fő forrásait a területi Házon keresztül megszervezett hitelek fogják biztosítani. Az első források között lesz a LAM Alapítvány hitelportfóliója, amely a jövőben inkább oktatási tevékenységre fog koncentrálni.

5. A részvétel feltételei

A hitelszövetkezet tagja lehet minden 18. évét betöltött, jogainak gyakorlására képes személy, aki a hitelszövetkezet tevékenységi területén állandó lakhellyel, telekkönyvi tulajdonnal rendelkezik, cége vagy kiren-

deltségi székhellyel rendelkezik és aláírta vagy elfogadta az alapító okmányt és az alapszabályzatot, valamint legalább egy tőkerészt jegyzett.

6. A részvétel előnyei

*A RaiffCoop-LAM hitelszövetkezethez tartozás fő előnye egy biztos és gyors pénzügyi forráshoz való hozzáférés lehetősége.

*A szövetkezeti tagok osztalékot kapnak a pénzügyi tevékenységek jövedelméből, azonban ennek elve oly módon van megalkotva, hogy biztosítani lehessen a refinanszírozás forrásait és a szövetkezet garanciaalapját is.

60 % a tartalékalap és a fejlesztési alap kialakítására

40%-ot a következőképpen osztanak fel:

- osztalékot – melynek maximális értéke egyenlő azzal a kamattal, amelyet a szövetkezeti tag akkor kapott volna, ha a szövetkezetnél jegyzett tőkerészei ellenértékét államkötvényekbe fektette volna
- ezen összeg fölött a profit a következőképpen fog eloszlani:

90% mint tartalékalap

10% mint osztalék az egyes tagok által bírt tőkerészek arányában

*Egy további érv a hitelszövetkezetben való részvétel mellett: a folytatott tevékenység támogatásának és megsegítésének fennálló lehetősége.

Franz Schüle interjújának német nyelvű változata

Von 1982 bis 1997 war ich bei Heks – Hilfswerk der Evangelischen Kirchen Schweiz – zuständiger Programmbeauftragter für Rumänien, dann bis zu meiner Pensionierung 2007 beim gleichen Werk Zentralsekretär. Als solcher hatte ich so viele verschiedene Aufgaben, dass für das Nachverfolgen der Entwicklungen in Rumänien kaum Zeit blieb. Mein Text konzentriert sich daher vor allem auf die Vorläufe und Anfänge von LAM.

Heks leistete nach dem Erdbeben 1977 Rehabilitationshilfe in Rumänien, insbesondere im Bezirk Covasna. Es gelang trotz aller Behinderung, viele Gemeinden beim Wiederaufbau ihrer zerstörten Kirche zu unterstützen (nur der Wiederaufbau der Burg in Ilieni wurde bis 1989 verhindert), es wurden aber auch persönliche Kontakte aufgebaut. In den achtziger Jahren lernte ich den jungen Pfarrer Kató Béla und seine Frau in Cofalva/Țufalău kennen, eine für mich entscheidende Begegnung: Ich hatte einen Partner gefunden, auf den ich voll und ganz vertrauen konnte und bis heute kann. Wir trafen uns kaum (wir hatten auch so genug Schwierigkeiten), aber ich wusste in Cofalva, später in Ilieni/Ilyefalva einen guten Freund. Anlässlich meiner Reisen in den achtziger Jahren beobachtete ich im Bezirk Covasna viel; ich sah die trostlose kollektivierte Landwirtschaft, ich hörte von der drohenden Systematisierung gegen Ende der Diktatur, die nackte Armut bedrückte mich. Vor allem aber: Ich hatte Covasna mit seinen Menschen und seinen Gemeinden lieb gewonnen; noch heute schlägt mein Herz etwas schneller, wenn ich die weite Ebene mit den Dörfern am Rand sehe, die blendenweissen Kirchtürmen wie eine Perlenkette aufgereiht. Glückliches Seklerland!

Unmittelbar nach dem Sturz des Diktators und seiner Helfer leitete ich in den Nachweihnachtstagen 1989 einen Hilfstransport der grossen Schweizer Hilfswerke. Am 28. Dezember luden wir bei der orthodoxen

Kathedrale von Târgu Mures/Marosvasarhely die ersten Hilfsgüter aus unsern fünf Lastern aus. Die allerersten Schachteln enthielten Büchsen mit ungarischem Gulasch, ausgerechnet Gulasch! In diesem Land mit den so feinen Corbas, den wunderbaren Gulyas, in diesem so fruchtbaren Land. Ich schwor mir damals, dass ich alles unternehmen würde, um einem Landwirtschaftsprogramm auf die Beine zu helfen. Kurze Zeit später, im Januar 1990 trafen sich alle Rotkreuz Gesellschaften, um die Bezirke Rumäniens den einzelnen zuzuteilen. Die Schweizer Rotkreuzdelegierten wählten auf meinen Rat und Wunsch hin Covasna; hier kannte ich Menschen, sah gute Chancen. Wenige Tage später kamen wir mit einer ersten Erkundungsmission der schweizerischen Hilfswerke und der staatlichen Entwicklungs- und Katastrophenhilfe in die Gegend. Wir fanden die entscheidenden Kontakte und machten die ersten Schritte, organisiert, wen wundert das, durch Pfarrer Kató Béla.

In den ersten Monaten 1990 wurden vor allem Hilfsgüter nach Rumänien gekarrt, Lebensmittel, gebrauchte Kleider, Geräte, Betten – einfach alles, was man sich als nützlich vorstellte. Von Heks aus waren wir zurückhaltend, ich dachte immer wieder an die Gulaschbüchsen und meinen Schwur. Wir wollten nicht Fische bringen, sondern Fischerruten, wie ein Sprichwort aus Asien sagt. Ein erster Versuch misslang gründlich: Wir hatten tausende von Paketen mit Gemüsesamen geliefert. Es gab im Sommer 1990 prächtige Gurken und Bohnen, aber 1991 nur noch verwachsene kleine Pflänzchen – aus hochgezüchteten Samen liessen sich keine neuen Samen gewinnen.

In jener Zeit führte ich viele Gespräche mit Kató Béla, eine Vision entwickelte sich, in einer Schnelligkeit, der ich zuweilen fast nicht folgen konnte. Zur Konkretisierung der Träume besuchte im Sommer 1990 der Agronom und Entwicklungsfachmann Dr. Jörg Wyder Covasna. Er machte verschiedene Vorschläge, wie das landwirtschaftliche Programm angegangen werden könnte, darunter der wichtigste: Wir sollten doch den jungen Agronomen Dr. Leo Meyer mit der Ausarbeitung von

Projekten im Bezirk Covasna beauftragen. Das Duo Kató-Meyer wurde zum erfolgreichen Dream-Team. Im Herbst des gleichen Jahres kam Leo Meyer mit einigen Projektvorschlägen zurück: u. a. Unterstützung der Inbetriebnahme einer Mühle, Finanzierung der Bäckerei In Ilieni. Für diese und viele weitere Projekte konnte die Mitfinanzierung durch die Schweizerische Glückskette gefunden werden. Erste Projekte waren entstanden; dabei war es von Anfang an klar, dass keine Geschenke gemacht, sondern Kredite ausgegeben würden. Nun ging es ab 1991 Schlag auf Schlag: Bäckerei, Mühle, Unterstützung beim Ankauf von Nutztieren, Maschinen, Käsereien oder Fleischereien. Das ganze Spektrum landwirtschaftlicher Produktion und Weiterverarbeitung.

Rasch war dabei klar, dass Heks nicht Geldgeber gegenüber den Kreditnehmern bleiben durfte. Es musste eine rumänische Organisation geschaffen werden, welche die Projekte begutachten konnte, die Kredite sprach und die Rückzahlung einforderte. Die Idee von LAM war geboren und wurde 1992 in die Tat umgesetzt. Präsident der Stiftung wurde selbstverständlich der Initiator und unermüdliche Förderer Pfr. Kató.

1989/90 brachte ungeheure Umwälzungen: Staatsfarmen und landwirtschaftliche Kooperativen brachen zusammen, die ehemaligen Besitzer erhielten Land zurück, es bestand die Gefahr, dass vieles davon zu Brachen würde. In 40 Jahren kollektiver Landwirtschaft war bäuerliches und gewerbliches Wissen verlorengegangen. Deshalb setzten Heks und LAM auf Ausbildung: Jährlich wurden junge Leute zu einem Praktikum, hauptsächlich auf Bauernhöfen, in die Schweiz eingeladen. In den nächsten Jahren wurden diese Praktikanten in Winterkurse theoretisch in das Geschäft des modernen Bauern eingeführt. Ich erlebte es so: Scheu und etwas unsicher kamen viele Praktikanten im Mai am Grenzbahnhof Buchs an. Vier Monaten später hatten sie so viel gelernt, erlebt und aufgenommen, dass sie voll Ideen und Selbstbewusstsein zurück nach Covasna gingen und als Jungunternehmer starteten: Käser, Bauer, was eben möglich schien.

Für die Schulung war es unabdingbar, dass ein Musterbauernhof in Ilieni erstellt wurde. An der Grundsteinlegung nahm der Schweizer Aussenminister Dr. Flavio Cotti teil. Denn längst war auch der Schweizerische Entwicklungsdienst DEZA ins mit Finanzen und Ideen LAM Programm eingestiegen, In der Frühphase von LAM gab es kein eigenes Gebäude, die Kurse für Praktikanten, für Bäuerinnen und Bauern fanden im KIDA Zentrum in Ilieni statt. Dieses Zentrum für Jugendarbeit und Erwachsenenbildung wurde 1991/92 erstellt, auch hier das Pfarrerehepaar Kató in zentrale Rolle und Heks mit der Glückskette als wichtiger Finanzpartner.

Die enge personelle und ideelle Verflechtung von kirchlich-diakonischer Arbeit und dem Regionalprogramm von LAM ist wohl eines der Erfolgsgeheimnisse. Auf dieser Basis konnte das LAM Programm kontinuierlich entwickelt und den jeweiligen Bedürfnissen und Herausforderungen angepasst werden. In den Anfangsjahren galt es manchen Konflikt, auch Gerichtsfall durchzustehen. LAM hielt eine klare Linie ein: Keine Korruption, keine Begünstigung, klare Regeln, die eingehalten werden müssen, zum Beispiel bei Kreditvergabe und –Rückzahlungen. Ein hochangesehener Pfarrer als Präsident war da gewiss hilfreich. Aus dem einstigen Landwirtschaftsprogramm ist, wie oben schon benannt, ein Regionalprogramm für kleine und mittlere Betriebe, sei es in der Landwirtschaft oder im Gewerbe geworden. LAM wurde zwischenzeitlich zu einer Art regionaler Spar- und Leihkasse, dann nach Änderung der rumänischen Gesetze zu einer Organisation mit zwei Zweigen: Kreditmanagement und Schulung. LAM braucht längst keine Finanzhilfe mehr von Heks. Im Gegenteil: Mit Zinseinnahmen kann LAM heute eine diakonische Aufgabe für Betagte und Kranke im Bezirk Covasna unterstützen. Der Kreis schliesst sich: Aus der kirchlichen Zusammenarbeit in den achtziger Jahren ist ein Landwirtschafts- und Regionalprogramm entstanden, aus dem heute Mittel für Diakonie generiert werden.

Ich habe nach meiner Pensionierung 2007 das Programm noch zweimal besucht und mich gefreut, wie lebendig und professionell gearbeitet wird. Ich wünsche LAM, dass das so bleibt, dass die Organisation weiterhin zu einer guten und nachhaltigen Entwicklung in Covasna beitragen kann. Und ich hoffe, dass die Stiftung ihre Wurzeln zuweilen bedenkt und in die Entscheidungen einbezieht.

(2012)

Leo Meyer interjújának német nyelvű változata

Die schweizerische Unterstützung hat eine unmessbare Bedeutung bei der Gründung und dem Start der Aktivität der Stiftung LAM, bzw. in ihren weiteren Schritten. Was war in der Anfangsphase der Zusammenarbeit zwischen HEKS und LAM besonders wichtig?

HEKS hat 1990 schnell erkannt, dass Rumänien nicht Nothilfe braucht und dass es in Rumänien gut ausgebildete und initiative Leute gibt. Entsprechend hat HEKS sehr früh mit der Nothilfe aufgehört und mit der Gründung von LAM ein regionales ländliches Entwicklungsprogramm gestartet.

Der Vorteil von HEKS war, dass wir in Transilvanien auf ein solides Kontaktnetz aus der Zeit vor der Revolution aufbauen konnten. Dies hat uns vor grösseren Fehlern bewahrt. Viele andere Projekte sind gescheitert, weil die Leute aus dem Westen auf die alten korrupten Leute gestossen sind. Diese hatten sich nämlich opportunistisch der neuen Situation angepasst, sprachen am ehesten eine westliche Sprache und hatten die besten Beziehungsnetze. Neben diesen alten Strukturen etwas Neues aufzubauen, war nicht einfach.

Besonders wichtig war am Anfang der Austausch mit der Schweiz. Ein rumänischer Bergbauer in der Nähe von Intorsura Buzaului hat mir bei meinem ersten Besuch 1990, als ich ihn fragte, was wir denn aus der Schweiz tun sollen, geantwortet: „Ich möchte meine Landwirtschaft verbessern, aber ich weiss nicht wie. Wenn ich meinen Nachbar frage, dann sagt er mir, er mache es gleich wie ich und wenn ich auf die andere Talseite schaue, dann betreiben sie dort genau gleich wie ich Landwirtschaft“. Aus dieser Erkenntnis heraus ist bereits 1991 das landwirtschaftliche Praktikumprogramm in der Schweiz entstanden. Diese wurde über viel Jahre zu einem wichtigen Bestandteil des LAM Programmes. Viele Initiativen und Ideen, aber auch persönliche Kontakte, die heute noch bestehen wurden so geschaffen. Vor allem in der Anfangsphase war

es sehr wichtig, so Pioniere zu fördern. Diese brauchten Impulse von aussen. Später war es dann möglich, die Ausbildung bei LAM selber zu organisieren. So entstand der LAM Schulungsbetrieb und die LAM Bauern- und Bäuerinnenschule.

Der sehr praxisbezogene Ansatz von LAM hat uns aber auch schnell gelehrt, dass Weiterbildung und Beratung zwar sehr wichtig sind, dass es aber zur Umsetzung des Gelernten in konkrete Projekte noch etwas braucht: Geld für Investitionen. Das Bankensystem war damals zusammengebrochen. Eine Bauernfamilie konnte nirgends einen Kredit bekommen. So entstand das LAM Kreditsystem.

Was ist der Schlüssel des Erfolges von LAM in Vergleich mit anderen Projekten?

Meine wichtigste Erfahrung in der Entwicklungszusammenarbeit ist eigentlich sehr einfach: Für gute Projekte braucht es initiative Menschen, Menschen mit einer Vision, Menschen die etwas verändern wollen. Und genau dies gab es bei LAM von Anfang an. Das Umfeld kann noch so schlecht sein - wenn man auf seriöse und initiative Menschen trifft, kann man viel bewegen. Der gleiche Satz gilt aber auch umgekehrt. Mit noch so viel Geld und in noch so gutem Umfeld kann man nichts erreichen, wenn Eigeninitiative und Eigenverantwortung fehlt. Das LAM Projekt hat genau darauf aufgebaut. LAM war immer „nur“ eine Plattform für initiative Leute, die etwas verändern wollten – Eine Plattform für berufliche Weiterbildung, für den beruflichen Austausch, für Beratung und für Kredite. LAM war so gesehen, ein Katalysator, um mitzuhelfen, Ideen von Bäuerinnen, Bauern und Unternehmer zu verwirklichen. Alle diese LAM Kunden waren getrieben von einer Idee, wie sie die Lebenssituation ihrer Familie verbessern können. Und dies in einem miserablen Umfeld mit korrupter Verwaltung, fehlenden Marktstrukturen, Rechtsunsicherheit oder 300% Inflation in den 90-er Jahren. Sie alle sind die eigentlichen Helden des Projektes, nicht LAM und nicht HEKS.

Dann hat LAM immer auf die junge Generation und auf neue Leute gesetzt. Heute scheint dies selbstverständlich, aber damals war es schlicht eine Provokation. Die Gesellschaft war während des Kommunismus klar strukturiert. Zuoberst waren die Parteifunktionäre, die Nomenklatura. Sie wiederum hatten ihre Freundes- und Bekanntenkreise. Nichts ging ohne sie. Und nun kam da ein Programm aus der Schweiz und wagte es, mit jungen Leuten und mit Leuten ausserhalb des etablierten Machtzirkels ein ländliches Entwicklungsprogramm aufzubauen. Die Reaktion dieser alten Eliten war denn auch heftig. Am Anfang, im Chaos von 1990–1992 hatten wir zwar noch eine Art Narrenfreiheit. Dann aber erstarkte diese alte Elite wieder. 1993–1995 wurde LAM richtiggehend schikaniert. Die Polizei tauchte überall auf, es gab Konfiszierungen und massenweise willkürliche administrative Hindernisse. Erst etwa 1996 kam dann die Wende. Die Arbeit von LAM wurde von den offiziellen Stellen geschätzt und es entstand eine gute Zusammenarbeit.

Wichtig für den Erfolg von LAM war natürlich auch die langjährige Unterstützung seitens der Schweizer Regierung, der DEZA (Schweizerische Direktion für Entwicklung und Zusammenarbeit) und in der Anfangsphase auch der Schweizerischen Glückskette. Ich denke dabei nicht nur an die finanzielle Unterstützung. In den Jahren 1993–1995 brauchte LAM eine gewisse Protektion seitens der Schweizerischen Botschaft, um den willkürlichen Attacken der alten Elite zu begegnen. In den folgenden Jahren war dann vor allem auch die fachliche Unterstützung der DEZA sehr hilfreich und nützlich.

Was ist ihrer persönlichen Meinung nach das Hauptresultat dieser fruchtbare Zusammenarbeit, was war Genugtuung für Sie und wie sehen sie die Zukunftsperspektiven der Stiftung LAM?

LAM hat es in den 20 Jahren immer wieder geschafft, sich dem schnell verändernden Umfeld anzupassen, sich auch immer wieder neu zu hinterfragen. Dies war möglich, weil LAM immer einen guten und engen

Kontakt zu den Bauern, Bäuerinnen und Unternehmern in der Region hatte. So gelang es jeweils frühzeitig, Veränderungen zu erkennen, neue Bedürfnisse aufzunehmen und darauf entsprechend zu reagieren. Oder anders gesagt. Das Vision - die ländliche Entwicklung zu fördern - ist gleich geblieben, die dafür notwendigen Massnahmen und Aktivitäten haben sich aber geändert und werden sich weiter ändern. Wenn dies LAM auch in Zukunft gelingt, so wird LAM auch in den nächsten 20 Jahre einen wesentlichen Beitrag zur ländlichen Entwicklung beitragen.

(2012)

Interviu cu Dl. Popica Marius, director adjunct al APIA, Direcția Județeană Covasna

Inginerului zootehnic Popica Marius, directorului adjunct de la APIA – Direcția Județeană Covasna, ia trezit devreme interesul Fundația LAM. Nu a stat pe gânduri, s-a înscris la curs, pe care l-a încheiat cu succes, a depus testul de limbă franceză și în anul 1994 și-a făcut practica de 4 luni în Elveția.

Până la urmă a ajuns într-un canton german, iar acolo a fost nevoit să însușească și limba germană, franceza nefiind folosită pe acele meleaguri, dar necesitatea s-a dovedit a fi cel mai bun profesor – a considerat el.

– Ca și inginer, a trebuit să faceți muncă fizică? – întreb. Din răspuns reiese, că a încercat să învețe despre elvețieni cât mai mult, acest obicei devenind un adevărat viciu, iar munca era cel mai bun profesor.

– Am ajuns la un agricultor, care se ocupa și cu însămânțarea artificială la fermele din zonă, ducându-mă cu el la aceste activități. Muncea din greu, că pe lângă asta trebuia să se ocupe și de ferma sa. În fiecare zi de miercuri era instruire și ne-au ținut ore teoretice într-un orășel din apropiere. Deci nu a fost doar muncă fizică și o simplă posibilitate de a câștiga bani, ci și o formare profesională în agricultură legat cu practică în domeniu. De atunci au trecut 18 ani, am colaborat cu LAM în continuare, în momentul de față fiind vicepreședintele Consiliului Director. Toate puse de o parte, cred că se poate considera un cadou de la bunul D-zeu, că l-am cunoscut pe domnul Kató Béla, că am avut posibilitatea de a cunoaște o țară așa splendidă cum este Elveția, și că a condus așa de înțelept o echipă așa de bine selectată. Noi, în decursul a mai multor ani am servit cauza fără nici un interes material. Elvețienii au văzut că o facem dintr-o pasiune altruistă. Ei sunt foarte buni la inimă, și amiabili, dar din momentul în care simt că ceva nu este în regulă, că se întâmplă ceva necurat, sau faci ceva doar din interes propriu, îndată își rup legătura cu tine. Șansa noastră a constat în faptul că în domul părinte

Kató Béla au avut încredere elvețienii, au dorit să ne ofere ajutor și că au simpatizat cu localnicii de aici, văzând că munca lor este roditoare. Și într-adevăr s-a dovedit a fi roditoare. Nu cred că cineva ar putea socoti efectul Fundației LAM asupra regiunii, modificarea mentalității fermierilor de-a lungul formării și practicii, și măsura dezvoltării făcute doar prin situația numerică a creditelor date. Foarte mulți au învățat germană, dar totodată li s-au prezentat noi metode dezvoltate în procesul de producție, au înșușit și mânuirea noilor aparate. Au învățat ce înseamnă să ai o fermă cu capital și cum se susține o astfel de gospodărie. S-au reîntors cu noi idei și aici au primit și creditul necesar pentru pornirea afacerii prin noile metode învățate. Mulți au și reușit acasă, și zi de zi îmi dau seama la APIA, ce înseamnă empirismul foștilor practicanți la accesarea fondurilor provenind din proiecte și măsuri agricole. Sunt mult mai deschiși la idei noi. Din această cauză județul Covasna este printre primele trei județe atât la exploatarea ajutoarelor, cât și la procentajul terenurilor cultivate. Nu în ultimul rând, toate acestea se pot atribui faptului că, cei din categoria de fermieri medii au fost în occident și sunt mai deschiși la nou, sunt mai bine informați, și datorit acestui fapt s-au adaptat mult mai repede la noile cerințe.

DI. Popica crede, că acești fermieri "cu culturi medii" au posibilitatea de a putea optimiza mărimea fermelor prin arendare și cumpărare, punând capăt fragmentării parcelelor, și aducând agricultura noastră pe un drum al productivității sporite. Diferențierea agricultorilor pasivi de cei activi, și sprijinul sporit pentru cei din urmă servesc același rol.

Originalitatea LAM

În continuare am cerut o evaluare amănunțită al activității specifice al Fundației:

Fundația ar fi greu de înlocuit cu altceva. Elevii dintr-o școală cu profil agricol nu sunt destul de dezvoltați ca să aibă o vedere în ansamblu asupra multitudinilor de sarcini. Ce a făcut LAM? A început să se ocupe cu

tineri motivați, care lucrau deja la o gospodărie acasă, au făcut un pas în viață. Cu acești tineri au parcurs școala vieții, a format din ei fermieri bine instruiți din punct de vedere profesional. În Elveția au îndrăgit meseria și acele persoane, cărora nu le-a plăcut, cei care până atunci n-aveau o tangență spre agricultură. Cu ajutorul sprijinului financiar autohton, sau cel oferit de Uniunea Europeană, acum deja în mod regulat, pot atinge o dezvoltare pe măsură. Și eu însumi am fost formator la cursuri într-un timp, și din experiență spun, că nu un singur fermier a reușit să se dezvolte miraculos, ca de exemplu Szócs Attila din Tămașfălău, care nu demult și-a dublat efectivul de animale (bovine), în același timp lărgindu-și terenul agricol. În ce este unic exemplul LAM? Cred că în programul să integrat: finanțarea proiectelor agricole împreună cu consiliere, cursuri și practică externă. Toate acestea se hrănesc din adâncă credință a domnului pastor și al angajaților săi. Nu este vorba de bifarea unei sarcini, ci de servirea și orientarea ajutoarelor cu suflet și inimă. Cu totul diferit este activitatea unei banci, care înaintea și deasupra tuturor este o instituție orientată pe profit, și numai atât. În ochii mei este un merit separat că s-au ocupat cu toată lumea, indiferent de naționalitate, de exemplu, mai multe grupe de cursanți din Moldova EL-MOL și-au făcut practica la ferma Fundației LAM.

S-a schimbat structura tineretului

DI. Popică simte că a scăzut interesul față de unele servicii oferite până acum de către Fundația LAM, avântul e pe cale de scădere, și într-un fel mediul schimbat necesită alte cerințe. Majoritatea tinerilor de acum se duc în străinătate mai ales pentru a face bani, ca odată ajunși acasă să cumpere o mașină, să construiască o casă. Mai puțini vor să înființeze o gospodărie după ce au ajuns acasă. Anul acesta în Consiliul Director am putut atrage atenția la aceste noi feneomene. Iar a ajuns la maturitate un grup de tineri care a început agricultura lângă familia sa, și pe care i-am putea atrage în procesul de formare profesională legată de practica în Elveția.

Când vine vorba de Elveția Dl. Popică este de neoprit.

De aceea este de neuitat, pentru că omul acolo trece prin sindromul marinar. Începând cu mâncărurile tradiționale elvețiene, care diferă foarte mult de slănina și brânza bine cunoscută acasă, până la stilul de a lucra – totul diferă față de ceea ce găsim acasă. Normal că și nepoții o să mai aibă despre ce să povestească.

Profesioniști și nostalgii

Acolo Dvs. ați ajuns sub mână unor oameni obișnuiți. Au avut ei simțul pedagogic necesar pentru a vă instrui?

Da, dar acolo fermierii sunt foarte instruiți din punct de vedere profesional. Sunt profesioniști. Începând de la banala "cum se mulge o vacă", după ce orar, de ce e necesar, cum trebuie făcut furajul etc. Acolo consultarea agricolă este la foarte mare nivel. Am observat și eu, de câte ori am făcut acolo însămânțare artificială, întotdeauna am oferit fermierului să alege dintre material de însămânțare de la 10 tauri. El a luat decizia foarte ușor, deși la cererea ofertei au fost trecute pe listă doar tauri foarte buni. Fermierii de astăzi țin cont foarte mult de prevederile agrotehnice și cele legate de creșterea animalelor, sunt foarte disciplinați. Nu am văzut la ei, ca la noi, că cineva să se apuce de creșterea bovinelor fără de a avea cunoștințele necesare sau chemare. Aici chiar și grajdul este construit fără profesionalism, fermierul nu știe să se ocupe cu animale, și normal că totul se duce la râpă. Zootehnia nu se poate învăța la „fără frecvență”, așa se spune.

– Am fost curios, deci le-am întrebat, cum au ajuns la acest nivel. Au povestit cu mare bucurie, mi-au arătat poze. Mi-au dezvăluit că înainte cu patruzeci-cincizeci de ani au gospodărit ca și noi acum zeci de ani, sau chiar și azi în unele locuri. Începând cu faptul că transportau fânul pe spinare, înfășurat într-o pătură, că umblau cu căruțe trase de cai, etc. Când bătrânii de acolo au venit la noi și au văzut o căruță trasă de cai, au oprit mașina și au vorbit cu omul de pe căruță. Au făcut poze, s-au reîntâlnit cu trecutul lor.

Am văzut din tren că și la casele de pe vârful munților duce un drum asfaltat, ca și în Austria.

Trebuie să vă spun, că acolo politica locală reprezentată de primar și consiliul local ține cont de sfaturile a două asociații: primul este asociația fermierilor și celălalt al antreprenorilor turistici, a proprietarilor de pensiune. Ei au ultimul cuvânt în localitate, de ei depinde în ce se vor investi în acel an fondurile locale. Din această cauză există drum asfaltat la fiecare casă. Pe lângă acesta, fiecare familie este obligată să presteze muncă voluntară în folosul comunității, o zi în fiecare lună. Și eu am luat parte de patru ori, am săpat șanțuri, canale, diguri, împreună cu alți cetățeni. Ne duceau cu târnăcoape, lopeți, mașini, etc. Și din acest aspect ar fi de urmărit exemplul lor, deoarece aceste lucruri nu înseamnă o întoarcere la comunism, ci o necesitate comunitară elementară a civilizației de azi.

Fotógaléria

Flavio Cotti - svájci külügyminiszter érkezése (1993)

Flavio Cotti a KIDA Központ udvarán - 1993

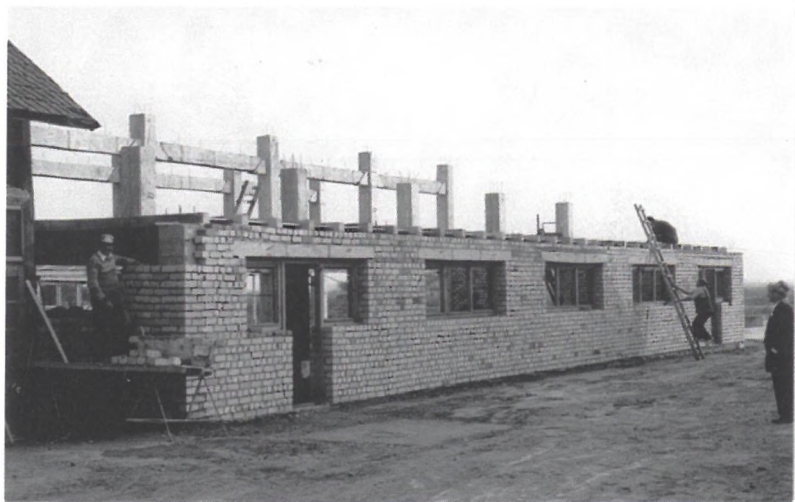
Leo Meyer – a HEKS munkatársa – bemutatja a LAM-projektet a svájci külügyminiszternek (1993)

*A LAM Alapítvány tangazdasága alapkövének letétele
(1993, Kató Béla – alapító elnök, Flavio Cotti – svájci külügyminiszter)*

Az alapító okirat aláírása (1993, Kató Béla – alapító elnök, Flavio Cotti – svájci külügyminiszter)

Tégláról téglára – épül a tangazdaság (1993)

*Jean-Pierre Vettovaglia svájci nagykövet és Kató Béla református lelkész
a saramási sajtgár avató ünnepségén (1994)*

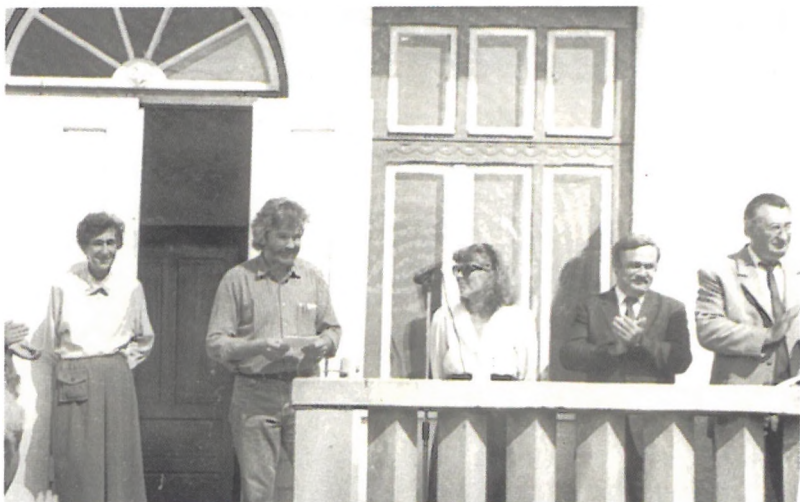
A saramási sajtgárban

A LAM támogatásával épült illyefalvi MEOTIS-sajtóház avatója 1994-ben

Sajtóház-szemle – MEOTIS, 1994

A LAM-tangazdaság avató ünnepsége 1994-ben

Tangazdaság-avató (Berde Csaba a HEKS ajándék-kolompjával, 1994)

Exponenciálisan nő minden a LAM-kovácsztól - fejtí ki Kató Béla

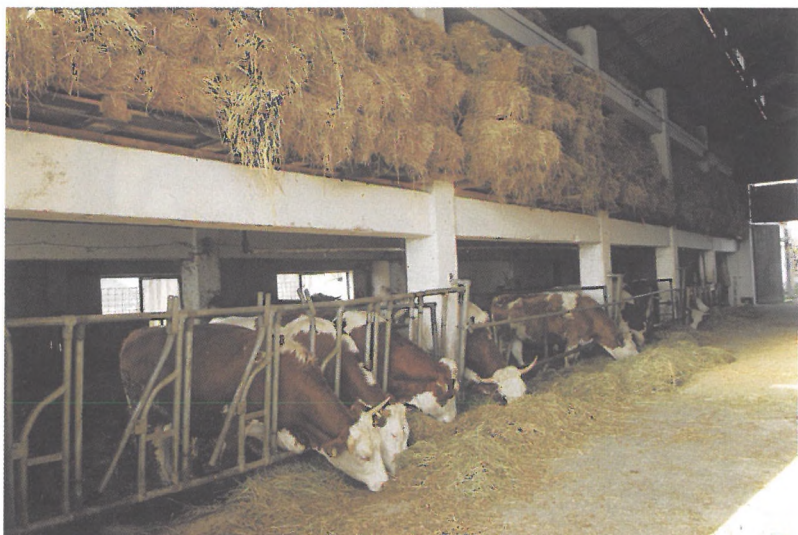
Egy traktor nem traktor... (balról: Moldován Csaba, Leo Meyer és Kató Béla)

Farmnézőben Orbán Miklóssal

A LAM-tangazdaság (hátsó udvar)

A LAM-tangazdaság (az állomány)

*A Bajor Parasztszövetség képviselői
(R. Neudorfer és H. Knall) hallgatókat válogatnak a németországi praktikumra*

Bajor praktikum előtt az agroturisztikai képzés hallgatói

Gyakorlati oktatás a LAM tanműhelyében Pál Ferenc oktató vezetésével

Munkában a Nők iskolája hallgatói – Török Ilona vezetésével

Jobb vagy bal? – Szilágyi N. Imola, az alapítvány oktatója

Szántóverseny Illyefalván 2006-ban – Rajt előtt...

A LAM-támogatással beinduló illyefalvi malom

Amikor minden jól alakul – Kató Béla és Leo Meyer

A LAM-támogatás segítségével fejlődő Váncsa-tésztagyár: Leo Meyer és Váncsa Attila

15 éves a LAM Alapítvány (Illyefalva, 2007)

15 éves a LAM: jubileumi konferencia (Illyefalva, 2007)

Leo Meyert, a HEKS munkatársát, Illyefalva díszpolgárává avatja Benedek H. János polgármester (2007)

A LAM-csapat (2007)

*Kertek és gazdák: a Duna Televízió és a LAM Alapítvány közös programja
(Klárík Attila ügyvezető igazgató és Orbán Miklós képzési programfelelős, Illyefalva, 2008)*

A jövő kalászei... (LAM-napok, 2008)

Aratóünnep előtt vonulnak a mazsorették – Illyefalva, 2008

Idősíkok (Aratóverseny, 2008)

Hagyományos népi termékek kiállítása – a Kenyér Ünnepe, Illyefalva, 2009

Dagasztás közben (Kádár Katalin, Kuti Etelka, Demeter Katalin a Kenyér Ünnepen)

Kis kovászból lesz a nagy kenyér (LAM-napok, 2009)

A Kenyér Ünnepe a LAM udvarán (Illyefalva, 2009)

Kévekötés (Kézi aratóverseny, 2010)

A kézi aratóverseny győztesei (Illyefalva, 2010)

LAM-képzés Kézdivásárhelyen (2009)

A turisztikai idegenvezetői tanfolyam végzős csoportja

LAM-képzésen az ABO Farm Rt. alkalmazottai

A Pannonforrás csapata Békéscsabán

A trófea – Vadgazda képzés a LAM Alapítványnál – gyakorlati modul

Székelyföldi vadgazdák végzős csoportja

A Tudomány és a mindennapok mezőgazdasága című LAM-HÁRIT konferenciát nyitja meg Tamás Sándor, a Kovászna megyei önkormányzat elnöke (Illyefalva, 2010)

Gazdacsoport vizsga után

A LAM Ipswichben (Nagy-Britannia, 2010)

Kotró Adél – a LAM Alapítvány, majd a LAM Rt. igazgatója

HEKS-LAM Roma-program (Sepsiszentgyörgy, 2010)

HEKS-LAM Roma-program (Sepsiszentgyörgy, 2011)

*Popica Marius, kuratóriumi alelnök,
a HEKS-program keretén belül idelátogató moldáviai vendégekkel*

A LAM Alapítványtól gyakorlatoznak a sepsiszentgyörgyi Puskás Tivadar Szakközépiskola tanulói

LAM-közügylés (Borzont, 2012, előtérben:
Kató Béla - kuratóriumi elnök és Diósi László - az OTP Bank romániai főigazgatója)

A LAM Rt. közgylése (2012, Borzont)

Munkában a vezetőség (balról: Popica Marius - kuratóriumi alelnök, Kotró Adél – a LAM Rt. igazgatója, Kató Béla – kuratóriumi elnök, Klárik Attila – a LAM Alapítvány igazgatója)

Munkában a LAM Alapítvány kuratóriuma
(balról, szemben ülő sor: Orbán Miklós – képzési programfelelős, Csáki Béla – kuratóriumi tag, Debreczeni János – cenzor, Bereczki Kinga – kuratóriumi tag, Kató Béla – kuratóriumi elnök)

Készült a Charta Kiadó nyomdájában
Sepsiszentgyörgy, Csíki utca 130/A szám
Felelős vezető Kisgyörgy Tamás igazgató
Formátum: A5

Nyomdai ívek száma: 11
Papír: 90 g műnyomó
Megjelenés ideje: 2012
Telefon/Fax: 00-40-267 315 279; 0367 620 117
E-mail: office@charta.ro
www.charta.ro

Készült a LAM Alapítvány 20 éves jubileumi ünnepségének alkalmából

„Ne lehessen rólunk egykoron elmondani, hogy a múlttól tanulni, a jövődől tanácsot kérni elfelejtünk...” – mondta Kossuth Lajos. Mi pedig tanulni szeretnénk a múlttól, és picit belelátni a jövőbe azért, hogy megállítsuk néhány percre az idő kerekét. B. Kovács András riportkötete túlmutat önmagán. Idősebb és ifjabb generációk találkoznak a könyv hasábjain azért, hogy egységesen mutassanak példát a megállított jelennek. Mert ez ma a LAM Alapítvány jelene, ez Háromszék és Erdély jelenének egy szelete, amely nem rosszabb mint a múltja és nem jobb, mint a jövődöje. Egyszerűen csak más.

Olyan egyedi esettanulmányt tart a kezében az olvasó, amely a számok és adatok kopár hadrendjét felfeszítve arcokban, érzésekben, megélésekben emel hamisítatlan tükröt ennek a hús esztendőnek. Büszkének kell lennünk erre a jelenre. Kössön hát össze bennünket több is, mint a tér és a múló idő. Álljon ez a civil kezdeményezés közös kincsként még legalább kétszer hús évig. Adjon mindig erőt az illyefalvi mezsgye a megfáradt őrzőnek, lopjon be egy kis örömet szívünkbe a meggyőződés, hogy mindig lehet emberséggel, hittel építkezni, értéket kapni és továbbadni azt...

Klárík Attila